

JIHO ČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Marek Hádek

Proměny učebnic občanské výchovy na přelomu

80. a 90. let 20. století

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: PhDr. et PaedDr. Marek Hádek, Ph.D.

České Budějovice 2013

estné prohlášení

estné prohlášení, že jsem svou diplomovou práci vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Dále prohlášení, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v plném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím také s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky kolitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Ve Českých Budějovicích dne 28. 2. 2013

Marek Hadáček

Podkování

Rád bych touto cestou podkoval vedoucímu mé diplomové práce PhDr. et PaedDr. Marku Mířovi, Ph.D. za cenné rady, konzultace, připomínky, odborné vedení a metodickou pomoc při zpracování této diplomové práce. Dále bych rád podkoval za ochotu a vstřícný přístup zaměstnancům Národní pedagogické knihovny J. A. Komenského v Praze a také podkování patří všem dotazovaným uitelům obanské výchovy za jejich zájem a ochotu vyplnit příložený dotazník potřebný pro praktickou část této diplomové práce.

Anotace

Diplomová práce se zabývá analýzou učebních osnov, plánů a učebnic obanské nauky, později obanské výchovy pro základní školy, na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století.

Cílem této práce je problematika způsobu pojetí výuky dnešní obanské výchovy v období socialistického zřízení tehdejší československé republiky a zaznamenání revolučního roku 1989, jeho události způsobily politický a ideologický převrat nastolením demokratického zřízení. V práci dochází k analýze učebnic a učebních osnov z tohoto období. Práce je rozdělena do dvou částí, které na sebe volně navazují.

V teoretické části diplomové práce dochází k obecnému vymezení pojmu školní učebnice, kde se zaznamenávají funkce, pojetí, struktury, významy, postavení, výzkumy a výzkumné metody podle nejznámějších pedagogických autorů, kteří se analýzami školních učebnic zabývali. Tato část je v úvodní části doplněna o rozbor postavy a komentáře autora práce.

Praktická část diplomové práce je založena na detailní analýze učebnic a učebních osnov obanské výchovy, která je zakomponována do doby dvou historických epoch naší země, a to konání socialismu a utvářející se demokracie. V práci jsou zaznamenány jednotlivé tematické celky programu, které jsou autory tehdejších osnov zahrnuty do výuky příslušných ročníků základní školy. Zkoumá se zde vhodnost, časové zařazení a podobnost vyučovací látky v období socialismu s obdobím demokratického zřízení naší země. Výzkumnou složkou tvoří dotazníkové šetření práce, kde jsou respondenty učitelé tehdejší i dnešní obanské výchovy. Zaznamenávají se zde tendence pedagogů a nelehký způsob transformace tohoto programu ze socialistické epochy do nyní demokratické, dále se zde zkoumá problematika učebnic a učebních osnov. V praktické popisné části se rozebírá skladba učebnic, náročnost učiva pro žáky, grafická a motivativní podoba učebnic, výchovně vzdělávací cíle a způsob výkladu učebnicové látky žákem.

Klíčová slova: učebnice, učební osnovy, analýza, obanská výchova, učitel, žák, socialismus, demokracie, rok 1989

Summary

This thesis deals with the analysis of curricula, plans, civic education textbooks and civic education in the late eighties and nineties of the 20th century.

The aim of this work is to analyze the today's approach to teaching civic education in the establishment of the Czechoslovak Socialist Republic and change of it before and after the revolution of 1989 by establishing a democratic regime. The work involves the analysis of textbooks and curricula from this period. The work is divided into two parts which are loosely linked.

In the theoretical part of the thesis, there is the general definition of school textbooks, which are recorded features, concepts, structures, meanings, status, research and research methods according to various educational authors who dealt with analysis of school textbooks. This section is of narrower extent complemented by a variety of observations and comments of author.

The practical part of the thesis is based on a detailed analysis of textbooks and curriculum of civic education that is embedded in the space of two historical periods of our country, at the turn of ending socialism and emerging democracy. The work focuses on the individual thematic subject which is then incorporated into the teaching curriculum of the elementary school years by the author. Here examines the appropriateness, timing and similarity teaching materials during the period of socialism with a democratic system of our state. Research component consists of a questionnaire survey work, where the former teachers are asked and current civic education. There are recorded difficulties of teachers and complicated transformation of the subject of the socialist epoch to the present democracy, referred to herein examines the issue of textbooks and curricula. In the practical part, the descriptive part analyzes composition of textbooks, curriculum demands for student motivation and graphic form of textbooks, educational goals and the interpretation of textbook materials for pupils.

Keywords: textbooks, curricula, analysis, civic education, pupil, socialism, democracy, year 1989

Obsah

1	Úvod.....	- 7 -
2	U ebnice ó teoretická ást.....	- 9 -
	2. 1. Pojem u ebnice ó vymezení.....	- 9 -
	2. 2. Pojem u ebnice ó postavení ve výchovn -vzd lávacím procesu	- 11 -
	2. 3. Pojem u ebnice ó funkce u ebnice.....	- 12 -
	2. 4. Pojem u ebnice ó struktura u ebnice	- 14 -
	2. 5. Pojem u ebnice ó výb r u ebnic na -kolách.....	- 16 -
	2. 6. Pojem u ebnice ó výzkum a analýza u nás a v zahrani í.....	- 17 -
	2. 7. Pojem u ebnice ó metody výzkumu u ebnice	- 18 -
3	Profil u ebnic ob anské výchovy 80. let 20. století.....	- 21 -
	3. 1. U ební osnovy 1978-1986.....	- 23 -
	3. 2. U ebnice ob anské nauky v osmdesátých letech	- 26 -
	3. 3. U ební osnovy 1986-1989	- 35 -
4	Profil u ebnic ob anské výchovy 90. let 20. století.....	- 38 -
	4. 1. U ební osnovy 1990-1991	- 38 -
	4. 2. U ební osnovy 1991-1996	- 46 -
	4. 3. U ebnice ob anské výchovy v devadesátých letech	- 59 -
5	Komparace podobností a rozdíl ve výuce ob anské výchovy v 80. a 90. letech 20. st. -	67 -
6	Dotazníkové -et ení a vyhodnocení výsledk k výuce ob anské výchovy na p elomu 80. a 90. let 20. století	- 70 -
7	Záv r	- 79 -
8	Poufíté zdroje a literatura.....	- 81 -
9	P ílohy.....	- 84 -
	9. 1. Seznam a obrázky obálek u ebnic poufítých v diplomové práci.....	- 84 -
	9. 2. Dotazník k -et ení v diplomové práci.....	- 96 -
	9. 3. Seznam tabulek poufítých v diplomové práci.....	- 100 -

1 Úvod

Hlavním cílem této diplomové práce, která nese název *Proměny učebnic obanské výchovy na přelomu 80. a 90. let 20. století*, jsou učebnice obanské výchovy, na rozhraní dvou historických epoch – socialismu a demokracie.

Tuto diplomovou práci jsem si zvolil především ze zájmu o problematiku didaktiky obanské výchovy a také proto, že témata analýz učebnic nejsou v dnešní době příliš populární, ale vichní didaktici by měli vědět, jak jsou důležité pro edukační proces. Bohužel se v české republice touto problematikou zabývá jen několik málo didaktiků, přitom ve světě patří toto téma za velice protřvané a přínosné. Přejí si, aby má práce byla přínosná a sloužila k uvědomění si nejen nelehké cesty, se kterou se musela potýkat česká učitelka, dnešní obanské výchovy, v souvislosti s událostmi týkajícími se období po revoluci roku 1989, zejména v pojetí a koncepci tohoto předmětu, ale mým cílem je také osvětlit důležitost analýz učebnic pro výchovně vzdělávací proces a apelovat na vhodnost a detailnější prostudování učebnic, které si učitelé vybírají pro výuku svého předmětu. Zde mají podrobit učebnici výzkumu a didakticky ji umět zhodnotit je třeba dříve než ji předloží jako učební pomůcku svým žákům. Dobrá učebnice usnadní práci učitelů i žákovi.

Obanská výchova se vyučuje na druhém stupni základních škol, pod dnešním názvem výchova k občanství. V kontextu s tímto předmětem mě vždy zajímaly otázky související s přetvářením tohoto předmětu po revolučním roce 1989. Myslím si, že v dnešní době se toto téma příliš nedisktuje, vidíme obanskou výchovu jako předmět, který za socialistického zřízení naší republiky měl především ideový charakter, kde se upřednostňovala tehdejší obanská nauka politicky a ideologicky a žákům byla zdrazňována potřeba čelit v socialistické společnosti a zavrhována západní tzv. imperialistická společnost. Politická ideologie té doby se v rámci obanské nauky dostává do celého žákova života, ať už rodinného, tak i pracovního a kulturního. Právě přelomový rok 1989, kdy byl v naší republice svržen socialismus, začala se vytvářet demokratická společnost, což znamenalo i obrovský obrát v pojetí tehdejší obanské nauky. Řekneme, že došlo jen ke změně učebních osnov, ale to byl právě omyl. Najednou došlo ke změně hodnot žáků a učitelů, s nadsázkou lze říci, že ze dne na den učitelé museli začít vyučovat jinak, nevěděli jakým způsobem novou výuku pojmout,

Jelikož lety vtloukávaný systém se jim zhroutil, museli začít experimentovat a vybírat si nová vhodná témata pro výuku tohoto předmětu. Ztížením práce učitele byl i fakt, že v tomto období ještě nebyly vytvořeny nové učebnice a učitelé museli projevit velké didaktické, odborné, pedagogické a profesionální nasazení, aby výuku vhodnou a zajímavou pojali a úspěšně splnili požadavky tehdejších pedagogických učebních osnov.

S tímto jevem souvisí i proměna učebnic, vznik mnoha nových učebnic, výběr těch nejvhodnějších témat výuky. S nastupujícími devadesátými lety přiblížil ve své práci i známé učebnice s novým grafickým a didaktickým zpracováním pro předmět občanské výchovy na základních školách a vznik nových, tehdejších MTMM^T,¹ předepsaných učebních osnov pro výuku občanské výchovy na základních školách.

Má diplomová práce bude exkurzem do nedávné minulosti občanské výchovy, kde provedu rozbor učebnic a učebních osnov tohoto předmětu v osmdesátých a devadesátých letech a zaměřím se i na grafickou a samozřejmě i obsahovou část těchto učebnic. Na základě dotazníkového šetření zaznamenám postupy a názory učitelů občanské výchovy, kteří se museli s problémem transformace a změny reflektovat. Mým přáním také je, aby byla tato diplomová práce přínosnou pro budoucí učitele a generace didaktiků, zejména občanské výchovy, kteří se budou touto problematikou zabývat.

¹ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

2 *Uebnice ó teoretická ást*

2.1. Pojem uebnice ó vymezení

Uebnice jako taková pat í k d ílefitým –kolským dokument m a zejména ke –kolským pom ckám, tvo í jakýsi pomyslný st ed pedagogické teorie a pedagogické praxe. Termín uebnice m íeme v pedagogické literatu e definovat r znými zp soby, ale významov se definice tohoto pojmu nelí-í. Pro p edstavu a p íblížení tohoto pojmu m íeme uvést alespo dv níle uvedené definice uebnic od r zných autor , a to:

Pedagogický slovník, který chápe uebnici jako „*druh knifní publikace uzp sobené k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou. Má adu typ , z nichfl nejroz-í en j-í je –kolsní uebnice. Ta funguje jako prvek kurikula, tj. prezentuje výsek plánovaného obsahu a pak jako didaktický prost edek, tj. je informa ním zdrojem pro fláky, u ítele, ídí a stimuluje u ení flák .*“²

Dále za zmínku stojí dal-í definice od didaktika A. Wahly, který uvádí, fle uebnice „*vychází z obsahové normy u ebních osnov a vymezuje a konkretizuje obsah a rozsah u íva daného vyu ovacího p edm tu v daném postupném ro níku.*“³

Tyto definice jsou bez pochyby správné, ale m íeme íci, fle neúplné, proto fle nevystihují ve–keré podstatné rysy uebnice, které daleko lépe komplexn ji objas uje J. Pr cha ve svém díle *Uebnice: teorie a analýza eduka ního média*, který postupuje od obecného za azení uebnice k jejím specifickým vlastnostem. Jakofto eduka ní konstrukt zaujímá uebnice, podle J. Pr chy, místo nejmén ve t ech systémech, které nebudeme detailn ji rozebírat, nastíníme pouze jejich názvy, které v díle J. Pr cha uvádí, a to:

I. Uebnice jako prvek kurikulárního projektu

Uebnice je v nejobecn j-ím vymezení sou ástí kurikulárních projekt , které se u nás nazývají vzd lávací programy. Jde o dokumenty typu normativního, jejífl obsah tvo í zejména uební plán ur ítého druhu í stupn –koly. Dochází zde k formulování cíl vzd lávání komplexn nebo v jednotlivých p edm tech a k vymezení obsahu

² MARETMJ. a kol.: *Pedagogický slovník*. Praha, 2009, s. 323.

³ WAHLA, A.: *Strukturní sloflky uebnice geografie*. Praha, 1983, s. 12.

vzdělávání v podobě učebnic osnov, které budeme také v naší práci dále, v souvislosti s výukou obanské nauky, později výchovy, zmiňovat. Samozřejmostí pro tyto vzdělávací obsahy je existence příslušných učebnic.

Dle mého byl v devadesátých letech 20. století *Vzdělávací program Základní škola*, který je v současnosti již neplatný a obsah nyní již učebnic se řídí kurikulárními dokumenty, které jsou utvářeny na státní (tvořená *Národním programem pro rozvoj vzdělávání a Rámcovými vzdělávacími programy*) a školní (tvořená příslušným školním vzdělávacím programem dané školy) úrovni. *Vzdělávací program Základní škola* postupoval k učebnicím zejména z hlediska vymezení obsahu učiva daného předmětu, kde nebyla posloupnost vyučovací látky v učebnicích závazná, vedle toho také docházelo k vymezení učiva tzv. podstatného a rozvíjícího pro jednotlivé vyučovací předměty a ročníky základní školy. Podle J. Pracha zde vzniká pro autory učebnic problém v tom, do jaké míry budou do učebnic rozvíjící učivo zahrnovat a do jaké míry ponechají jeho výběr na učitelích. Bylo na svobodném rozhodnutí příslušných učitelů daného předmětu, do jak velké míry se budou řídit posloupností učiva prezentovaného v učebnicích. Tento vzdělávací program předpokládal, že žáci získají dovednost s učebnicemi zacházet a orientovat se v nich.

II. Učebnice jako součást souboru didaktických prostředků

Didaktické prostředky jsou termínem, který J. Pracha v tomto systému vymezuje jako soubor všech materiálních předmětů fungujících při realizaci vzdělávání. Na učebnice musíme nahlížet nejen po stránce obsahové a vzdělávacích cílů, ale také ve vztahu k vlastnostem a fungováním jiných didaktických prostředků, kterými mohou být audiovizuální média, mezi ně v dnešní době patří i složitější interaktivní učebnice, které se u učitelů i žáků mohou jevit jako dokonalejší, atraktivnější a pro práci učitele zjednodušující zejména díky své animaci nebo svými audio a video ukázkami, které obsahují. Avšak učebnice mají i v dnešní výuce své nenahraditelné vlastnosti ve funkci didaktického prostředku, a to především tím, že jsou snadno dostupné, přenosné, cenově dostupnější a nevyžadují další potřebná technická zařízení k jejich realizaci. V osmdesátých a devadesátých letech minulého století tvořily učebnice základní učební materiál žáka, byly v podobě tištěné, učitelé využívali jako komplementy k učebnicím doplňkovou literaturu. Z hlediska mediálního se uplatňovaly didaktické prostředky, jako byl rozhlas, televize, videorekordéry s tematickými nahrávkami, diapozitivy s promítacími a jiné.

III. Uebnice jako druh kolních didaktických text

V tomto posledním systému zkoumá J. Prcha uebnici jako druh kolních didaktických text, kterých se ve výuce využívalo a dodnes využívá. Uebnice patří do didaktických text a je konstruována jako kniha. Můžeme vyjmenovat celou řadu jednotlivých didaktických text (např. naučné slovníky, pracovní sešity i odborné časopisy), které jsou často v uebnici vhodné, s ohledem na probíranou vyučovací látku, zkompletovány v celek a díky tomu vzniká v teorii uebnice pojem didaktický textový komplex.

Existuje daleko více definic pojmu uebnice, pro ukázkou jsme zmínili výše uvedené. Je bez pochyby a jistě nesporný fakt, že uebnice je primárním zdrojem vyučovací látky pro žáka a doprovází ho celou jeho školní docházkou. Bylo tomu tak již od dob působení J. A. Komenského, který byl jedním ze zakladatelů teorie a tvorby moderních kolních uebnic, a až do dnešních dnů. Pro naši práci je důležité především v obsahovém a koncepčním pojetí uebnic obanské nauky, později výchovy, let osmdesátých a devadesátých 20. století. I když v dnešní době existuje řada interaktivních uebnic, stejně klasickou tradiční podobou je stále nepokonalá a je otázkou, zda v budoucnu překoná.

2. 2. Pojem uebnice o postavení ve výchovně vzdělávacím procesu

Uebnice, která má funkci didaktického prostředku, je ve výchovně vzdělávacím procesu využívána žáky i učiteli a má zde své nezastupitelné místo. Didaktici J. Mašák a V. Tveče řadí práci s textem mezi klasické výukové metody, přičemž ji mezi metody slovní.⁴ Při aplikaci této metody dominuje, podle J. Mašáka a V. Tveče, žákovské učení podporované učitелеm v rozmanitých didaktických situacích. Didaktický text žákovské učení zprostředkovává podmínky k dalším samostatným aktivitám. Vedle primární funkce uebnice být zdrojem informací se objevuje ještě další aspekt, práce s textem, který postupně vytváří a zdokonaluje dovednost žáka použít získané informace při řešení různých úkolů. Žák si tedy nové poznatky nejen zapamatovává, ale také je třídí, porovnává, zobecňuje a je podněcován k vyhledávání dalších poznatků.

⁴ MAŠÁK, J., TVEČE, V.: *Výukové metody*. Brno, 2003, s. 49.

Uitelé pov t-ínou stále poufívají u ebnice p edev-ím k opakování a domácím p íprav na vyu ovací hodinu, ale najdou se i u itelé tvo iví, kte í jsou schopni vyuffít u ebnic jako prost edku k samostatné í skupinové práci flák a pro svou výukovou innost poufívají je-t dal-í didaktický materiál. I kdyfl u ebnice tvo í jednu ze základních -kolních pom cek, otázkou z stává, zda je flák soustavn veden k práci s touto u ební pom ckou a jestli s ní umí pracovat. Tato otázka je otázkou k zamy-lení pro v-echny vyu ující v-ech p edm t , nejen ob anské výchovy. Je d leffité si uv domit, fle samostatná práce s u ebnicí napomáhá flákovi k osvojení nezbytných dovedností práce s textem, zlep-uje schopnost vnímání, kritického srovnávání, vyhledávání a hodnocení hlavních my-lenek v textu.

2. 3. Pojem u ebnice ó funkce u ebnice

Budeme-li klasifikovat funkce u ebnice, nesmíme opomenout fakt, fle existuje mnoho didaktik , kte í vysv tlují funkce u ebnic r zn . Nejdetailn j-í rozd lení funkcí u ebnic, které je doposud známo, podal ruský didaktik D. D. Zujev ve své knize *Толны у ebник*.⁵ D. D. Zujev ve svém díle uplat uje tzv. funk n strukturální analýzu, jejímfl úst edním pojmem jsou didaktické funkce u ebnice, které ve své taxonomii rozd luje na následujících osm prvk :

I. Informa ní funkce: zde má u ebnice za úkol vymezovat obsah vzd lávání v ur ítém p edm tu nebo oboru vzd lávání.

II. Transforma ní funkce: úkolem u ebnice této funkce je poskytnout p epracované odborné informace z ur ítého v dního oboru tak, aby tyto informace byly p ístupné pro kafdého fláka.

III. Systematiza ní funkce: u ebnice má lenit u ivo dle ur ítého systému do jednotlivých ro ník a vymezovat také posloupnost jednotlivých ástí u iva.

IV. Zpev ovací a kontrolní funkce: u ebnice má za úkol umoffnit flákovi osvojovat si poznatky, dovednosti a také je procvi ovat.

V. Sebevzd lávací funkce: zde je d raz na to, aby u ebnice stimulovala fláka k samostatné práci, motivovala k pot eb poznání.

VI. Integra ní funkce: tato funkce u ebnice poskytuje základ pro chápání a integrování informací, které flák na erpal z jiných pramen .

⁵ ZUJEV, D. D.: *Толны у ebник*. Moskva, 1983.

VII. *Koordiná ní funkce*: u ebnice zde zaji- uje koordinaci pro vyuffívání dal-ích didaktických prost edk , které na ni navazují.

VIII. *Rozvojov ýchovná funkce*: v této poslední funkci p ispívá u ebnice k vytvá ení r zných rys , zvlá-t harmonickému rozvinutí osobnosti fláka.

Ze Zujevovy taxonomie vycházel didaktik V. Michovský⁶ zabývající se u ebnicemi d jepisu, který D. D. Zujevovu taxonomii kriticky zhodnotil a sám rozd lil obecn funkci u ebnic do dvou základních druh , a to:

I. *Didaktické funkce*: V. Michovský je vymezuje z hlediska struktur cíl eduka ního procesu a za azuje do nich funkce informativní, formativní a metodologické.

II. *Organiza ní funkce*: Do této oblasti pat í, podle V. Michovského, funkce plánovací, motiva ní, ídící, kontrolní a sebekontrolní.

M fleme uvést je-t jednu klasifikaci funkcí u ebnice od jifl zmi ovaného J. Pr chy, který ve svém díle *U ebnice: teorie a analýza eduka ního média* lí í funkce u ebnice z hlediska jejich role a ú elnosti, které má tento didaktický prost edek plnit v reálném výchovn -vzd lávacím procesu. J. Pr cha d lí funkce u ebnice z hlediska toho, kdo ji vyuffívá na funkci:

I. *U ebnice pro fláka*, kde pramenná základna má za úkol osvojení si poznatk , dovedností a hodnot flákem a dále má být vyuffívána k dopln ní poznámek z výkladu u itele, procvi ování a zopakování u iva.⁷

II. *U ebnice pro u itele*, která má pro u itele p edstavovat zdroj informa ní, který slouffí k orientaci v obsahu u iva daného p edm tu a dále má být u ebnice východiskem pro plánování a samotnou realizaci u iva ve výuce. U ebnici m fle u itel vyuffívát také pro samostatnou práci fláka nebo mu z ní zadávat domácí úkoly.⁸

⁶ MICHOVSKÝ, V.: *Nový model u ebnice d jepisu. Tvorba u ebnic*, 3. Praha, 1981.

⁷ PR CHA, J.: *U ebnice: teorie a analýza eduka ního média*. Brno, 1998, s. 108 -109.

⁸ Tamtéfl, s. 112 -115.

2. 4. Pojem u ebnice ó struktura u ebnice

Ukolní u ebnice má podle J. Pr chy p edstavovat velmi d myslné médium s velmi pestrou a bohatou strukturou a funk n vykonstruovanými komponenty této struktury.⁹

Op t existuje celá ada autor (D. D. Zujev, V. Ma ák, J. Pr cha aj.) zabývající se analýzou u ebnice, kde e-í i jejich strukturu. V na-í práci si uvedeme rozd lení strukturních komponent podle Pr chova systému, který rozli-uje celkem na 36 t chto komponent plnící v u ebnici d lefitou didaktickou funkci, k emufl poufívá specifickou formu vyjád ení, a to verbální nebo obrazovou.

I. APARÁT PREZENTACE U IVA

(A) verbální komponenty

1. výkladový text prostý
2. výkladový text zp ehledn ý (p ehledová schémata, tabulky aj. k výkladu u iva)
3. shrnutí u iva k celému ro níku
4. shrnutí u iva k témat m (kapitolám, lekcím)
5. shrnutí u iva k p edchozímu ro níku
6. dopl ující texty (dokumenta ní materiál, citace z pramen , statistické tabulky,í)
7. poznámky a vysv tlivky
8. podtexty k vyobrazením
9. slovní ky poj m , cizích slov aj. (s vysv tlením)

(B) obrazové komponenty

1. um lecké ilustrace
2. nauková ilustrace (schematické kresby, modely aj.)
3. fotografie
4. mapy, plánky, grafy, diagramy aj.
5. obrazová prezentace barevná (tj. poufítí nejmén jedné barvy odli-né od barvy b flného textu)

⁹ PR CHA, J.: *Moderní pedagogika*. Praha, 1997, s. 272.

II. APARÁT ÍDÍCÍ U ENÍ

(C) verbální komponenty

1. předmluva (úvod do předmluvy, ročníku pro fláky)
2. návod k práci s učebnicí (pro fláky a/nebo učitele)
3. stimulace celková (podmínky k zamyšlení, otázky aj. před celkovým učením k ročníku)
4. stimulace detailní (podmínky k zamyšlení, otázky aj. před nebo v průběhu lekcí, témat)
5. odlišení úrovní učiva (základní a rozšířující, povinné a nepovinné apod.)
6. otázky a úkoly za témata a lekce
7. otázky a úkoly k celému ročníku (opakování)
8. otázky a úkoly k předchozímu ročníku (opakování)
9. instrukce k úkolům komplexní povahy (návody k pokusům, laboratorním pracím, pozorováním aj.)
10. náměty pro mimoškolní činnosti s využitím učiva
11. explicitní vyjádření cílů učení pro fláky
12. prostředky a/nebo instrukce k sebehodnocení pro fláky (testy a jiné způsoby hodnocení výsledků učení)
13. výsledky úkolů a cvičení (správné řešení, správné odpovědi apod.)
14. odkazy na jiné zdroje informací (bibliografie, doporučená literatura aj.)

(D) obrazové komponenty

1. grafické symboly označující určité části textu (poučky, pravidla, úkoly, cvičení)
2. užití zvláštní barvy pro určité části verbálního textu
3. užití zvláštního písma (tučné písmo, kurzíva aj.) pro určité části verbálního textu
4. využití přední nebo zadní obálky (předsádky) pro schémata, tabulky aj.

III. APARÁT ORIENTAČNÍ

(E) verbální komponenty

1. obsah učebnice
2. členění učebnice na tematické bloky, kapitoly, lekce aj.
3. marginálie, výhmaty, řídká záhlaví aj.

4. rejstřík (včetně jmenný, smíšený)¹⁰

Tento pohled je i východiskem pro Průch v výpočet didaktické vybavenosti učebnic, který si nastíníme ve výzkumných metodách této práce.

2. 5. Pojem učebnice o výběru učebnic na školách

V osmdesátých letech 20. století k výběru učebnice učitelem nebo třeba řádky nedocházelo, vše bylo korigováno státem, který obsah a podobu učebnice navrhoval a schvaloval. Vydání a samotný tisk učebnice byl v rukou v té době jediného, pro tuto problematiku určeného, *Státního pedagogického nakladatelství řízeného státem*, ale o tom se dozvíme v další kapitole, kde budeme rozebírat učebnice obanské nauky let osmdesátých.

Po sametové revoluci v roce 1989, kdy došlo k rozpadu socialistického zřízení, byla v devadesátých letech 20. století nastolena demokracie, která znamenala i svobodu cenzury a tisku. Tento jev se nás dotýká i při navrhování a vydávání učebnic různými konkurujícími si nakladatelstvími, které na své učebnice museli získat schvalovací dovolu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, která byla garancí kvality dané učebnice. O tom se zmíníme dále v příslušné kapitole, která se bude zabývat problematikou učebnic i obanské výchovy v devadesátých letech 20. století. Práv v těchto letech si mohli učitelé svobodně vybírat učebnice podle svých konkrétních požadavků, které vyhovovali jim, především a hlavně řádkovi. Učitel byl svým výběrem limitován mnoha faktory, a to finanční situací školy, ochotou rodičů podílet se na financování učebnice, dostupností informací o učebnicích apod.

Problematikou výběru učebnic na školách základních a středních se vnuje pedagogička Z. Sikorová, která ve své práci, *Výběr učebnic na základních a středních školách*,¹¹ provádí výzkum a dotazníkové šetření mezi učiteli v Moravskoslezském kraji, ve kterém pokládá otázky související s výběrem a vhodností dané učebnice. Z. Sikorová zjišťuje, že většina pedagogů není sama schopna profesionálně zhodnotit a vybrat vhodnou učebnici daného předmětu a dotazovaní pedagogové se uchylují

¹⁰ PRŮCHA, J.: *Učebnice: teorie a analýza edukačního média*. Brno, 1998, s. 141 - 142.

¹¹ SIKOROVÁ, Z.: *Výběr učebnic na základních a středních školách*. Ostrava: Ostravská univerzita a Pedagogická fakulta 2004, s. 58-76.

k pomoci výběru dané u ebnice od určitého nakladatelství na názor kolegů, kteří mají stejný přístup a využijí ho třeba i na jiné kole, nebo si v rámci experimentu vyzkoušejí nabízenou u ebnici ve výuce a poté ji zhodnotí n kdý společně s fláky. Uitelé, podle výzkumu Z. Sikorové, také berou z etel na odborné recenze. Z. Sikorová uvádí, že konkurence u ebnic na trhu je značná a je velmi obtížné vybrat si tu nejvhodnější u ebnici, také uvádí, že mnohdy nejatraktivnější u ebnicové vydání není zárukou kvality.

2. 6. Pojem u ebnice o výzkum a analýza u nás a v zahraničí

Prvopoátky výzkumu u ebnic nacházíme v naší zemi ve dvacátých a třicátých letech 20. století. Ovšem tato problematika se podrobněji začala zkoumat až v letech osmdesátých, a to ve výzkumném *St edisku pro teorii a tvorbu u ebnic* (provozováno Státním pedagogickým nakladatelstvím v Praze), kde došlo k založení edice s názvem *Tvorba u ebnic*, která vydávala příspěvky cizojazyčných publikací, práce tehdejších československých autorů a zároveň pořádala celostátní semináře o teorii a výzkumu u ebnic, ze kterých byly závěry bádání publikovány. Osmdesátá léta minulého století byla v této problematice významná zejména vznikem řady teoretických děl o u ebnicích, kde docházelo k jejich analyzování. Jifi jsme zde zmínili jména autorů, jejich díla byla významná, pro ucelení se jednalo o práce např. V. Michovského, A. Wahly nebo E. Hájkové. V devadesátých letech minulého století a i v současnosti zájem o problematiku výzkumu a analýzy u ebnic v naší zemi klesl. Neexistuje žádné v této oblasti pracoviště, kde by docházelo k výzkumu u ebnic. Výzkum u ebnic je ponechán v rukou především jedinců nebo zájmových skupin o didaktiků, pedagogů, kteří mají o tuto problematiku zájem, jedním z nich je např. J. Prcha nebo Z. Sikorová. Důsledkem tohoto postavení je fakt, že v dnešní době není prováděna detailní evaluace u ebnic a neví se, jestli je jejich didaktická kvalita vyhovující či nikoliv.

V zahraničí představuje teorie a výzkum u ebnic, na rozdíl od naší země, velmi rozsáhlý a rozvinutý obor pedagogiky. Významnou úlohu ve výzkumu u ebnic zaujímají, z mezinárodního hlediska, především dvě organizace, a to IARTEM o *International Association for Research on Textbooks and Educational Media* (Mezinárodní asociace pro výzkum u ebnic a edukačních médií), která byla založena v roce 1991 a sídlí ve Stockholmu. Tato organizace pořádá každé dva roky mezinárodní

konference po celém světě. Druhou organizací je *UNESCO International Textbook Research Network* (Mezinárodní síť UNESCO pro výzkum učebnic). Hlavním smyslem této organizace je podpora výměny informací o výzkumu učebnic z různých zemí světa.¹²

2. 7. Pojem učebnice a metody výzkumu učebnic

Při analýze učebnic se používají určité výzkumné metody, které si v této podkapitole nastíníme. Výzkumnou metodu charakterizuje například didaktik V. Maňák ve Slovníku pedagogické metodologie, kde uvádí, že se jedná o *špeciální systematický postup k shromáždění faktů, systém záměrných poznávacích postupů, explorativních operací a myšlenkových úkonů vedoucích k objasnění sledované problematiky. Rozlišují se dvě velké skupiny výzkumných metod, a to metody kvantitativní a kvalitativní.*¹³

Dále se můžeme opírat o klasifikaci metod výzkumu učebnic u J. Práche, kde se dozvídáme o jejich rozdělení:

I. podle účelovosti výzkumu, kde se zkoumají analýzy za účelem vdecké explanace (základní výzkum), analýzy za účelem praktických aplikací, analýzy za účelem normativním a analýzy za účelem srovnávacím

V tomto prvním Prácheho rozdělení se můžeme tedy zamyslet nad účelem zkoumání učebnic. Hlavním důvodem zkoumání učebnic je snaha o uspokojení lidí, kteří s učebnicí budou pracovat a studovat z ní. Tito lidé, ať už se jedná o řádkáře učitele nebo veškerou učebnicí co nejvyšší kvalitu, a to je úkolem didaktiků, kteří učebnicí zkoumají na základě předem stanovených výzkumných metod, které si předem vytyčí. Podle J. Práche je třeba podrobit učebnici tzv. *analýze způsobilosti*, kde se rozhodne o tom, zda je učebnice vyhovující a schopna plnit své funkce ve výchovně-vzdělávacím systému.

II. podle předmetu výzkumu, kde dochází ke zkoumání analýzy vlastností (parametrů, struktury, obsahu) samotné učebnice, analýzy fungování učebnic (včetně

¹² PRÁCHE, J.: *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno, 1998, s. 31-36.

¹³ MAŇÁK, J., TOMEŠ, V.: *Slovník pedagogické metodologie*. Brno, 2005, s. 113.

postoj učitelů u ebnic), analýzy vzdělávacích výsledků a efektů u ebnic a analýzy ekonomických a politických aspektů u ebnic.

Předmětem zkoumání u ebnic jsou tedy vlastnosti u ebnic (komunikační obsah zahrnující vlastnosti verbálních a neverbálních prostředků textu využívaných u ebnic, obsahové vlastnosti výzkumů povahy a celého vzdělávacího obsahu u ebnic korespondujícího s platnými nařízeními o výkladové části daných kolních osnov vztahujících se k danému předmětu a roli, ergonomické vlastnosti z hlediska grafické podoby u ebnic umožňující ji stát se vyhovujícím pracovním nástrojem pro žáky a učitele), fungování u ebnic ve výchovně-vzdělávacím procesu (příspěvek, učení z u ebnic, názory a postoje učitelů ve vztahu k u ebnici), výsledný efekt u ebnic a rozbor politických a ekonomických aspektů (zmeny v postojech a hodnotových vlastnostech, což může souviset se změnou politické situace, pro naši práci je to příkladné).

III. podle použitých metod výzkumu

- *metody kvantitativní* - Tyto metody porovnávají a zjišťují výskyt a četnost zkoumaných měřitelných jednotek u ebnic, jako jsou verbální nebo neverbální složky u ebnic, přičemž měření těchto jednotek dochází k určování kvantitativních koeficientů a vzorců pro stanovení přesných hodnot a parametrů u ebnic. Patří sem i Průchová měření didaktické vybavenosti u ebnic, které je zmíněno na straně 14 naší práce. Vzorec pro výpočet didaktické vybavenosti u ebnic je $E (\%) = n * 100 / 36$. Dále se nebudeme v naší práci touto problematikou podrobněji zabývat, jelikož to není naším cílem naší práce.¹⁴

- *metody strukturální*

- *metody obsahové analýzy* - Do těchto metod máme zařadit metody a techniky, které nám slouží k zjištění a vyhodnocování kvalitativních vlastností u ebnic z hlediska obsahové stránky. Při těchto analýzách používáme techniky zjišťující vlastnosti učiva u ebnic, téma učiva atd. Máme tak provádět srovnání u ebnic několika roků nebo typů kol. Vyvoláváme zde například pojmové grafy nebo metody koherence, což je obsahová spojitost vyučovací látky.

- *metody dotazování (dotazníky a rozhovory)* - Zde dochází k vytvoření výběru respondentů, shromáždění a vyhodnocování výpovědí s tematikou fungování a

¹⁴ Podrobněji se této problematice věnuje J. Průcha v díle *U ebnic: Teorie a analýzy edukačního média*.

vlastnostech u ebnic ve výchovně-vzdělávacím procesu. Metoda dotazování je nejčastěji formou dotazníku nebo rozhovoru s učiteli i žáky u ebnic vyvolávající.

- *metody testovací* – V této metodě dochází formou speciálních testů ke zjištění míry v domostí žáků vyvolávajících a učících se z učebnice.

- *metody experimentální* – Cílem této metody je zjištění míry efektu vyvolaného řízeným zásahem, který je proveden v konkrétní učebnici a srovnání se stejnou učebnicí, ve které zásah proveden nebyl. Tato změna se zaznamenává na příjmu v domostí žáka.

- *metody komparativní* – V této metodě J. Pracha pojednává o porovnání více učebnic z určitého hlediska. Dochází v této metodě k porovnání učebnic téhož ročníku různých vyučovacích předmětů, učebnic rozdílných ročníků téhož předmětu atd. V této metodě dochází k podrobné komparaci nové učebnice ve srovnání s učebnicí dosavadní, která se týká daného předmětu.¹⁵

V naší práci využíváme výzkumné metody dotazování, kde jsme, na základě dotazníkového šetření, položili otázky učitelům, kteří vyučovali obanskou výchovu na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století. Dále jsme využili poznatků této teoretické části práce ke snadnějšímu přechodu do následující části praktické.

¹⁵ PRACHA, J.: *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno, 1998, s. 40-49.

3 Profil u ebnic ob anské výchovy 80. let 20. století

V této kapitole se zamíme jíl na teoreticko-praktickou analýzu u ebnic tehdej-í ob anské nauky osmdesátých let 20. století. Hned zpo átku na-eho zkoumání této problematiky si musíme uv domít, fle v osmdesátých letech, v dob socialistického z ízení na-í republiky, nehovo íme o ob anské výchov , ale název tehdej-ího p edm tu byl ob anská nauka. O tématech, která byla aktuální a která se v tomto p edm tu probírala, se dozvíme v této kapitole.

Rozsah u ebnic a u iva tehdej-í ob anské nauky byl dle u ebních osnov pro základní -koly koncipován pro druhý stupe základních -kol a výuka ob anské nauky spadala do 6., 7. a 8. ro níku s týdenní, jednohodinovou, dotací v každém zmín ném ro níku.

U ebnice, nejen ob anské nauky, vydávalo v 80. letech 20. století jediné státem ízené a kontrolované pedagogické nakladatelství, a to *Státní pedagogické nakladatelství* se sídlem v Praze. Státní pedagogické nakladatelství, ozna ováno do dne-ních dn zkratkou SPN, vzniklo v roce 1775 za dob vlády Marie Terezie v souvislosti se zavedením povinné -kolní docházky jako -kolní tiskárna v Praze. V roce 1921 byl název zm n n na Státní nakladatelství, v roce 1948 na Státní nakladatelství u ebnic a v roce 1952 na SPN, pod touto zkratkou vydává pedagogické spisy, u ebnice a asopisy afl do dne-ních dn , i kdyfl roku 1994 bylo zprivatizováno a zm n no na akciovou spole nost, potýká se s konkuren ními nakladatelstvími na trhu tisku u ebnic, stále je jeho tradi ní podoba a jméno podniku známé¹⁶.

Kdyfl se zamíme na pojetí ob anské nauky a u ebnic té doby, dozvídáme se dle A. Janhuby následující: „*Úkolem této disciplíny v celkovém vzd lávání u ítel ob anské nauky je, pochopit základní rysy a obsah na-eho ústavního práva, porozum t podstat spole enského a státního z ízení na-eho socialistického státu a získat p im enou v-eobecnou orientaci o jednotlivých odv tvích eskoslovenského právního ádu.*”¹⁷ Zde se zam uje hlavn na pojetí výuky spole enského a státního z ízení

SSR, ve stejnojmenné p edná-kové publikaci ur ené pro poslucha e pedagogických fakult, oboru ob anská nauka. Práv politická ideologie ó dnes m fleme íci afl

¹⁶ <http://www.spn.cz/historie.php>

¹⁷ JANHUBA, A.: *Spole enské a státní z ízení* SSR. Univerzita J. E. Purkyn v Brn ó Pedagogická fakulta. Praha, 1982, s. 3.

demagogie, byla náplní osnov obanské nauky v osmdesátých letech p i výuce na základních –kolách, k emufl se je-t dále dostaneme. A. Janhuba je-t uvádí d raz na sv j p edm t zájmu a výuky následovn : „*Je dále nutné, aby v rámci disciplíny Spole enské a státní z ízení SSR byly v duchu osnov zahrnuty otázky, témata, p ípadn tématické celky, které souvisejí s aktuálními otázkami socialistické státnosti. Jde p edev-ím o p ekonávání nev deckých názor a vytvá ení základních právních poznatk pro charakterizování a kritiku burfloazních ústavn právních pom r a pro formálnost svobod a práv ob an v kapitalistických zemích. Tím se významn podpo í rozvoj právní výchovy a socialistického právního v domí i úcty k zákon m a na-emu právnímu ádu v bec.õ*¹⁸

Hlavním základem a koncepcí ob anské nauky t chto let byla studia marxistické filosofie, politické ekonomie a zvlá-t v deckého komunismu. Jífl získané znalosti si m li fláci obnovovat a prohlubovat a hlavn podle nich flít.

K tematickému zam ení jednotlivých u ebnic a rozvrstvení do ro ník se je-t dostaneme. Pojetí tehdej-ího p edm tu ob anské nauky jsme nastínili. Nyní se dostáváme k ad u ebnic ob anské nauky. Za socialismu existovalo jediné státem zmi ované nakladatelství (SPN). U ebnice ob anské nauky m ly tedy jednoho nakladatele a neexistovala alternativní u ebnice a konkurence u ebnic na trhu jako je tomu v dne-ní spole nosti. U ebnice ob anské nauky m ly mít flivotnost pro pouflití p t let, ale ti-t ny byly dle pot eb –kol a státu. Témata u ebnic se v osmdesátých letech nem nila, byla probírána stále stejná témata, podoba u ebnic byla také nezm n na.

Co se týká rozsahu u ebnic a probírané látky, byly vfdy tyto u ebnice koncipovány tak, aby u itel stihl ve-keré dané u ivo probrat. U ebnice nejsou z hlediska obsahové stránky rozsáhlé. Jediné s ím bychom dne-ního fláka nezaujali, je krom obsahu látky, také ikonografická podoba u ebnice. U ebnice jsou v t-inou ernobílé, obrázk obsahují celkem dostate né mnofství.

U ební osnovy ob anské nauky pro 6. - 8. ro ník základních –kol byly v osmdesátých letech ve dvou vyhotoveních, po obsahové stránce výuky ob anské nauky na základních –kolách nem nné, ale po metodické stránce zp sobu probírání m fleme rozd lit u ební osnovy do dvou etap, a to u ební osnovy z roku 1978 vycházející kafldor n do roku 1986 a dále u ební osnovy obohaceny o mezip edm tové vztahy, výchovn -vzd lávací cíle a vzd lávací cíle p edm tu platné afl

¹⁸ JANHUBA, A.: *Spole enské a státní z ízení SSR*. Univerzita J. E. Purkyn v Brn ó Pedagogická fakulta. Praha, 1982, s. 3.

do revolučního roku 1989, které vycházely také kařdoro n , ale zm na byla jedin v obohacení o metodu cíl p edm tu a mezip edm tových vazeb, po obsahové stránce vyu ovací látky p edm tu byly stejné jako osnovy p ede-lé.

3. 1. U ební osnovy 1978-1986

U ební osnovy z let 197861986¹⁹ pro výuku tohoto p edm tu vycházely kařdoro n s platností pro jednotlivé -kolní roky. Na úvodní stránce byl uveden u ební plán pro základní -koly s jednotlivými p edm ty vyu ujícími na obou stupních základních -kol, a to od prvního do osmého ro níku. Zmi ovaná ob anská nauka je zde dotována jednou hodinou týdn s výukou tohoto p edm tu od -estého do osmého ro níku.

První kapitola t chto osnov se nazývá *Charakteristika pojetí ob anské nauky na 2. stupni základní -koly*. Zde je uvedena následující koncepce, pojetí a cíl tohoto p edm tu: *„Ob anská nauka na základní -kole se výrazn podílí na ideov politické výchov flák . Jejím specifickým úkolem je systematicky formovat základy komunistického uv dom ní a p esv d ení mladých lidí a jejich aktivní ob anské postoje k socialistické spole nosti. Výrazn ideov politické p sobení p edm tu je zalořeno na d sledném uplat ování principu jednoty výchovy a vzd lání, na soustavném spojování teorie s praxí, se řivotními zku-enostmi a profličky flák , s podn cováním a rozvíjením jejich aktivní innosti ve -kole, v pionýřské organizaci, SSM i v bydlí-ti. Vyu ování ob anské nauce sm uje k tomu, aby se získané poznatky staly pro fláky nástrojem poznání skute nosti, aby jim poskytovaly správnou orientaci v jejich budoucím ob anském řivot a aby je podn covaly k aktivní ú asti na pln ní úkol , které vyty uje Komunistická strana eskoslovenska p i výstavb rozvinuté socialistické spole nosti. Ob anská nauka je zalořena na marxisticko-leninském sv tovém názoru a její obsah se opírá o vybrané poznatky z dialektického a historického materialismu, politické ekonomie, v deckého komunismu, marxisticko-leninského u ení o státu a právu a socialistické etiky.õ²⁰*

P edm t m l vyuffívat ideových poznatk dané doby, které m l za úkol shrnovat, zobec ovat a formovat základní politické a sv tonázorové postoje dané doby a v-e

¹⁹ U ební osnovy základní -koly: ob anská nauka, 6. - 8. ro ník. Praha, 1978.

²⁰ Tamtéřl, s. 5.

příblížit, v pochopitelné formě, budoucím aktivním občanům socialistické společnosti. Dobrá v tomto ohledu byla návaznost na již získané poznatky fláka, a to především z předem tu vlastivě, dějepis, zeměpis, český jazyk a literatura. V dnešní době se ve výuce vyvíjí také návaznost na již probrané učivo, což vede k prohlubování a fixaci stávajících poznatků o poznatky nové, proto máme i tento didaktický krok na tehdejší strukturování a návaznosti učiva ocenit jako kladný, s výjimkou obsahové části probírané látky. Flák si měl v tomto předem tu osvojit základní poznatky o tehdejší společnosti, národním a státním zřízení našeho státu, měl pochopit základní rysy a úkoly socialistického hospodářství, seznámit se základními občanskými právy a povinnostmi, se zásadami a normami kolektivních vztahů v rodině, ve škole, v dětské organizaci (což byla především pionýrská organizace) a v celé společnosti v době.

Za zmínku stojí vytyčení slova kolektivní, neboli společné, které stojí v textu mnohokrát, tehdejší chápání fláka mělo směřovat ke společnosti jednoty, kolektivu, společných zájmů, společné práce, společné zodpovědnosti, nevytyčoval se jednotlivec, ale masa, protože masa byla hybnou silou společnosti. Heslem tehdejší společnosti bylo také to, že v jednotě je síla, což je jistě heslo správné, jak se projevilo v roce 1989, možná na to měla i vliv občanská nauka, která svou rebelií, ale svou koncepcí hybné síly masy a společnosti v době k odbourání nepřátel a očištění naší společnosti. Dále měla občanská nauka naučit fláka pochopit postavení a úlohu dělnické třídy a Komunistické strany Československa jako vedoucí síly tehdejší společnosti. Flák měl také chápat i trvalý rozdělení světa, zákonitost vítězství socialismu nad kapitalismem a perspektivy komunistické budoucnosti, i když byl dosti konfrontován s odlišnou realitou. Dále uměl si vybudovat vztah k obraně své vlasti a rozvíjet svůj zájem o vojenskou a brannou problematiku.

Co se týká obsahového pojetí občanské nauky, tak je zde jasné a cílevědomé směřování k tomu, aby si flák postupně osvojoval hlavní principy a zásady marxistickoleninského světového názoru, aby si formoval komunistické uvědomění, přesvědčení a postoje. Měl se učit řídit, jednat a pracovat dle zásad socialistické morálky a v duchu socialistického způsobu života, svými činůmi projevovat socialistické vlastenectví, proletářský i socialistický internacionalismus a občanskou angažovanost. Pokud by všechny tyto atributy nesplnil, nezískal by správný vztah k práci a jejím výsledkům, neosvojil by si odpovědný vztah k pracovnímu kolektivu. Flák v hodinách občanské nauky také přispíval k tvorbě socialistického životního prostředí, tento akt je měl také provázet celý život. Pozornost se věnoval i rozvoji emoční a volní sféry flákovy

osobnosti. Zamyslíme-li se nad charakterem obsahového pojetí, musíme zdraznit, že pro dnešního žáka výchovy k občanství by byla tato témata asi nezáživná stejně tak, jako musela být pro tehdejšího žáka. Uitel musel být dobrým didaktikem, aby pojal tento pojem v správnou a záživnou formou. Jediné plus, které máme vyzdvihnout je draz na práci, piblížení práce lovku, dobré vztahy v pracovním kolektivu, chtít dobré výsledky v práci a uvdomní si potebnosti práce lovka pro společnost, jelikož charakter lásky k práci se v dnešní době bohužel moc neobjevuje, a když tak jen v ojedinelých případech, možná je to dáno také tím, že se v dnešní výchově k občanství probírá pracovní trh jako takový, ale jeho důležitost, vztah k práci a určitým hodnotám a výsledkům a radosti a realizaci se v práci, to už je opomíjeno.

Naopak zde máme vyzdvihnout draz na charakterové, emoční a empatické vlastnosti lidí ve společnosti a žák, které jsou zde uvedeny jen ve zkrácené formě s drazem na socialistické soužití. Politická ideologie dostává do pozadí vztahy lovka k lovku, a když už tyto vztahy zmizí, tak jen materialistickou formou. Podle těchto uebních osnov je tato problematika pojata následovně: „*Obanská nauka má integrovat a dovršit to, čím k výchově mladého lovka působila rodina a škola, a souasně dát každému jedinci jako budoucímu zakladateli rodiny a jako občanu socialistického státu návod k jednání pro aktivní účast v plnění úkolů socialismu. Obanská nauka neměla řešit všechny výchovné problémy. Zaměřuje se proto především jen na ty, které jsou v současné době nejvýznamnější. Jde o výchovu politickou, svetonázorovou, mravní a o občanskoprávní připravenost. Je to výchova, která umožní správně chápat místo každého občana v politické, ekonomické i občanskoprávní struktuře našeho státu.*“²¹

Druhé téma těchto uebních osnov s názvem *Obsah učiva obanské nauky v 6. - 8. ročníku* se zabývá, jak již z názvu vyplývá, uivem obanské nauky v jednotlivých ročnících. S tímto obsahem budeme zkoumat i jednotlivé učebnice obanské nauky jednotlivým ročníkům příslušně. Uební osnovy obsahu učiva mají společné vždy rozdělení učiva a jeho tematických okruhů do příslušných hodin v aktuálním školním roce. Vždy zde najdeme úvodní hodinu, která je dotována jednou hodinou z celkových hodin obanské nauky pro daný školní rok a jejím cílem je seznámit žáka s obsahem učiva pro daný školní rok, charakterem práce v obanské

²¹ Uební osnovy základních škol: obanská nauka, 6. - 8. ročník. Praha, 1978, s. 6.

nauce a dalšími didaktickými aspekty (hodnocení, referáty, apod.) týkající se daného předmětu. Dále učební osnovy pamatují také na volné hodiny, které jsou dotovány těmi hodinami z celkového počtu rozsahu plánovaných vyučovaných hodin ve školním roce. Volné hodiny slouží k exkurzím, tematickým vycházkám, významným politickým událostem, besedám s veřejnými pracovníky školy, nebo jako rezerva pro učitele v případě jejich absence. Zbytek hodin vyučovaných hodin je rozdelen do jednotlivých tematických okruhů vyučovací látky příslušného ročníku.

Je jistě otázkou sporu, co bylo lepší? Zda státní plánování učebních osnov, nebo dnešní pojetí rámcového vzdělávání, dnešní pojetí rámcového vzdělávání přináší jisté výhody pro učitele v možnosti plánování a rozvržení svého učiva v určeném časovém intervalu dle učitelova uvážení, což samozřejmě s sebou nese i rizika přestupu fláka na jinou školu, kde učivo bylo již probráno, a tím se flák dostane k jeho opakování, což je pro něj nepřínosné, jelikož se zde vytvoří absence učiva již probraného novou školou. Argument pro a proti nalezneme dosti, záleží na každém z nás, jaký názor si osvojíme, a který systém plánování učiva se nám zdá být lepší a efektivnější pro práci učitelů se školáky.

3. 2. Učebnice obanské nauky v osmdesátých letech

Nechť se podíváme k rozboru učebnic a jejich tematických okruhů pro jednotlivé ročníky konkrétně, zaměříme se na učebnice obanské nauky osmdesátých let obecně. Učebnice obanské nauky, stejně tak i učební osnovy, a jiné učebnice socialistické éry našeho školského vzdělávacího systému, vydávalo jedno, v tehdejší republice jediné, státem řízené a kontrolované Státní pedagogické nakladatelství, označované zkratkou SPN, které je výše popsáno.

Učebnice obanské nauky byla vydávána každoročně. Doporučená doba používání učebnic byla pět let, poté se měly obměňovat. Při důkladném zkoumání různých vydání učebnic obanské nauky nenalzááme v osmdesátých letech žádné změny v obsahové části tematických okruhů učebnic. Ikonografická část a orientační aparát se také v průběhu let nezmenšil. Učebnice mají formát A5.

Učebnice pro jednotlivé ročníky mají v průměru rozsah 100 stran textu. Co se týká struktury učebnic, v každé učebnici nalezneme pro příslušný ročník obsah, který se dělí na úvod, tematické celky se shrnutím učiva každého tematického celku a

slovní ek. Úvod má vřdy za úkol motivovat fláka k zájmu o daný p ehled, o u ebnici a zdárné zakon ení tohoto p edm tu s uchováním si co nejvíce poznatk . Tematické celky se shrnutím u iva kařdého tematického celku budeme zmi ovat dále v kontextu s u ivem daného ro níku. Slovní ek slouřfí flákovi pro pochopení cizích slov a pojm , které se vyskytují v u ebnici. Na konci kařdé u ebnice nacházíme vydavatelské údaje o u ebnici i záznam o pouřfítí u ebnice. Hodnota u ebnic se pohybovala v rozsahu od 7,50 do 8,50 K s.

Co se týká grafické podoby u ebnic ob anské nauky, na první pohled vidíme tvrdou kartonovou vazbu modré barvy. Názvy kapitol jsou psány modrou barvou, tu ným písmem, ostatní text u ebnic je erný na bílém podklad . U ebnice obsahují tabulky, obrázky, grafy, fotografie, úryvky básní i text významných spole enských osobností socialismu, mapky a nalézt zde m flame i symboly a zna ky. Rozsahov ítáme na jednu vyu ovací hodinu 162 stránky textu.

Nyní se vrátíme k popisu jednotlivých ro níků základních řkol, ve kterých byla ob anská nauka vyu ována a zam íme se na u ebnici p íslu-ného ro níku a její koncepci s podrobn j-ím nahlédnutím na jednotlivé tematické okruhy p ípsané danému ro níku.

U ivo a u ebnice ob anské nauky pro 6. ro níků základní řkoly,²² jejímiř autorkami jsou A. Jelínková, která se orientuje na tematický celek *fijeme v socialistické spole nosti*, této u ebnice a dal-ř V. Prusáková s orientací na tematický celek *Na-e socialistická vlast*. Jak jilř bylo zmín no u ebnice má tvrdou kartonovou vazbu modré barvy, celé série této ady u ebnic byla schválena výnosem ministerstva řkolství řSR ze dne 1. dubna 1980 pro základní řkoly. Z hlediska charakteristiky výchovn vzd lávacích etapových cíl si m l flák, dle u ebních osnov pro 6. ro níků, odněst z hodin následující: „*fíaci poznávají funkci rodiny, řkoly, d tské organizace a d tských kolektiv , u í se chápat nejd leřřit j-ř socialistické vztahy v kolektivech a ve spole nosti z hlediska marxisticko-leninského sv tového názoru a socialistické morálky, získávají základní poznatky o řřivot v socialistické spole nosti a u í se chápat a projevovat socialistické spole enské vztahy, upev ují si elementární mravní postoje a praktické dovednosti, hygienické a kulturní návyky odpovídající profilu socialistické osobnosti, jsou vedeni k hlub-řmu zájmu o hospodá řký, kulturní a ve ejn politický řřivot*

²² JELÍNKOVÁ, A., PRUSÁKOVÁ, V.: *Ob anská nauka pro 6. ro níků základní řkoly*. Praha, 1981.

v nejbližším prostředí a u ní se p im enému a ú innému projevování ob anské aktivity a angažovanosti.²³ U ebnice o rozsahu 103 stran obsahuje:

1. Úvod, ve kterém má být flákovi p iblířeno u ivo 6. ro níku ob anské nauky, dále zacházení s u ebnicí, s její koncepcí a p ínosem pro fláka.

2. První tematický celek od vý-e jmenované autorky A. Jelínkové, *fijeme v socialistické spole nosti*.²⁴ Tento celek za íná básní S. K. Neumanna, *Sám nejsi nic*. Dále má, dle u ebních osnov ob anské nauky pro 6. ro ník základní -koly, seznámit fláka se řivotem v na-í vlasti, s významnými událostmi nejen ve vlasti, ale i ve t ídn rozd leném sv t . flák má pochopit kolektivní vztahy v rodin , -kolní t íd , d tské a zájmové organizaci a celé spole nosti, má si uv domit, ře rodina tvo í základní spole enskou jednotku, celkový význam rodiny pro mladého lov ka a pro stát, práva a povinnosti len rodiny a také pé i socialistického státu o rodinu. Dal-í d leřitou kapitolou tohoto celku je -kola a její význam pro vzd lávání a výchovu socialistického lov ka, d leřitost v-ech vyu ovacích p edm t pro řivot kařdého ob ana, pé e na-eho státu o -kolu, ú ast socialistické -koly ve ve ejném řivot , pojetí pionýrské organizace SSM a její úkoly. Tento tematický celek nabádá tehdej-řho fláka k osvojení základních vlastností, dovedností, návyk a postoj pot ebných pro řivot v socialistické spole nosti. Nacházíme zde pojmy, které musel tehdej-í u itel p edm tu ob anská nauka zd raz ovat, a to pojmy: kolektivismus, skromnost, pracovitost, estnost, ukázn nost, odpov dnost, nebýt lhostejní k nepo ádk m a ve ejnému d ní v tehdej-ím stát a spolupracovat se státními orgány v zájmu kolektivu, odstra ovat projevy vandalismu a zne is ování řivotního prost edí, dbát na du-evní a osobní hygienu, uv domit si nebezpe í alkoholismu a návykových látek, dodrřovat dopravní káže , pomáhat druhým lidem, osvojit si zásady kulturního chování ve spole nosti. Z hlediska rozsahu má tento celek dotaci 18 hodin v pr m ru.

Kdyř se zamyslíme nad obsahem této kapitoly, tak se dozvídáme i p ekvapivé v ci, a to kup íkladu to, ře se probírala v této nauce problematika řivotního prost edí, uřívání návykových a lov ku -kodlivých látek, pomáhání slab-ím spoluob an m, u ení se základním spole enským a kulturním návyk m a chování mezi lidmi ve spole nosti. Musíme íci, ře tato témata jsou vyu ována jak v devadesátých letech v ob anské výchov , tak i v dne-ní výchov k ob anství. D íve byla na kařdé toto téma

²³ U ební osnovy základní -koly: ob anská nauka, 6. - 8. ro ník. Praha, 1978, s. 6-7.

²⁴ JELÍNKOVÁ, A., PRUSÁKOVÁ, V.: *Ob anská nauka pro 6. ro ník základní -koly, fijeme v socialistické spole nosti*. Praha, 1981, s. 11-66.

uvolněna zhruba jedna vyučovací hodina týdně a zbytek tvořila ideologicky zaměřená témata, která jistě fláka spíše odrazovala, než lákala.

3. *Naše socialistická vlast*²⁵, tematický celek vypracovaný autorkou V. Prusákovou, má z hlediska svého rozsahu vyhraněnou dotaci 13 hodin. Hlavním tématem je československá socialistická republika, která má za úkol přiblížit flákovi český a slovenský národ, národnosti žijící na našem území, státní symboly a znaky našeho národa, bratrské a rovnoprávné soužití všech občanů. Tehdejší flák si má uvědomit, že SSR byla státem dělníků, družstevníků a ostatních pracujících. Je zde probírána i minulost a současnost, tehdejší kulturní a přírodní hodnoty, perspektiva rozvoje republiky a kraje, ve kterém flák žil. Klade se důraz na pochopení toho, že pracující hospodařili ve svých podnicích. V tomto celku se uvádí i významný představitel boj za společenský pokrok, váleční hrdinové, hrdinové dělnického hnutí, má se zde přehlédnout na region a regionální hrdiny.

Tento tematický celek má v sobě hodně záporných a negativních jevů v tom, že se prohlubuje ideologická nesnášlivost tehdejšího západního nepřítelů a fláka neuvědomí skutečnost, už ho v podstatě nepravdy z hlediska historie a historického uspořádání našeho státu. Jediné, za čím bychom mohli autorku pochválit je výuka regionu, v rámci regionálních dějin občanského pojetého v místě bydliště fláka, kdy si flák uvědomí a pozná osobnosti, které žili v jeho regionu.

4. *Slovníček*²⁶ je poslední část učebnice a obsahuje vysvětlení pojmů, stručné vytyčení a životopisná data dělnických osobností tehdejšího systému, naučí fláka ideologickému výkladu a pochopení určitých, pro něj neznámých, pojmů.

Tato učebnice je stejná jako jiné části učebnic občanské nauky osmdesátých let obohacena o různé, převážně ideologické, obrázky, mapky, citáty, grafy, tabulky, fotografie a doplňkové otázky a úkoly. Celkově je didakticky koncipována dobře a učitel má na sebe i návaznost. Učitel tehdejší doby se musel s učebnicí pracovat dobře, ale samozřejmě museli vyhledávat k dané problematice i elementární pomůcky pro výuku daného tématu. Text této učebnice je psán černou barvou na bílém podkladě, jen nadpisy a názvy odstavců jsou psány modře. Na každou vyučovací hodinu připadají zhruba 162 stránek, které se skládají z nadpisu, výkladové části, celkového shrnutí, otázek a úkolů vztahujících se k tématu, námětů k dobrovolným úkolům a činnosti.

²⁵ JELÍNKOVÁ, A., PRUSÁKOVÁ, V.: *Občanská nauka pro 6. ročník základní školy*, Naše socialistická vlast. Praha, 1981, s. 67-101.

²⁶ JELÍNKOVÁ, A., PRUSÁKOVÁ, V.: *Občanská nauka pro 6. ročník základní školy*, Slovníček, 1981, s. 103-108.

Mohli bychom zde kladně hodnotit názorné obrázky, grafy, citáty, mapky, tabulky a také dále, které se v textu objevují a u níž fláka i k orientaci v textu. Jak ufl bylo e eno, nevýhodou t chto u ebnic je její ideologické zam ení tehdej-í doby, její v podstat ernobilá vizualizace, cofl souviselo samoz ejm s technickými mofnostmi dané doby. U ebnice by pro dne-ního fláka nebyla afl tak vábivou, protofle dne-ní flák je zvyklý na mnoflství barevného materiálu s men-ím textovým obsahem. Oproti u ebnicím devadesátých let, které byly svým obsahem hodn napln né a ztrácel se v nich jak u itel, tak i flák, mají tyto u ebnice lep-í a jednodu-í strukturu u itel m i tehdej-ímu flákovi vhodn j-í.

U ebnice ob anské nauky a u ivo tohoto p edm tu pro 7. ro ník základních -kol, jejífl autory jsou J. Dunovský, J. Ladman a J. Bra ok schválilo ministerstvo -kolství SR dne 28. dubna 1981 jako u ebnici pro 7. ro ník základní -koly. U ebnice má stejnou modrou kartonovou vazbu jako u ebnice ob anské nauky pro 6. ro ník základní -koly, je i tak stejn koncipována. U ebnice ítající 108 stran je vybavena stejným didaktickým materiálem jako u ebnice p edchozí, je-t jednou musíme zd raznit, fle koncepce je stejná, proto není pot eba ji rozebírat podrobn ji. Tehdej-í charakteristika výchovn vzd lávacích etapových cíl byla koncipována následovn : *„fláci se u í chápat úlohu d lnické t ídy a komunistické strany v boji za odstran ní kapitalismu, za národní svobodu a vybudování socialistické spole nosti, získávají p esv d ení o p ednostech socialistického spole enského z ízení p ed kapitalistickým, o zákonitém vývoji spole nosti k socialismu a ke komunismu, seznamují se s hlavními znaky socialistické spole nosti, se základy socialistického hospodá ství a s aktuálními úkoly výstavby socialismu, uv domují si význam na-eho p átelství a spojenectví se SSSR a pevné jednoty zemí socialistického spole enství v boji za mír a spole enský pokrok.*²⁷ Zam me se na obsahovou ást u ebnice, kterou na izují i tehdej-í u ební osnovy ob anské nauky. Z hlediska obsahu leníme u ebnici na následující sloflky:

1. *Úvod*, který flákovi ve stru nosti nasti uje u ivo ob anské nauky -estého ro níku a uvádí ho do u iva ro níku sedmého, kde jde p edev-ím o politickou ekonomii státu, významné osobnosti a budovatele socialismu.

2. *Spole enské z ízení SSR*²⁸ je název prvního tematického celku této u ebnice. flák si má v tomto celku uv domit d leflitost vývoje spravedlivé socialistické

²⁷ U ební osnovy základní -koly: ob anská nauka, 6. - 8. ro ník. Praha, 1978, s. 9.

²⁸ DUNOVSKÝ, J., LADMAN, J., BRA OK, J.: *Ob anská nauka pro 7. ro ník základní -koly*, Spole enské z ízení SSR. Praha, 1982, s. 9-57.

spole nosti a má být, v nadnesené mí e, rád, fle se narodil, flije a vyr stá v dob komunismu. Auto i zde lí í osudný a trudný flivot n kterých kapitalistických d tí, kte í musí ve svém útlém v ku chodit do práce, aby m li co jíst. flák si má uv domit rozdíl mezi socialismem a kapitalismem. Do pop edí se zde dostává také u ení o významných osobnostech, kterými pro komunismus byli: K. Marx, B. Engels a V. I. Lenin. flák se má nau it mnohé o t ídní spole nosti, úloze d lnické t ídy p í výstavb socialistického státu, má brát v potaz fakta související s Velkou říjnovou socialistickou revolucí a uv domit si její d leflitost, dále se dozv d t v-e o Komunistické stran a boji pracujícího lidu proti takzvanému vyko is ování v období burfloazní vlády tehdej-í eskoslovenské republiky, dbát významu vít zství pracujícího lidu v únoru 1948 a oslavovat zásluhy tehdej-ího prezidenta K. Gottwalda. fláci se mají aktivn ú astnit coby budoucí ob ané tehdej-ího státu voleb a znát eskoslovenskou volební soustavu, uv domit si a znát úlohy a cíle spole enských organizací Národní fronty. Dle tehdej-ích u ebních osnov zaujímá výuka tohoto tematického celku 14 vyu ovacích hodin daného -kolního roku.

P í detailním prostudování a srovnání s u ební látkou v u ebnicích ob anské výchovy let devadesátých a také látkou nyn j-í výchovy k ob anství zji- ujeme, fle tento tematický celek je ur itou afl nehoráznou ideologickou agitací flák tehdej-ího systému. Pro ideologické ú ely bylo probírání této látky v ob anské nauce jist velice d leflité, m fleme íci afl bytostn d leflité. V dne-ní dob bychom toto téma zahrnuli spí-e do výuky d jepisu a nazíráme na n j s p íhlédnutím na my-lení v globálních a evropských souvislostech. O hospodá ství státu a politickém systému dané zem se v ob anské výchov devadesátých let také vyu ovalo, ale bral se z etel na aktuální a pravdivý stav, neideologicky ovlivnitelný.

3. Druhým tematickým celkem této u ebnice je *eskoslovenské socialistické hospodá ství*,²⁹ kde se zkoumají základní znaky a odli-nosti dvou sv tových hospodá ských soustav, a to p eváfln formy a vlastnictví výrobních prost edk a cíle výroby a její usm r ování v socialistické a kapitalistické spole nosti. flák si má uv domit hospodá ské vztahy mezi státy navzájem, plánovaný rozvoj, skladbu a vývoj národního hospodá ství SSR, nemá se opomenout v deckotechnický pokrok a jeho vliv na rozvoj socialistického hospodá ství. Do pop edí zájmu se dostává význam RVHP (Rada vzájemné hospodá ské pomoci), SSSR (Sov tský svaz socialistických

²⁹ DUNOVSKÝ, J., LADMAN, J., BRA OK, J.: *Ob anská nauka pro 7. ro ník základní -koly*, eskoslovenské socialistické hospodá ství. Praha, 1982, s. 58-107.

republik) a jejich hospodářská spolupráce s tehdejší SSR. Dále zde dochází ke zdraznění rstu produktivity práce se zaváděním nové techniky, zpsobu odměování za vykonanou práci, důležitosti správné volby povolání, souladu mezi potřebami společnosti a zájmy i schopností jedince. Tento celek zahrnuje 17 hodin z celkového počtu využívaných hodin, kterou jsou dány pro výuku obanské nauky v sedmém ročníku příslušného školního roku.

Tato tematická část je také laděná na ideologickým směrem, vyzdvihuje se zde národní hospodářství a hospodářská spolupráce zemí tehdejšího sovětského bloku. Výrazně obhajuje socialistický typ hospodářství a odsuzuje hospodářství kapitalistické. Toto téma se objevuje i ve výuce porevolučního pojetí obanské výchovy, jelikož v rámci politické ekonomie do výuky obanské výchovy patří. Můžeme konstatovat, že učitelé tehdejší obanské nauky dalo toto téma po právu zabrat, jelikož není vbec jednoduché a názornou a pochopitelnou formou podané pro tehdejšího žáka sedmého ročníku.

4. *Slovníček*³⁰ je poslední část učebnice, je stejně koncipován jako učebnice obanské nauky pro 6. ročník základních škol. Obsahuje pojmy, které se vztahují k jednotlivým tématům v učebnici, tyto pojmy vysvětluje žákům srozumitelnou formou.

Obanská nauka a učivo 8. ročníku základních škol let osmdesátých, jejímiž autory jsou J. Řihák a Z. Tyrychtr, volně navazuje na učivo obanské nauky přídešlého sedmého ročníku. Tuto učebnici a učiva schválilo ministerstvo školství SR dne 25. 3. 1982 jako učebnici pro 8. ročník základních škol. Učebnice je stejně koncipovaná jako učebnice šestého a sedmého ročníku obanské nauky. Má stejnou modrou kartonovou vazbu. O rozsahu 91 stránek textu mají být z hlediska učebních osnov obanské nauky tohoto ročníku dodrženy následující výchovně vzdělávací etapové cíle *„žáci poznávají úlohu státu ve společnosti, seznamují se na základě Ústavy SSR s významem a principy federativního uspořádání SSR a se soustavou orgánů státní moci a státní správy, získávají základní informace o soustavě soudnictví v SSR a o významu boje proti porušování zákonů, uvdomují si význam základních občanských práv a povinností, jejich jednotu a učí se, jak je uplatňovat v budoucím občanském*

³⁰ DUNOVSKÝ, J., LADMAN, J., BRAŇOK, J.: *Obanská nauka pro 7. ročník základních škol*, Slovníček. Praha, 1982, s. 108-112.

*život, ucelují a prohlubují si poznatky o základních rysech marxisticko-leninského sv tového názoru a socialistické morálky.*³¹ Obsahov se tato učebnice rozduje:

1. *Úvod*, který fláka seznamuje s novým učivem občanské nauky osmého ro níku a zároveň sd luje fakt, že se flák nachází v posledním ro níku základní –kolní docházky. Auto i zde zmi ují d leflitost poznání p edm tu občanské nauky a zvlá– látky, s tematickými celky, jako jsou: *Státní z ízení SSR* a *Základy marxisticko-leninského sv tového názoru* a komunistické morálky.

2. *Státní z ízení SSR*,³² tematický celek první ásti této učebnice je dle učebních osnov dotován 18 hodinami z celkového počtu všech vyu ovaných hodin v daném –kolním roce. flák si má osvojit všechny podstatné rysy vzniku a úlohy tehdejší

SSR, nau it se koncepci a základnímu poslání Ústavy státu, uv domit si rozdílnosti mezi ústavním uspo ádáním socialistických a kapitalistických stát , um t se orientovat v eskoslovenské státní politické soustav e a rozeznávat funkce a příslu–né pravomoci tehdejších národních výbor , prezidenta republiky, socialistické zákonnosti, práva sociáln ekonomická (právo na práci, na spravedlivou odm nu za vykonanou práci, na odpo ínek, na ochranu flivota, zdraví a zabezpe ení ve stá í, na vzd lání a kulturní rozvoj), práva politická a občanské svobody (právo rozhodovat o všech v cech veřejných, obracet se na státní orgány i initele s návrhy, podn ty a stíflnostmi, svoboda projevu, slova, tisku, shromaflování, vyznání), povinnosti ob an SSR, poslání tehdejší eskoslovenské lidové armády, Sboru národní bezpečnosti, Lidových milicí, uv domit si celkový zásah státu do flivota každého občana.

Máme-li analyzovat tuto kapitolu, musíme zd raznit výklad občanských svobod, které jsou v učebnici popsány, ale s danou dobou moc nekorrespondují. Musíme konstatovat, že výuka tohoto obsahu je realizována i v občanské výchov devadesátých let a i v dne–ní výchov k občanství, ale s jiným ideologickým zam ením. Zde nacházíme podobnosti výuky tehdejší občanské nauky s dne–ním pojetím tohoto tématu.

3. *Základy marxisticko-leninského sv tového názoru a komunistické morálky*³³ je druhým tematickým celkem této učebnice. Tento okruh je plánován na výuku 13 hodin všech vyu ovacích hodin daného ro níku. V tomto celku se má flák zamyslet nad tehdejším sv tem, ve kterém flil a uv domit si význam v dy pro pravdivé poznání sv ta

³¹ Učební osnovy základní –koly: občanská nauka, 6. - 8. ro ník. Praha, 1978, s. 11.

³² IHÁK, J., TYRYCHTR, Z.: *Občanská nauka pro 8. ro ník základní –koly*, Státní z ízení SSR. Praha, 1983, s. 9-56.

³³ IHÁK, J., TYRYCHTR, Z.: *Občanská nauka pro 8. ro ník základní –koly*, Základy marxisticko-leninského sv tového názoru a komunistické morálky. Praha, 1983, s. 57-90.

a jeho zmaný ve prospěch lidí, dále marxisticko-leninský světový názor revolučního boje dělnické třídy a její komunistické strany. V tomto tematickém celku se můžeme dále flák naučit odlišovat materialismus od idealismu, vidět, že idealismus je nevědecký a svět se vyvíjí díky výrobě, výrobním silám a výrobním vztahům. Je zde hlavně otázky socialistického vlastnictví a humanismus, vznik nové morálky v socialistické společnosti, formy třídního boje v současném rozděleném světě, nepříteleské ideologie (antisovětismus, antikomunismus, revizionismu) a nutnost soustavného boje proti nim.

Tento tematický celek je zaměřen podobně jako ostatní tematické celky, zvláště v učebnici 7. ročníku, ideologicky. V porevoluční občanské výchově a dnešní výchově kolektivním bytím nezaznamenali podobně laděné kapitoly. Pro tehdejší společnost byly stejné ve výuce tohoto předmětu, naopak v porevoluční společnosti byly logicky vyčleněny z obsahu občanské výchovy.

4. *Slovník cizích slov a neznámých pojmů*³⁴ obsahuje logicky slova, zejména z politologie a politické ekonomie, flákovi vzdálena, právě v této části je jejich vysvětlení a přiblížení flákovi.

Tímto tématem těchto osnov jsou *Prostředky k dosažení stanovených cílů předmětu na 2. stupni základní školy*. Zde se pojednává o výchovně vzdělávacích cílech předmětu občanská nauka, které se mají promělen rozvíjet a fixovat vhodnou volbou vyučovacími metodami, prostředky a formami výchovně vzdělávací práce: *„Použití metody musí odpovídat specifické obsahu předmětu, konkrétním podmínkám vyučovací praxe a stupni vyzrálosti fláka. Současně mají vést fláky k aktivní myšlenkové činnosti a k plné spolupráci na poznávacím procesu na základě soustavného využívaní jejich dovedností, znalostí, osobních zkušeností a profíků. Zdroje získávání zkušeností obohacuje vyučující soustavným spojováním výchovně vzdělávacího procesu s aktuálními úkoly naší společnosti a s politikou Komunistické strany Československa.“*³⁵

Celá koncepce předmětu občanská nauka, vlastně směřuje k tomu, aby si flák osvojil techniku duševní práce, aby získal efektivní potěbu dalšího sebevzdělávání a sebevýchovy. V občanské nauce má učitel střídat a používat efektivní vyučovací metody, jako například: metoda řízeného rozhovoru, vypravování, výklad, popis, konfrontace, práce s dokumenty, beseda, diskuse, informační prostředky atd. Učitel má také, dle požadavků těchto učebních osnov, promělen motivovat a stimulovat učební

³⁴ IHÁK, J., TYRYCHTR, Z.: *Občanská nauka pro 8. ročník základní školy*, Slovník cizích slov a neznámých pojmů. Praha, 1983, s. 91-93.

³⁵ Učební osnovy základní školy: občanská nauka, 6. - 8. ročník. Praha, 1978, s. 14.

innosti fláka, dále cílev dom navozovat, podn covat fláka k tvo ivé práci. Zde se také objevuje dnes asto prosazované téma problémového vyu ování, kdy má flák p i hromadné, skupinové i individuální práci navrhnout vy e-ení ur itého faktu nebo ho popsat vlastními slovy. Velice d leffitý je v tomto oddíle u ebních osnov fakt, fle u itel musí aktualizovat u ivo u ebnic nejnov j-ími vhodnými fakty, které si sám vyhledá a získá. Jako významný prost edek aktivizace fláka se uvádí nezbytné zastoupení samostatné práce, kterou vykonává flák p ípravu na vyu ovací hodinu nebo p ímo ve vyu ovací hodin . Samostatná práce by m la být podle tehdej-ích osnov zadávána p i vhodných p íležitostech s nám ty týkajícími se spole enského d ní v tehdej-ím socialistickém sv t . Do výuky by se m li za le ovat u ební pom cky, a to hlavn tiskové materiály, rozhlas, -kolní po ady televize, které mají být pro fláka názorné a p esv d ivé.

Vhodnou osobnost u itele pro výuku toho p edm tu p edstavuje politicky vysp lý a pedagogicky zdatný u itel, který je schopný harmonicky p sobit na rozumovou, citovou a volní stránku osobnosti fláka.

Ob anská nauka m la za úkol osv tlovat tehdej-í sv tonázorové, ideov politické, morální a státoprávní otázky a navazovat na znalosti flák z výuky d jepisu, zem pisu, literární výchovy, pracovního vyu ování a p írodov dných p edm t . Celkov byla ob anská výchova koncipována tak, aby voln navazovala na dal-í vzd lávání flák na st edních odborných u ili-tích i st edních -kolách. Dále zde byl kladen velký aspekt na vyuffívání volného asu prost ednictvím za len ním se do r zných ideov podporovaných a ovlivn ných zájmových organizací a aktivní ú astí na spole enském d ní ve stát .

3. 3. U ební osnovy 1986-1989

Nyní se zam íme na *U ební osnovy základní -koly*,³⁶ které platily v letech 1986ó1989 a mají stejnou obsahovou i v cnou koncepci jako osnovy p ede-lé, li-í se akorát v ásti s názvem *Celková koncepce ob anské nauky a její cíle*,³⁷ kde je vyzdvihováno uplat ování teorie v praxi a spojování celkového pojetí ob anské nauky se flivotními zku-enostmi a proflitky flák , s podn cováním a rozvíjením jejich aktivní

³⁶ U ební osnovy základní -koly: ob anská nauka, 6. - 8. ro ník. Praha, 1986.

³⁷ U ební osnovy základní -koly: ob anská nauka, 6. - 8. ro ník. Praha, 1986, s. 1.

innosti ve škole a ve společnosti. Samozřejmě, ale se zde neopomíjí ani důležitost tehdejší společenské ideologie. Doslova se tato koncepce opírá o angažovanost žáka ve společnosti a zájem žáka o společnost, což se vyzdvihuje i v dnešní demokratické společnosti. V této kapitole jsou podrobněji rozvinuty a popsány na tu dobu důležité předpoklady pro výuku tohoto předmětu, které zmíníme v následujících odstavcích.

*Návaznost na 1. stupeň základní školy*³⁸ je název první podkapitoly výše popsané části Celkové koncepce obanské nauky a její cíle. Zde autor i osnovení uvádí a obhajují zásadní správnost záměru výuky obanské nauky do učebního plánu 2. stupně základní školy. Zde se znovu zdůrazňuje návaznost na předměty obsahově blízké obanské nauce, a to na prvouku, vlastivědu a přírodovědu.

Mezipředmětové vztahy,³⁹ a toho si povědomím, nejsou záležitostí jen dnešní, pro nás nové koncepce vzdělávání, ale tento didaktický aspekt byl zdůrazněn již za éry socialistického vzdělávání. V této podkapitole se hovoří o obanské nauce jako o předmětu integrujícím úroveň zejména z oblasti dějepisu, zeměpisu, literární výchovy, přírodopisu, fyziky, chemie, pracovní, výtvarné a hudební výchovy. Vždy se zde vysvětluje integrace daného úseku již vyjmenovaných předmětů do výuky obanské nauky a neopomíjí se zde ani postupná logická návaznost. Tehdejší obanská nauka měla za úkol spojit, doladit a vyúfít v praxi poznatky již žákem získané, samozřejmě v duchu dobové ideologie. Mezipředmětové vztahy byly na dobré úrovni zpracovány.

Jako další kapitolu, která je do těchto osnovení umístěna, oproti předmětům již rozebíraným osnovám, navíc, uvedeme *Výchovné vzdělávací cíle obanské nauky na 2. stupni základní školy*,⁴⁰ které mají rozvinout osobnost žáka. S těmito cíli jsme se již v minulých osnovách seznámili, obsahově se jejich pojetí nemění, nicméně zde dochází k rozvinutí a jejich rozšíření. Za velmi důležitý cíl obanské nauky uvádí autor i těchto osnovení systematické utváření komunistického uvědomění a přesvědčení žáka. Tomuto cíli je podřízeno i výchovné působení předmětu, jehož cílem je v oblasti svetonázorové, ideově politické, obanské a mravní výchovy. Tyto cíle jsou dle nás do oblastí, které nesmí být ve výuce předmětu opomenuty a kterých žák na konci povinné školní docházky dosáhne. Jedná se o oblasti výchovy k vlastnímu názoru, oblasti ideově politické výchovy, výchovy socialistického občanství a oblasti mravní výchovy. V podstatě jsme tyto cíle k výuce tehdejší obanské nauky v jednotlivých

³⁸ Učební osnovy základní školy: obanská nauka, 6. - 8. ročník. Praha, 1986, s. 4.

³⁹ Tamtéž, s. 5-8.

⁴⁰ Tamtéž, s. s. 10-17.

ro nících druhého stupn základní školy jífl popisovali v p ede-lých kapitolách. Uvedeme jen, že se zde jedná o d rzn jí rozvinutí upev ování ideologie socialismu a komunismu na školách a zvlá-t p i výuce tohoto p edm tu.

Vzd lávací cíle, strukturu u iva ob anské nauky do jednotlivých ro ník , prost edky k dosažení stanovených cíl p edm tu a k realizaci jeho obsahu, tehdej-í u ební plán základní školy pro výuku ob anské nauky popisovat jífl nebudeme, pon vadfl v-echny tyto prvky popsané v t chto u ebních osnovách, vydaných roku 1986, se shodují s p ede-lými osnovami, které jsme jífl popisovali. Tyto osnovy ítají 36 stran a chybí zde obsah, obálka je oranřové barvy. S odstupem asu, p i pro ítání t chto osnov v souladu s dobou jejich vydání a obsahem se m flme zamyslet nad otázkou, zda tehdej-í socialistický režim nebyl jífl v rozkladu a neza al cítit v pov t í blífící se konec a rozpad ideologie a celkový rozvrat socialistické spole nosti, a tak necht l prost ednictvím d rzn jí ideologické osv ty mladých ovlivnit blífící se konec této éry.

P elom roku 1989-1990 je pro ob anskou nauku klí ovým, ale také plným nap tí, nervozity, stresu, situací, kdy u ítelé tohoto p edm tu neví jak se chopit výuky a správn jí pojmout. Dochází zde k r zným alternativním styl m výuky, kdy se probírají v ob anské výuce dobová témata revoluce, vysv tlují se zde zásady demokratického z ízení apod. V podstat se zde jednalo o pololetí anarchie v ob anské nauce, která se postupem asu zm nila název a p ejmenovala se na ob anskou výchovu i výchovu k ob anství. Základní obsahovou koncepci a strukturu ve výuce porevolu ní ob anské výchovy poloffil P. Pi ha.⁴¹

Po revoluci roku 1989 dochází k velké absenci u ebníc pro ná- p edm t. Vznikají p echodné u ební osnovy, o kterých se dozvíme v dal-ích kapitolách, které se snaží systematizovat kone ný rámeček tohoto p edm tu. V této dob je ob anská výchova jakousi pokusnou disciplínou, ve které se hledá správnost za azení ur ítých tematických celk do výuky. U ebnice se utvá ely afl v dob ur ítého sjednocení obsahu výuky pro p íslu-né ro níky základní školy. Tato problematika bude analyzována v následující kapitole.

⁴¹ eský katolický kn z, bohemista, lingvista. V letech 1992-1994 zastával post ministra školství eské republiky. Je významným spoluautorem u ebních osnov platných v letech 1991-1996.

4 Profil učebnic obanské výchovy 90. let 20. století

Profil učebnic obanské výchovy nebo také výchovy k občanství v devadesátých letech 20. století je velice složitý. Pro zopakování můžeme uvést revoluční rok 1989 v našich zemích, který vývoj našeho státu a zvláště pro obanské výchovy rozloflil a přetransformoval demokratickým směrem, což byl dobrý počin, nicméně pro učitele staré obanské nauky nastává období přechodování, svobody výuky tohoto předmětu v rámci jeho celkového pojetí a hlavně absencí učebnic obanské výchovy. Staré socialisticky pojeté učebnice tehdejší obanské nauky byly zlikvidovány, nové demokraticky pojeté učebnice nebyly doposud sepsané a vydané. Pro tehdejšího učitele obanské nauky to muselo znamenat velký zásah do jeho práce a hlavně velký stres při vysvětlování učební látky tohoto předmětu v jiném duchu než tomu byl zvyklý. První polovina devadesátých let minulého století byla obdobím „přechodovým“ a přeorientování učitele z letité, státem diktované ideologie, na ideologii novou, demokratickou. Tento počin znamenal zejména pro učitele obanské výchovy daleko preciznější práci, promyšlenější vykládání nové vyučovací látky a vhodné vyhledávání adekvátních textů a didaktických prostředků, které kolidují s tematickými celky učebních osnov devadesátých let minulého století.

V devadesátých letech 20. století nacházíme celkem troje učební osnovy, které se postupně doplňovaly a transformovaly ke své vlastní spokojenosti a demokratičnosti v pojetí obanské výchovy ve výuce na druhém stupni základní školy. V naší práci se budeme zabývat těmi prvními přechodnými, zlomovými osnovami, na jejichž základě vznikaly i první porevoluční učebnice, které analyzujeme.

4. 1. Učební osnovy 1990-1991

Za první osnovy, které byly již zpočátku vymezeny jako přechodné, nesou název: *Učební osnovy základní školy, obanská nauka, 6. a 8. ročník*.⁴² Tyto učební osnovy zpracovala odborná předmětová komise obanské nauky při ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, která byla složená ze zástupců

⁴² Učební osnovy základní školy: obanská nauka, 6. - 8. ročník. Praha, 1990.

v deických ústav SAV,⁴³ Ministerstva spravdnosti eské republiky, Ústavu zdravotní výchovy, Výzkumného ústavu pedagogického v Praze, u itel základních -kol, filosofických a pedagogických fakult. Vydány a odsouhlaseny byly 24. kv tna 1990 jako p echodné u ební osnovy ob anské nauky. Podle t chto osnov se vyu ovalo na základních -kolách v eské republice pouze ve -kolním roce 1990ó1991.

Pov-ímnn me si ozna ení ob anská nauka, které platilo je-t do roku 1991, poté ná- p edm t získává ozna ení ob anská výchova nebo také výchova k ob anství, o kterém se dozvíme v dal-ích osnovách, u jejichfl zrodu stál nap . jifl uvedený P. Pi ha, který nám objasní i problematiku v chápání a rozdíl mezi výchovou a naukou.

Tyto p echodné u ební osnovy ítající 14 stran mají bílou obálku, vydalo je *Státní pedagogické nakladatelství*, které nadále existovalo a vydávalo své u ebnice a publikace. Koncipovány jsou obdobn , jak tomu bylo u u ebních osnov ob anské nauky z let osmdesátých, samoz ejm v obsahovém a ideologickém pojetí se odli-ují. Chybí zde obsah. Neexistuje fládná u ebnice, která by je doprovázela, ve-kerá iniciativa byla ponechána v rukou u itele, jak jsme jifl ve zkratce uvedli. U itel m l sm ovat k dosaflení výchovn vzd lávacích cíl p edm tu, který je v t chto osnovách popsán. Kládl se d raz na aktivní zapojení fláka do výuky, p edev-ím svými zku-enosti ze flivota v rodin a ve -kole, v jemu blízkém mimo-kolním prost edí, p i sledování rozhlasu a televize, p i etb tisku a mimo-kolní literatury a jejich rozboru. U itel má pojmout výuku formou dialogu s flákem, t ídních diskuzí, kdy si kaflký flák má vyvodit sv j svobodný záv r. Celkov jsou tyto osnovy roz len ny do následujících oddíl :

1. *Pojetí p edm tu ob anská nauka na základní -kole, jeho obsah, vzd lávací a výchovné úkoly.* Toto je název prvního oddílu t chto u ebních osnov. Auto i zde nasti ují nové pojetí p edm tu ob anské nauky, íkají, fl e „ob anská nauka je spole enskov dní p edm t s výrazn výchovným zam ením. Poskytuje flák m nejd leflit j-í informace o postavení lov ka ve spole nosti, o struktu e a nástrojích politické moci v zastupitelské demokracii, pomáhá jim utvá et si flivotní a ob anskou orientaci v duchu v-elidských humanitních hodnot a demokratických tradic na-ích národ . Ukazuje, v em spo ívá spole enská odpov dnost kafldého ob ana a jakým zp sobem jsou zaji-t na a v praxi uplat ována lidská a ob anská práva. Ob anská

⁴³ eskoslovenská akademie v d.

nauka dopl uje v-eobecné vzd lání flák a v rámci svých mořností p ispívá i k jeho syntetizaci d sledným uplat ováním mezip edm tových vztah .õ⁴⁴

Kdyřl se zamyslíme nad porevolu ním pojetím ob anské nauky, zji- ujeme, ře je zde tento p edm t chápán jako výchovný zám r, demokratickým sm rem, na fláka. flák se m l nau it orientovat a flít v nov se utvá ející spole nosti lidí, kde se má respektovat svobodný názor kařdého lov ka a nau it se dodrřovat lidská práva a hodnoty kařdého lov ka. flák m l v podstat tyto zásady ctít i v duchu socialistického z ízení, jenom ta svoboda a demokratické smý-lení nebyli zd raz ovány, a kdyřl, tak demokracie v negativním sv tle a svobodný názor jen v duchu v t-iny a hlavn socialismu. Bylo jist velmi obtířné pro tehdej-řho u itele vysv tlovat flák m tuto radikální zm nu a p ijmutí nových, lep-řch, hodnot. V dne-ní výchov k ob anství se nad tímto tématem jřř fláci nepozastavují v takové mí e, jako tomu bylo práv na po átku devadesátých let.

Obsah vyu ovací látky ob anské nauky t chto osnov byl roz len n do jednotlivých ro ník . V kařdém ro níku, podobn jako tomu bylo v letech osmdesátých, byl na kařdý tematický celek p id len ur itý po et vyu ovacích hodin. Vřdy zde z celkové dotace hodin na daný -kolní rok ode ítáme jednu hodinu na úvod do vyu ování ob anské nauky p íslu-ného ro níku, ve kterém u itel seznamuje fláka s povinnostmi, obsahem a zp sobem organizace p edm tu. Dále z celkové dotace vy len ných hodin pro výuku tohoto p edm tu ode ítáme dv hodiny na shrnování a upev ování u iva a ty i hodiny byly ur ené jako volné, kam m řeme za adit rezervu u itele v p ípad jeho -kolení i n jaké jiné absence nebo r zné tematické besedy, vycházky, výlety i exkurze vztahující se k probrané vyu ovací látce daného ro níku ob anské nauky.

Náplní vyu ování ob anské nauky 6. ro níku t chto osnov je snaha o to, aby kařdý flák získal základní p edstavy o spole nosti, spole enských skupinách a mezilidských vztazích, do kterých se postupn za le uje. Dále by m l být seznámen o základních p edpokladech kulturní komunikace a kooperace, o hlavních pravidlech pé e o sv j t lesný a du-evní rozvoj a také o ú elném vyuffívání volného asu. Jednotlivé tematické celky 6. ro níku a jejich podrobn j-ř popis nalezneme níře v následujících odstavcích.

⁴⁴ U ební osnovy základní -koly: ob anská nauka, 6. ó 8. ro ník. Praha, 1990, s. 1.

1. *Život ve společnosti*,⁴⁵ který je dotován deseti hodinami z celkového počtu vyučovacích hodin. V tomto tematickém celku, jak již z názvu vyplývá, hraje velkou roli společnost. Uitel zde probírá otázky utváření společnosti, skupin lidí tvořících společnost a celkové socializace jedince do společenského života. Probíraná zde mohou být témata jako rodina, kde může být flákovi zdůrazněno, že se jedná o základ společnosti. Flák si může uvědomit, jak rodina vzniká, jak se vyvíjí, jak funguje, jaká práva a povinnosti mají její jednotliví členové, jak má pomáhat společnosti rodinám při výchově postižených dětí. Téma kole může flákovi nastínit důležitost a možnost vzdělání, která je pro každého fláka stejná, oproti socialistickému zřízení, kdy nebyli jednotlivé děti přijímány do určitých kol, v tuzemsku z politických důvodů. Dále se zde může flák seznámit s tehdejší československou výchovně vzdělávací soustavou. Důležitost se zde kladla i na život ve škole, na vztahy mezi spolufláky, mezi učiteli a fláky, na dodržování kolektivního řádu a režimu školy. Objevuje se zde pojem fláková samospráva, kde mohl flák demokraticky a svobodně vyjádřit své názory a účastně spoluutvářet kolektivní prostředí. Dalším tématem zde byla obec, ve které flák žije. Může si v rámci tohoto celku zapamatovat důležité mezníky při vývoji obce, jak se obec vyvíjela od počátku až do tehdejších dnů a také si uvědomit možnost každého fláka na ústí a spoluutváření veřejného a kulturního života v flákově obci. Důležitá je pro tento celek i otázka tradic, na které by měl flák dbát, zachovávat je a rozvíjet.

2. *Zásady mezilidských vztahů a pravidla kulturního chování*⁴⁶ tematický celek, který je druhou částí vyučovacích látek občanské nauky tohoto ročníku. Zahrnuje devět vyučovacích hodin z celkového počtu vyučovacích hodin plánovaných pro tento ročník. Flák může v tomto celku rozvinout získané poznatky z prvního tematického celku o společnosti, kde se může seznámit s pravidly slušného a kulturního chování, humánními mezilidskými vztahy a pravidly a důležitostmi těchto aspektů v běžném životě a ve společnosti celkově. Tento celek učil fláka i problematice vandalizmu, jeho projevech, příčinách a zabránění, dále kultury a chování při stolování, na veřejných místech atd.

3. *Využívání volného času a péče o zdraví*⁴⁷ je název posledního tematického celku občanské nauky tohoto ročníku, který je dotován osmi vyučovacími hodinami. Význam a účelné využívání volného času, režim dne a zdravá životní správa, tělesné a

⁴⁵ Učební osnovy základních škol: občanská nauka, 6. a 8. ročník. Praha, 1990, s. 6-7.

⁴⁶ Učební osnovy základních škol: občanská nauka, 6. a 8. ročník. Praha, 1990, s. 7-8.

⁴⁷ Tamtéž, s. 8.

du-ovní zdraví, pé e o zdraví, nebezpe í alkoholismu, kou ení a drog, ochrana p ed civiliza ními a infek ními chorobami, nebo spole enské zdravotnické organizace jsou st flejnými tématy tohoto celku. Zde mohl u ítel ve svých hodinách vyuffít i u ebnice ob anské nauky osmdesátých let, ze kterých mohl obdobná témata erpat, byla v podstat nem nná. Ov-em musel odstranit socialistickou ideologii nebo vyuffít ke své práci jiných zdroj .

Pozd ji bychom mohli vyzozorovat, za azení v t-íny t chto tematických celk , spí-e do výuky p edm tu rodinná výchova. V sou asnosti je nacházíme v rámcov vzd lávací oblasti lov k a zdraví.

Náplní obsahu vyu ování ob anské nauky t chto osnov v 7. ro níku je zam ení se na základní poznatky o ve ejném flivot a ve-kerém d ní v tehdej-í SFR,⁴⁸ které si pot eboval osvojit každý ob an. flák se m l seznámit s nejd leflit j-ími informacemi, které se týkaly tehdej-í federativní, demokratické republiky, do kterých bychom mohli za adit pojmy právní stát, struktura a innost zastupitelských a výkonných orgán nebo vybrané poznatky o právním ádu SFR, o ochran zákonnosti a zaji-t ní suverenity a nezávislosti tehdej-í republiky a podobn , cofl více rozvineme a detailn ji nastíníme v následujícím rozdl lení tematických celk u iva ob anské nauky tohoto ro níku.

1. *Na-e vlast*,⁴⁹ tematický celek, který je podle t chto u ebních osnov dotován p ti vyu ovacími hodinami z celkového po tu vyu ovacích hodin p edm tu tohoto ro níku. flák si má v tomto celku uv domít a nau ít v-e o vzniku eskoslovenské republiky, o tradicích eské státnosti a o tehdej-í flákov vlasti, cofl byla eská a Slovenská federativní republika. Dále je úkolem u ítele v-típít do pam ti fláka fakt, fle SFR byla demokratickým a sociáln spravedlivým státem, ve kterém nacházely domov dva bratrské rovnoprávné a suverénní národy ech a Slovák a p íslu-níci dal-ích národností, kte í zde flili. flák nemá opomenout znalost a vyuffívání státních symbol (státní znak, státní vlajka, standarta prezidenta, státní pe e a státní hymna), ke kterým má chovat úctu, kladný vztah a váflnost.

2. *Politické z ízení SFR*⁵⁰ se nazývá druhý tematický celek tohoto p edm tu a ro níku, na který byla vy len na dotace t ínát vyu ovacích hodin. Zde m l u ítel flákovi nastínit demokratické základy eskoslovenského státu, kde byl lid zdrojem a

⁴⁸ eská a Slovenská federativní republika.

⁴⁹ U ební osnovy základní -koly: ob anská nauka, 6. ó 8. ro ník. Praha, 1990, s. 9.

⁵⁰ Tamtéfl, s. 10-11.

nositelem ve které moci ve stát. fiák m l vnímat postupné uplat ování plurality v politickém flivot (politické strany, ob anské iniciativy, spole enské a zájmové organizace) a vzájemnou toleranci mezi politickými a zájmovými seskupeními, cofl bylo pro na-e obyvatelstvo, nejen pro fláka a u itele, n co nového a do roku 1989 nep edstavitelného. V tomto celku m la být probírána Ústava (její funkce a ústavní zákony), zastupitelské sbory (jejich vznik, význam, volby, postavení a úkoly kařdého poslance), nejvy—í zastupitelské sbory (federální shromářd ní tehdej—í SFR, eská a Slovenská národní rada), osobnost prezidenta republiky a jeho funkce, osobnost prvního prezidenta eskoslovenské republiky T. G. Masaryka a jeho politické smý—lení, nejvy—í výkonné orgány tehdej—ího státu (vláda SFR), národní výbory (jejich územní p sobnost, úkoly, slofení, aparát), ekonomické základy na-eho státu (druhy vlastnictví a jejich rovnost p ed zákonem) a nakonec postavení tehdej—í SFR v Evrop a ve sv t (význam lenství v OSN a úloha OSN⁵¹).

3. *Právní základy SFR*⁵² jsou názvem posledního tematického celku t chto u ebních osnov ob anské nauky, které jsou ur eny pro výuku v sedmém ro níku. Výuka tohoto celku je plánována na osm vyu ovacích hodin. fiák si zde má uv domit fakt, fle v-ichni ob ané jsou si p ed zákonem rovni a kařdý má svá ob anská práva, která nesmí být ni ím a nikým poru-ována a omezována, cofl je základní aspekt k flivotu v demokratické spole nosti. Uspo řádání právních vztah na-eho státu k církvím a nábořenským spole nostem, základy eskoslovenského právního státu (jeho charakteristika a funkce, právní normy, soud, prokuratura, nezávislost soudní moci), ochrana ve ejného po řádku a práv ob an , nejzávařn j—í protispole enské jevy (jejich hlavní p í iny a projevy, odhalování a postih trestné innosti), d tská delikvence (kriminalita mladistvých) a p edcházení projev m kriminality. Zde jsme si vyzna ilí hlavní témata, kterými se má, dle t chto u ebních osnov, tento tematický celek zabývat.

Zanalyzujeme-li obsah tematických celk tehdej—í ob anské nauky, zvlá-t tohoto ro níku, musíme konstatovat, fle pojetí této látky bylo pro tehdej—ího u itele ob anské nauky jist velice obtířné. Spoustu nových informací, absence u ebnic, absence vhodných didaktických materiál nutila u itele zcela ur it k vy erpávajícímu vyhledávání informací z dostupných tehdej—ích mediálních zdroj a dostudováváním broflur, literatury a text , které zprost edkovávaly r zné ú ady, tehdej—í vláda a

⁵¹ Organizace spojených národ ō mezinárodní organizace, leny tém v-echny státy sv ta, zaji- uje bezpe nost stát a vzájemnou pomoc nap . p i vojenském napadení státu.

⁵² U ební osnovy základní -koly: ob anská nauka, 6. ō 8. ro ník. Praha, 1990, s. 11.

ministerstva. V dnešní době, plně internetových stránek se širokou nabídkou různých odkazů na materiál využitelný ve výuce jakéhokoliv předmětu, si mnozí z nás jistě nedovedeme představit tehdejší daleko obtížnější vyhledávání a zpracovávání informací, i když šlo o zdroj, který byl v rozhodnutí dnešních učitelů internetových stránkách.

Nyní se dostáváme k obsahu a pohledu tematických celků určených k výuce občanské nauky v osmém ročníku. V tomto konkrétním ročníku základní školy je vyučovací látka tohoto předmětu zaměřena na osobnost žáka coby mladého, budoucího aktivního a odpovědného občana a člena lidského společenství, který se má ve svém životě řídit morálními hodnotami a právními normami utvářející se demokratické společnosti. Učitel má za úkol seznámit svého žáka se základními lidskými, občanskými právy a povinnostmi, mravními hodnotami a oblastmi mezilidských vztahů, které nabývají v období dospívání každého jedince velkého významu. V následujících tematických celcích rozvineme obsah předmětu tohoto ročníku.

1. *Občanská práva a povinnosti*⁵³ jsou tematickým celkem těchto učebních osnov, který je naplánován na devět vyučovacích hodin. Učitel zde probírá uplatňování lidských a občanských práv. Zaobírá se i tematikou práva občana a občana v historickém pohledu a nastiňuje v obecnou deklaraci lidských práv. Žák se v tomto celku také seznamuje s občanskými iniciativami, například může být *Charta 77*. Nabývání občanských práv a povinností, státní občanství, doklady o státním občanství, způsobilost k právním úkonům, rozhodování o veřejných záležitostech (základní politické právo občana v demokratickém státě, právo volby a hlasování), základní práva a svobody občana zakotvené v Ústavě SFR, základní povinnosti občana SFR, úcta k právům spoluobčana a dodržování pravidel občanského soužití jsou témata pro tento celek podstatná a pro život žáka coby budoucího aktivního občana demokratické společnosti důležitá.

2. *Mravní a charakterové vlastnosti občana*.⁵⁴ Tento tematický celek má podle učebních osnov zahrnovat devět vyučovacích hodin. Žák si má ve své paměti uchovat pojem morálka, umět rozpoznat dobro a zlo ve společnosti, naučit se tomu, co je správné a jednání a jaký má morálka význam pro společnost a jednotlivce. Další témata jako humanistická podstata morálky, vnitřní mravní hodnoty, přínos občanství pro

⁵³ Učební osnovy základní školy: občanská nauka, 6. a 8. ročník. Praha, 1990, s. 12.

⁵⁴ Učební osnovy základní školy: občanská nauka, 6. a 8. ročník. Praha, 1990, s. 13.

vznik v-elidské morálky, základní mravní hodnoty (úcta k lovkou, solidarita, vzájemná pomoc, spravedlnost, estnost, state nost, skromnost, pravdivost, pracovitost, láska k vlasti) a jejich uplatn ní v praxi jsou nejen na tehdej-í dobu velice aktuální a p ínosné. flák si z vyu ovacích hodin tohoto tematického celku m l také odnést um ní rozpoznat charakter lov ka, um ní sebepoznání, sebevýchovy, sebeovládání, rozpoznat kladné a záporné charakterové vlastnosti lov ka a nau it se vytvo ení si ur ítého mravního profilu. Jak se projevuje flivotní styl v praxi mladého lov ka, jaký je ná-smysl flivota, jaké máme flivotní cíle a jaká je ná-e perspektiva do budoucna, to v-echno tvo í otázky tohoto tematického celku.

3. *P átelství, láska, manfelství*⁵⁵ je tématem posledního celku vyu ovací látky ob anské nauky v tomto ro níku. Celková dotace na tento celek tvo í osm vyu ovacích hodin. Probírá se zde problematika dospívání, t lesných a du-evních prom n fláka, city, p átelství a vztahy mezi chlapci a dívkami, láska, výb r partnera, partnerský vztah, manfelství a p edpoklady pro uzavírání manfelského svazku, rozvod (jeho p í iny a d sledky), rodi ovství (funkce rodiny, pé e státu o rodinu, postavení mufl e a fleny v rodin , pé e o d ti a jejich výchovu apod.).

Ve zkratce se nyní zamysleme nad obsahem tohoto p edm tu obecn . Z toho, co jsme z u ebních osnov vypozerovali, musíme konstatovat podstatný fakt, který jsme jifl nastínili, a to t flkost práce u itele p í p íprav , pojetí a zp sob výkladu dosti sloflité látky s absencí u ebnic. Pro zde vidíme t flkosti a sloflitost je jasné ufl v tom, vflijeme-li se do této porevolu ní doby, kdy se v-ichni ob ané ná-eho státu museli seznámit s novým demokratickým reflimem. Tehdej-í flák i u itel flil v jiné dob , dob socialistické ideologie a úkolem u itele bylo pojímat tento p edm t zna n ideologicky a v-t povat flák m do jejich nevyzrálých osobností tato dogmata, která se jako mávnutím proutku v dal-ím -kolním roce p eto íla a vykládala se svobodn , demokraticky. Je nesporn velice d leflité apelovat a snaflit se o pochopení nového demokratického z ízení flákem. U itel musel v tomto p edm tu projevit velké didaktické, profesionální, psychické a pedagogické úsilí, aby svého cíle dosáhl a flákovo d ív j-í -patné ideologické pojetí sv ta, které mu bylo zejména -kolou, dogmaticky vtluháno do hlavy, odstranil a vysv tlil mu pojetí nové, svobodné, demokratické, kde m fl e projevovat své názory, které budou respektovány, ale samoz ejm s respektem a vytvo ením kompromisu s názorem druhého lov ka. To byla pro fláka i ob any nov

⁵⁵ Tamtéfl, s. 13-14.

utvářejícího se státu nová, dříve nemyslitelná záležitost. Měly tedy označovat obanskou nauku, později obanskou výchovu za velice přínosný a důležitý prvek, který musel mít nejen v tehdejší povolení, ale i v vynikající interpretaci.

4. 2. Uební osnovy 1991-1996

Druhé uební osnovy nazývané se *Obanská výchova, Uební osnovy pro 6. a 9. ročník základní školy a píšlu-né ročníky osmiletého gymnázia*⁵⁶ byly schváleny Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky dne 26. dubna 1991 jako uební osnovy pro výuku obanské výchovy v 6. a 9. ročníku základní školy a v píšlu-ných ročnících osmiletého gymnázia. Za hlavního autora těchto osnov je považován P. Piha, tehdejší ministr školství, a dále J. Bílý, M. Blafková, E. Škiová, M. Hlaváková, D. Hořejšová, Z. Kolář, P. Peňková, V. Peřich, O. Selucký, C. Svoboda, M. Třpinka a M. Tichá. Podle těchto uebních osnov se obanská výchova vyučovala od školního roku 1991/1992 až do roku 1996, kdy vznikly nové osnovy, koncipované podle *Vzdělávacího programu Základní školy a „Přehled osnovy postupně dobíhaly.*

Tyto uební osnovy nadále patří mezi přechodné, ale měly být, měly se jednat o skutečně první kvalitně koncipované povolení demokratické osnovy, na jejichž základě vznikly i nové povolení uebnice obanské výchovy pro základní školy. Měly si povšimnout názvu obanská výchova, nebo výchova k občanství, oba tyto pojmy jsou pro předmět výstižné. Název výchova k občanství se spíše vyhovuje v dnešním pojetí obanské výchovy.

Co se týká rozsahu těchto osnov, musíme konstatovat, že jsou daleko obsáhlejší než přechodí uební osnovy, které jsme analyzovali, tvoří 80 stran. Obálka je modrozelené barvy, má také sešitové vazby. Z hlediska obsahu rozdělujeme tyto osnovy na následující kapitoly:

1. *Úvod*,⁵⁷ který je značně obsáhlý, na patnácti stránkách textu seznamuje učitele obanské výchovy s novým demokratickým pojetím výuky tohoto předmětu. Autoři zde opodstatňují rozsáhlost úvodu těchto osnov vzhledem ke zvláštní situaci, ve které se

⁵⁶ PIHA, P. a kol.: *Obanská výchova: Uební osnovy pro 6. - 9. ročník základní školy a píšlu-né ročníky osmiletého gymnázia*. Praha, 1991.

⁵⁷ PIHA, P. a kol.: *Obanská výchova: Uební osnovy pro 6. - 9. ročník základní školy a píšlu-né ročníky osmiletého gymnázia. Úvod*. Praha, 1991, s. 5-20.

tento pojem po revoluci 1989 ocitl. Mluví zde také o obelhávání všech občanů, ehoř byla ideologie pedchozího režimu plná a o o i-t ní pojetí občanské výchovy od ideologického pojetí, což m lo vést i k o ist společnosti demokratickou výchovou fláka. Osnovy, které auto i p edkládají, mají být také na p echodnou dobu. Postupem času m l být vytvo en ucelený rámec p edm tu občanská výchova, kde se budou probírat témata aktuální, d ležitá a pro společnost p ínosná. Auto i p edkládají více otev ených témat, které p ípisují jednotlivým ro ník m, zároveň chápu, že u itel všechna nestihne ve výuce probrat, což nevadí, jelikož úkolem u itele bylo vybrat témata, která jsou podle jeho svobodného názoru pro fláka nejvhodnější a nejd ležitější. Stále je-t nevznikaly u ebnice, takže si informace musel u itel sám vyhledávat a rámcov se drfet tematických celk vypsanych pro daný ro ník. U itel má fláka nau it být demokratickým ob anem, i když auto i chápu, že tehdejší p echodná doba, jak ji ozna ují, byla velice t flká a zanechala v každé osob dost negativních zážitk a postoj . flák se má nau it svobodn vyjad ovat své názory. Význam občanské výchovy je pro fláka a společnost velký, má nau it uv dom ní si sebe sama, pojetí lov ka jako svobodné bytosti vyjad ující svobodn své názory a odráfet zlo a útlak ve společnosti. Dále si má flák vybudovat demokratické postoje se zájmem o obecné dobro, úctu k hodnotám, velkorysost, toleranci druhých, p írozenou sebekáze a o schopnost spolupráce a pomoci druhým.

Materiál občanské výchovy se má skládat z vlastiv dné, právní, ekonomické, antropologické, ekologické a politologické slofkky. Doprovází poznatky z v dních obor d jepisu, bohemistiky, politologie, folkloristiky, religionistiky, psychologie, sociologie, filosofie, etiky, estetiky a dal-ích. U itel zde má, podle autor t chto u ebních osnov, zaujímat lov ka s dosti -írokým rozhledem a být odborníkem v n které ze zmín ných disciplín, p esto je pot eba, aby chránil celkovou vyváženost a úplnost vyu ovací látky a nezd raz oval d ležitost pouze svého odborného zam ení. Je d ležitě vytvo it u fláka ur itý vztah a etický postoj k dané problematice související s obsahem tohoto p edm tu.

Auto i v této ásti také uvádí zp sob, kterým vypracovávali tyto u ební osnovy a shromafli ovali materiál. *„Byl-li p vodní materiál, který jsme pro práci na osnovách výchovy k ob anství nashromáfli, velmi bohatý, pak jeho nezbytné zestrup ní bylo ízeno dv ma d ležitými principy. Za první: v fládné ze slofek p edm tu (ekonomie, politologie, antropologie ...) nám nejde o úplné podání dané látky ó nechceme vychovávat odborné ekonomy, politiky atd. Jde spí-e o vystífení toho podstatného, co daná disciplína vypovídá o lidském život . A za druhé: v každém oboru chceme*

*seznamovat mladého člověka s těmi poznatky a způsoby uvážování, které bude moci ve svém konkrétním a každodenním životě uplatnit.*⁵⁸

Obanská výchova tedy u obecních osnov zahrnuje výše uvedené složky a hlavní témata vztahující se k osnovám jednotlivých ročníků. Každé téma nesmí být u žákem příliš vynecháno, učitel má volbu si z daných témat vybrat podkapitoly, na které se podle svého uvážení příliš detailně nezaměří. Autoři uvádí, že je nemyslitelné stihnout probrat všechny podkapitoly daných témat, jelikož by došlo k přetížení žáka informacemi. Zároveň u výuce tohoto předmětu dochází k integraci poznatků mnoha předmětů, například zeměpisu, zeměpisu, biologie, estetickou výchovou aj. Učitel má i tato témata hodin kolidující s látkou jiného předmětu probírat, jelikož v obanské výchově je kladen důraz na výchovný aspekt, u odborných předmětů spíše na fakta a přesně vymezené odborné termíny. Obanská výchova má propojovat, výchovnou složkou, jednotlivé vzdělávací disciplíny a odborné předměty.

Budování předmětu obanské výchovy, chceme-li výchovy k občanství, je podle autorů tedy osnov v rukou každého učitele, význam osobnosti učitele je zde daleko větší než u jiných předmětů. Měl by být morální autoritou pro žáky a vyučovací látku, kterou probírá i ve svých hodinách. Učitel musí být také kreativnější ve svých didaktických postupech i způsobu výkladu a vyhledávání vhodných příkladů v literatuře, médiích, dějinách, umění, v současném dění v obci, státě a ve světě. Pojetí výuky s absencí učebnic dává učiteli určitý prostor pro vlastní nápady a způsoby vedení výuky tohoto předmětu, ale to už jsme zmínili v problematice předchozích porevolučních osnov.

Cílem této obanské výchovy tedy bylo přinést nové informace, vychovávat žáky k občanským postojům a integrovat poznatky z jiných předmětů do celkové vzdělanosti. Svým postavením se obanská výchova neměla stát předmětem lehkým a málo významným, ale předmětem jiného druhu.

Učivo každého ročníku tohoto předmětu je v těchto obecních osnovách dotováno 66 hodinami (rozumíme pro školní rok 1991/1992), z toho je v 6. ročníku vyčleněno 46 hodin jako volných a v 7. ročníku 8-10 volných hodin. Pro 8. a 9. ročník dotace volných hodin není. Dle propočtů připadá výuka obanské výchovy v daném školním roce na 2 vyučovací hodiny týdně. Každý ročník obsahuje tematické celky, které nesmí

⁵⁸ PI HA, P. a kol.: *Obanská výchova: Učební osnovy pro 6. - 9. ročník základní školy a příslušné ročníky osmiletého gymnázia*. Úvod. Praha, 1991, s. 11.

u žitel ve výuce vynechat, jak jsme již uvedli, ale m ě jejich len ní p izp sobovat svým nebo flákovým pot ebám a n které pasá ě, dle svého uvá ění, vynechat, nebo se o nich zmínit okrajov ě. Jiné naopak roz-í ít.

2. 6. ro ní⁵⁹ je názvem dal-í kapitoly t chto u ebních osnov. Dochází zde k nastín ní obsahové ásti výuky tohoto ro níku a k rozvr ění osnovy ob anské výchovy –estého ro níku do jednotlivých tematických celk ě. Vyu ovací látka má za úkol zopakovat a prohloubit znalost u iva vlastiv dy a dosavadních poznatk ě fláka, kterých naby l i v pr b hu svého kařdodenního řivota. Celý obsah je rozd len do následujících tematických celk ě, které m ěly sloužit jako osnova pro u žitele.

I. Rok v jeho prom nách a slavnostech je prvním tematickým celkem tohoto ro níku, který po ítá s asovou dotací od deseti do dvanácti vyu ovacích hodin. Tento celek tvo í podkapitoly s názvy: *lov k v rytmu asu* (st ídání dne a noci, pracovní dny a svátky, st ídání ro ních období, formy odpo ínku, pracovní řivot lov ka), *Zá í a íjen* (významná charakteristika a státní svátky t chto m síc ě), *Listopad* (charakteristika m síce, státní svátky, 17. listopad), *Prosinec* (charakteristika m síce zejména s asem adventu, státní svátky, Vánoce, Silvestr, Nový rok), *Leden a únor* (charakteristika zimních m síc ě, masopust, význam karnevalu), *B ezen a duben* (charakteristika t chto m síc ě, jaro, Velikonoce, Den u žitel ě, narozeniny T. G. Masaryka, pálení arod jnic, 1. máj), *Kv ten* (charakteristika m síce, státní svátky, svátek matek, konec druhé sv tové války), *erven* (charakteristika m síce, léto, svatodu-ní svátky), *ervenec a srpen* (plán na prázdniny, charakteristika t chto m síc ě, státní svátky, výlety a pout ě). Zde bylo úkolem u žitele vhodn ě za adit tato témata k aktuálnímu ro nímu období a m síc ě m, ve kterém se výuka uskute ovala. U žitel strukturu tohoto tematického celku –t pil.

Pro fláka mohla být tato témata velice zajímavá, poutavá a p ínosná. Do dne-ní výchovy k ob anství se tato témata p íli- neza azují, p ípomínají se pouze významné svátky i mezníky na-í historie. V ob anské nauce osmdesátých let minulého století jsme se s t ěmito tematickými celky nesetkali.

II. Domov a rodina, druhý tematický celek dotovaný na dvacet ařl p tadvacet vyu ovacích hodin tohoto ro níku. Zde se má flák seznámit s podkapitolami typu: *Domov* (místo známé, pocit domova), *Uspo ádání bytu* (centrum rodinného řivota,

⁵⁹ PI HA, P. a kol.: *Ob anská výchova: U ební osnovy pro 6. - 9. ro ník základní –koly a p íslu-né ro níky osmiletého gymnázia*. 6. ro ník. Praha, 1991, s. 21-29.

rozdělení místností, náboženské výjevy, místo rodinných oslav apod.), *Rodina* (rodinné prostředí, historie rodiny, funkce rodiny, vztahy v rodině, láska, ohroženost a nesamozřejmost rodiny, fáze lidského života, dětské domovy a vesničky SOS, osamocení lidí), *Rodina a právo* (postavení člověka ve vztazích regulovaných právem, manželství, rodičovství, vyživovací povinnost, náhradní rodinná péče, ochrana práv dítěte), *Hospodářství domácnosti* (rodinný rozpočet, osobní rozpočet, rozhodování o hospodářství, úrodnost, práce, zodpovědnost), *Otevřenost a uzavřenost domova* (přístup rodiny k sousedům, hostům a cizím lidem, setkávání se a seznamování s novými lidmi), *Lidská setkání* (setkání s cizincem nebo známým, obraz nepřítele, přátelství), *Rovnost a nerovnost* (nadřazenost pozic a lidí, podřízenost, rovnost v partnerství), *Domov a jeho přírodní okolí* (přírodní specifika místa našeho bydliště, kultivace okolí domova, život ve městě a na vesnici, závislost na přírodě a jejím bohatství, ohrožení okolí našeho domova lidskou činností). Tento tematický celek měl tvořit, podle autorů učebnic osnov, stejní část výuky občanské výchovy tohoto ročníku, jehož cílem má být vykreslení domova jako místa milého pobývání mezi nejbližšími osobami a upevnění úcty k rodině a lásky k domovu. Učitel zde má nastítnit, velice vhodným způsobem, rozdíly mezi ideálním pozitivním obrazem rodinného života a reálnou skutečností, která nemusí být vždy nejlepší.

Tento tematický celek můžeme označit jako velice přínosný a potřebný pro budoucí život člověka. V pozdějších osnovách se toto téma zabývá zejména do rodinné výchovy a v dnešní době do výchovy k rodičovství. Při analýze vyučovací látky osmdesátých let a zkoumání obsahu tehdejších učebnic osnov jsme zjistili, že podobná témata byla probírána v šestém ročníku, prvního tematického celku *fijeme v socialistické společnosti*, v podkapitole s názvem *Socialistická rodina*, kde byla tato problematika nesena v duchu tehdejší socialistické ideologie.

III. Naše vlast, název třetího tematického celku tohoto ročníku, ve kterém učitel vypráví příběhy o počátcích dějin našeho státu, o slavných předcích a o počinách, na které můžeme být hrdí. Zde má učitel v člověku vzbudit zdravou lásku k naší vlasti. Výuka tohoto tematického celku se má pohybovat v rozmezí od pěti do osmi vyučovacích hodin a zahrnovat tato témata: *Čechy a Morava, Slavní předkové, Co nás proslavilo, Jazyk mateřský*.

IV. Obec, region, země jsou názvy posledního čtvrtého tematického celku občanské výchovy šestého ročníku, jehož dotace na výuku se pohybuje v rozmezí 15-20 vyučovacích hodin. Učitel měl při výuce níže uvedených témat dbát na citové prožití a

lásce fláka k obci, regionu a státu, ve kterém flíje. Auto i osnov zd raz ovali neopomenutí Slovenska, které tvo ilo sou ást tehdej-ího spole ného státu ó afl do 1. ledna 1993. Probíranými tématy zde byly: *Obec* (katastr obce, územní právo, obecní zastupitelstvo, významná místa a památky obce), *řivot v obci* (práce a hrdost na ni, r zné role ob an v obci), *Ná- kraj* (významná místa a památky v kraji, ná e í, regionální odli-nost), *Hlavní m sto Praha* (významná místa a památky, poloha, sídlo vlády a prezidenta), *Významná místa* (místa historických událostí, památky, hrady, místa shromářd ní, místa oslav), *Slovensko* (odli-ná kultura a historie, sou ást státu, souřití), *Národnostní men-iny* (charakteristika a kulturní odli-nost).

3. 7. ro ník.⁶⁰ Výuka sedmého ro níku má navazovat na jifl probranou p edchozí vyu ovací látku ro níku -estého. řák si má uv domít a poci ovat sounáležitost k na-í zemi a ztotořnit se s jejím pravým kulturním a duchovním bohatstvím, jak uvád jí auto i t chto u ebních osnov. Hrdost, ob anské p átelství, uv dom ní si a ocen ní p írodních krás na-í zem , ob tavost a state nost p i ochran na-í vlasti, zájem o postavení na-í zem v Evrop ó to v-e jsou aspekty, které si má řlák v tomto ro níku osvojit. Vyu ovací látku tohoto ro níku se rozd luje do p ti tematických celk .

I. Rodina, národ, vlast jsou atributy prvního tematického celku, na který je vy len na výuka o po tu mezi -esti afl osmi vyu ovacími hodinami. Zde je kladen d raz zejména na postupné p ekra ování rámce rodiny sm rem ke stále -ír-ímu lidskému spole enství a na prohlubující se etický vztah fláka k vlasti, její e i, kultu e a d jinám. Tento celek se dále roz le uje na podkapitoly, kde se m li probírat fáze lidského řivota, genera ní vztahy, pohostinnost, tradice a její svobodné rozvíjení, výchova a vzd lání, zem a národy v republice, rodina jako instituce v rámci národa a státu, e jako spole ný sv t, vlast a cizina, vztah k vlasti, osobnosti a díla, která nás proslavila, národní a státní symboly, národní bohatství.

Zde jsme si nastínili stru ný obsah tohoto tematického celku, který má být návazností na jifl probrané u ivo p edchozího ro níku. M flíme konstatovat, fle p i probírání tohoto celku d lal u itel stejnou práci dvakrát, jednou p i výuce v -estém ro níku a podruhé v tomto ro níku. Je to do jisté míry pravda, protoře se u itel mohl v novat jiným témat m a látku u iva ob anské výchovy -estého ro níku ve zkratce

⁶⁰ PI HA, P. a kol.: *Ob anská výchova: U ební osnovy pro 6. - 9. ro ník základní -koly a p íslu-né ro níky osmiletého gymnázia. 7. ro ník. Praha, 1991, s. 31-36.*

zopakovat. Ale my musíme uvážit fakt, v jaké době se tato témata probírala, flák sedmého ročníku tato témata dříve neslyšeli, proto je pro něj vyučovací látka nová a neslouží jako opakovací část. Jiný příklad je tomu v pozdějších letech, kde je pro zopakování a hlubší prohloubení vyleneno zbytečně mnoho vyučovacích hodin, které by učitel použil pro výuce jiných, stejně důležitých, témat.

II. Majetek a bohatství tvoří název pro druhý tematický celek občanské výchovy. Dotace hodin se zde měla pohybovat v rozmezí od pěti do osmi vyučovacích hodin. Učitel má v tomto celku pohovořit o významném místě v měřítku lidských hodnot náleží hmotnému bohatství. *Majetek* (osobní, rodinný, obecní), *Zdroje získávání majetku a jeho tvorba* (práce, dárky, dar), *Neestné obohacování*, *Pojem a hodnota emesla*, *Zacházení s majetkem a způsob jeho užívaní*, *Majetková nerovnost a sociální spravedlnost*, *Odpovědnost v různých*, *Vlastnictví* (pojem, vznik, zánik, spoluvlastnictví, ochrana vlastnického práva, bezpodílové vlastnictví manžel), *Odpovědnost občana za způsobenou škodu*, *Podíl každého člověka na bohatství celku* jsou podkapitoly vyučovacích látek tohoto tematického celku, kde si má flák uvědomit způsob nabytí majetku, naučit se, co je estné a neestné v souvislosti s touto problematikou a jak se k majetku chovat.

Probírání podkapitol tematického celku *Majetek a bohatství* je pro fláka velmi důležitá, jelikož demokratický způsob vlastnictví majetku a jeho získávání se diametrálně odlišoval od dřívějšího, socialisticky chápaného, majetku, který byl vech a soukromý sektor v podstatě neexistoval.

III. Přírodní bohatství a jeho ochrana. Tímto tematickým celem tohoto předmětu má fláka naučit vnímavosti přírody a k jejímu krajinnému a ekologickému bohatství. Autorem učebnic osnov na výuku tohoto celku vyloženo pět až osm hodin. Mezi hlavní probíraná témata měla patřit krajina, prvky vytvářející osobní vztah ke krajině a vlasti, kultivace krajiny, vzdalování se od přírody (zásah člověka do krajiny, zástavba), znečištění krajiny, ochrana přírody, rytmus roku (roční období odpovídající dělení rokem).

IV. Kultura a její rozvíjení. V tomto tematickém celku se doporučuje rozvinout u fláka panoráma lidské kulturní tvorivosti a na významných příkladech, zejména i svého kulturního bohatství, mu ukázat význam umění a kultury v lidském životě. Učitel může, podle autorů učebnic osnov, svým citlivým vedením dosáhnout u každého fláka i toho, aby kulturu nejenom obdivoval v umleckých dílech, ale aby jí také uděloval náležitě místo ve svém každodenním životě, ve svých soukromých i

ve stejných projevech a ve vztahu k druhým lidem. Zde měl učitel dbát na její nezastupitelnou estetickou dimenzi. Tyto učební osnovy stanovují dotaci hodin na výuku tohoto celku, a to v rozmezí 10-12 vyučovacími hodinami. U učitelů je za úkol držet se, ve výuce tohoto celku, zejména těchto témat: *Setkávání se s kulturními aktivitami v každodenním životě* (kultura stolování, kultura bydlení, kulturnost, vkus a nevkus), *Vztah k umění*, *Umlecké slohy*, *Soudobé umění a schopnost mu porozumět*, *Druhy umění* (literatura, divadlo, film, hudba, výtvarné umění), *Kulturní instituce*, *Rozvíjení tvořivosti ve volném čase*, *Masmédia* (přenos a prokletí).

Když se zamyslíme nad obsahem tohoto tematického celku, můžeme říci, že je velice přínosným pro estetický rozvoj žáka. Žák si zde utvoří svůj názor a třeba i vztah k určitým oblastem kultury. Za nadčasové téma bychom zde mohli považovat otázku masmédií. Dnes existuje již mediální výchova, která je jistě přínosnou. Tento celek propojuje zejména především hudební, výtvarné, historické a můžeme říci, že je v rámci občanské výchovy, lidskou formou přibližuje chápání a vnímání tehdejšího žáka.

V. *Stát a právo* tvoří název posledního pátého tematického celku učiva tohoto ročníku. Učitel má za úkol nastiňovat žákovi demokratické státní uspořádání jako hodnotu, o kterou je potřeba neustále pečovat a v rámci řízených dialogů pochopit druhého člověka, a to především v otázkách s obecně občanským významem. Na výuku tohoto celku plánují učitelé učební osnovy dvacet až dvaadvacet vyučovacími hodinami. *Vývoj společnosti ke státu*, *Vznik státu a právních norem*, *Právní norma jako výsledek činnosti státního orgánu* (rod, kmen, sjednocování kmenů, vznik jednotného státního území, hranice), *Vnitřní (policie) a vnější (armáda) ochrana státu*, *Politická strana*, *Historické typy států a formy jejich vlád při zabezpečování autority státu* (státy otrokářské, feudální, liberalistické, monarchie, totalitní, parlamentní), *Státoprávní řešení národnostní otázky*, *Základní principy konstituování státní moci* (volby, zastupitelské orgány státu, prezident, soudy, prokuratura, advokacie, notářství), *Práva a povinnosti občanů* (svoboda slova, svobodní, vyznání, shromažďování a spolování), *Vztah autority a lidské svobody*, *Právní norma jako vzor společenského chování občanů*, *Uvedení občana v podřízení se autoritě*, *Protispolenské chování*, *Právo a morálka* jsou podstatná témata a rysy, které by měl učitel zařadit do výuky tohoto tematického celku.

4. 8. ročník,⁶¹ název další kapitoly t čto u ebních osnov, se v minimální podobě zabývá fakty. Dleřitost výuky tohoto ročníku spoívá v probuzení tv řího a empatického myšlení řáka, který se do tematických celků tohoto uívá vcítí a sám na sobě a na svém okolí bude reflektovat jednotlivé formy poznání, cít ní, vnímání, hledání sebe sama, spolupráce a spolupřítí s ostatními lidmi ve společnosti. Úkolem řáka je také uv domít si své postavení v řívotě, smysl řívota celkově a umět rozlišit dobré a řpatné vlastnosti a formy jednání u sebe a ostatních lidí. Auto i t čto u ebních osnov rozdělují výuku tohoto ročníku do sedmi tematických celků.

I. *lov k a dospívání*, první tematický celek, který má u ítel probírat 4-6 vyuovacích hodin, uvádí řáka do období puberty a dospívání, kdy se vytváří základní řákovy hodnoty a způsob nazírání na svět. Názvy jednotlivých kapitol tohoto celku jsou: *lov k jako člen rodiny*, *Dospívání*, *Závislost*, *Samostatnost*, *Prom na vid ní světa*, *Osvobození od rodičovské autority* (kritika rodičů a dospělých, volnost, rozlet mládí), *Hledání nového naplnění řívota* (touhy, snění, ideály).

II. *lov k hledající společenství* tvoří název druhého tematického celku, kde je úkolem u ítele probírat kapitoly: *Já a ty*, *hledání druhého lovka* (zde se eí problematika setkání a seznamování, snášenlivost i nesnášenlivost druhých lidí, odlišnost druhého lovka, přátelství, skupiny a party mladých lidí, osamlost), *Komunikace* (verbální a neverbální způsob soby komunikace, otevírání se druhým lidem, řeč a její formy, mateřský jazyk, dialog a komunikace mezi lidmi související s nasloucháním a respektováním druhého lovka), *lov k jako muž a žena* (odlišnost pohlaví, sexualita, láska a zamilovanost, sex a rizika pohlavních chorob, hledání partnera, manželství a v-ě s tím související, rozvod). Výuka tohoto tematického celku je dotována na 8-10 vyuovacích hodin. U ítel m l v rámci těchto kapitol nastínit způsob soby, kterými hledá mladý lov k společenství s druhými lidmi v oblasti budování přátelských vztahů, komunikace a vzniku partnerského svazku. M l se zde připomenout rizika mofného nebezpečí, která plynou z malé míry zkušenosti řáka, zejména z oblasti potěby za len ní se do řpatné skupiny lidí i s rizikovým chováním mladého lovka. U ítel nem l p i výuce moralizovat, ale nastínit řákově dobré a řpatné stránky kapitol tohoto tematického celku a nechat svobodný úsudek na řákově.

⁶¹ PI HA, P. a kol.: *Obanská výchova: U ební osnovy pro 6. - 9. ročník základní školy a příslušné ročníky osmiletého gymnázia*. 8. ročník. Praha, 1991, s. 37-45.

III. *lov k hledající sv j sv t*. Na tento tematický celek je vy len no 6-8 vyuovacích hodin. V jednotlivých kapitolách: *lov k a sv t* (lov k vycházející z domova, jemufi se otevírá sv t), *Hierarchie forem bytí* (flívá a neflívá p íroda), *lov k jako rozumný flívo ich* (lov k jako tvor mezi ostatními tvory flíjící na tomto sv t , ve kterém musí vycházet s ostatními flívo ichy a flít s nimi v symbióze), *Lidské t lo a du-e* (poznání t la, zdravý zp sob flívota, lidská du-e) *as* (minulost, p ítomnost, budoucnost, p írodní ád), *Lidský flivot jako dar* (zrození, zázrak flívota, obrana flívota, potrat, smrtelnost, úkol lidského flívota) nasti uje u itel flákovi formy bytí na této planet , který m l chápat souvislosti a svou existenci a postavení v p írod .

Tento tematický celek bychom v dne-ním pojetí rozd lení p edm t za adili do vzd lávací oblasti *lov k a zdraví* a také *lov k a p íroda*. V u ebních osnovách platných od roku 1996 se tato témata vyu ovala v rodinné výchov , biologii, chemii, fyzice i zem pise. V ob anské nauce let osmdesátých se tato témata také neprobírala.

IV. *lov k hledající sám sebe*. Cílem tohoto tematického celku bylo ukázat, jak se kařdý *lov k* p i hledání svého -t stí a napln ní flívota setkává nejen se zlem, které na n j zvn j-ku doléhá, ale i se svou kone ností, která je pro kařdého p irozená. e-í se zde témata pravdy, sebereflexe, sebeovládání, sv domí, solidarity, nemoci a lidské kone nosti, viny ó cofl je velice d leflité téma, flák by m l být sebekritický a um t si v flivot p iznat i to, fle pochybil. Dále se zde probírají témata, kde *lov k* zápasil s nouzí a zlem (nap . za socialismu a v jiných totalitních státech) a jeho cílem byla svoboda a moudrost. U ební osnovy vy le ují pro výuku tohoto celku 10-12 vyuovacích hodin.

V. *lov k a p edpoklady spolufití tvo í* název pátého tematického celku tohoto ro níku, v n mfl je na jeho výuku po ítáno s dotací 15-18 vyuovacích hodin. Tento tematický celek pojednává o ur ítém ádu a p irozené autorit ve spole nosti a hlavn o moderní demokracii, kde se up ednost ovala d stojnost lidské osoby, rovnost lidí p ed zákonem, svoboda sv domí a ekonomického rozvoje lidí. Geneze moderní demokracie a my-lenky lidských práv pojednávají o vývoji politického a sociálního uspo ádání sv ta a zaznamenává se zde vývoj r zných civilizací od po áte ní kastovní systémy p es otroctví, k es anství, absolutní a konstitu ní monarchii, republiky a demokratického z ízení státu. Problematiku lidských práv má u itel s fláky také velice d kladn probírat. fláci si mají uv domít, fle diktatury, totalitní systémy, nacismus a komunismus jsou iniciátory po-kozování t chto práv. U itel má také probírat témata typu: *Charta 77, Ústavní listina základních práv a svobod, OSN ó V-eobecná deklarace*

lidských práv a svobod a další. V kapitole *lov k jako subjekt*, který flíje v právních vztazích a tato práva vytvá í, se m l flák dozv d t o nabyvání práv lov ka od narození p es dosp lost afl do smrti, kdy má lov k právo d dit. Dalšími tématy jsou zde smlouvy a jejich druhy, odpov dnost za -kodu na majetku, zlo innost, soud, trest, st etávání právních a mravních norem, ekonomické a sociální nap tí v flivot lov ka a ve spole nosti, ob anské p átelství a p edpoklady demokracie.

VI. *lov k a p edpoklady zapojení do lidské spolupráce*, -estý tematický celek ob anské výchovy tohoto ro níku byl plánován na výuku 4-6 vyu ovacích hodin. Zde m l u itel podn covat fláka k jeho za len ní do spolupráce na spole ném díle, které flák vykonává ve -kole a dále ho bude vykonávat ve svém budoucím povolání. Auto i osnov sem za le ují kapitoly typu: *Druhy flivotního nasazení* (obfliva, zam stnání, podnikání, povolání), *Volba povolání* (na základ osobních schopností, vloh a zájm fláka), *Svobodná mořnost výb ru zam stnání a uplatn ní se v n m*, *Etická kritéria volby povolání*, *Neúsp ch p i volb povolání*, *Volba povolání jako jednorázový akt a jako p íleřtost k osobnímu zrání*, *Smysl povolání*.

V sou asnosti bychom tento tematický celek zahrnuli spí-e do vzd lávací oblasti *lov k a sv t práce*, kam tato problematika obsahov pat í. V pozd j-ích osnovách se tato tematika probírala také p i výuce praktických inností i rodinné výchov . Za socialismu v t-inou neexistovala svobodná volba povolání, výb r -kol ur ovala -kola na základ kádrového profilu rodiny fláka, ze které pocházel a samoz ejm na dosařeném pr m ru známek z jednotlivých p edm t .

VII. *lov k a p edpoklady harmonického souflití se sv tem* je název posledního sedmého tematického celku tohoto ro níku, kde je vymezena asová dotace jeho výuky v rozmezí 4-6 vyu ovacích hodin. *lov k jako tvor mezi ostatními tvory* (souflití s ostatními formami flivota v p írod), *lov k poznává sv t*, *lov k jako svobodný tv rce*, *lov k jako tv rce civiliza ních a um leckých hodnot*, *lov k jako moudrý hospodá í* jsou témata tohoto celku, kterých se m l u itel p i výkladu drřet.

5. 9. ro ník.⁶² Tato kapitola, jak z názvu vyplývá, se zabývá výukou ob anské výchovy v devátém ro níku. Cílem této u ební látky je p i dotaci -esta-edesáti hodin shrnout a rozvinout jifl probraný obsah u iva minulých ro ník .

⁶² PI HA, P. a kol.: *Ob anská výchova: U ební osnovy pro 6. - 9. ro ník základní -koly a p íslu-né ro níky osmiletého gymnázia*. 9. ro ník. Praha, 1991, s. 47-60.

Nyní analyzujeme nov vzniklý devátý ro ník, který byl v–ak nepovinným a sloužil pro fláka, který se nedostal na st ední –kolu z osmého ro níku, nebo nebyl pln rozhodnut, jakým sm rem se bude uchylovat jeho budoucí profesní dráha. fiák tak z stal na základní –kole, kde se p ipravoval na p íjímací zkou–ky a m l k dispozici je–t jeden –kolní rok na p ípravu a svobodnou volbu budoucího studia na st ední –kole. fiák, který se hlásil na u ební obor, kon il základní –kolu v t–inou v osmém ro níku a do devátého ro níku nenastoupil. Obsah vyu ovací látky tehdej–ích devátých ro ník je chápán jako opakování, shrnování a rozvíjení dosud nabytých poznatk fláka. Je nutné si uv domit, fle u ební osnovy jsou koncipovány také pro odpovídající ro ník osmiletých gymnázií, kde výuka pokračovala, p íkladem je odpovídající ro ník devátému, a to kvarta. V pozd j–ím *Vzd lávacím programu Základní –kola*, z roku 1996, a s ním souvisejících u ebních osnov je jifl devátý ro ník povinný pro každého fláka nav–t vující základní –kolu. Probereme si nyní jednotlivé tematické celky ob anské výchovy tohoto ro níku.

I. Smysl spole enství je název pro první tematický celek, který má za úkol zrekapitulovat vyu ovací látku p edchozích ro ník . Tento tematický celek po ítá s asovou dotací v rozmezí 4-6 vyu ovacích hodin. Cílem tohoto celku je zrekapitulovat elementární prvky a vztahy v lidském spole enství o ima fláka nad jednotlivými tématy a otázkami vést fláka k zaujmutí svobodného postoje, kde musí respektovat i odli–né postoje jiných spolufiák . P í závařných otázkách um t p istoupit ke kompromisu. *Sdílení, Spolupráce, Podmínky spolupráce, Spole enská dobra, Zdroje radosti, Posvátné, Posvátnost rodiny* jsou základní tematické podkapitoly vářící se k výuce tohoto tematického celku. Auto i t chto osnov tyto podkapitoly rozvedli formou jakéhosi poznámkového aparátu.

II. Ob anská spole nost, druhý a poslední tematický celek ob anské výchovy devátého ro níku, který se dále d lí na –est tematických podcelk : *Sdruřování ob an , obec, stát* (organizovaná pospolitost, stát, ústava, státní z ízení, státnost eských zemí a Slovenska, svoboda sdruřování a demokratické principy samosprávy, ob anství, lidská práva a povinnosti), *Ob an v právních a ekonomických vztazích* (zde se m l probírat právní řád a jeho udrřování, hospodá ský řívot, národní hospodá ství, lov k v hospodá ském řívot , hospodá ská politika, meze rozvoje civilizace), *řívot lov ka na planet Zemi* (ekologické d jiny, planetární problémy, pot eba zm ny postoj lov ka, d jinná odpov dnost za osud Zem a lidstva), *Sv t a Evropa* (mezinárodní spole enství, p íklady oblastní spolupráce, evropské procesy, cizina a cizí kultury), *Sociální vztahy*

(řivotní úroveň, sociální péče, sebenalézání v druhých lidech) a *Výchova k demokracii* (společenské ovzduší a jeho dynamická stabilita, péče o demokracii, lov k jako tvorec demokracie, – astný domov), zahrnuje dotaci 55660 vyučovacích hodin, kde jsou tyto podcelky rozděleny do kapitol s podrobným rozpisem, což mohlo pro učitele sloužit jako poznámkový aparát.

Tato témata jsou obsahově dosti náročná a učitel zde musel projevit velkou kreativitu při jejich zestrupnění a kvalitním a vhodném podání. Autoři těchto osnov také zmíní ujet pochopení pro soudobou absenci učebnice, což značně ztíží práci učitele. Témata výuky tohoto ročníku jsou aktuální ve výuce výchovy k občanství do dnešních dnů, avšak rozdělena do více ročníků.

6. *Systematické uspořádání materiálu výchovy k občanství*,⁶³ poslední kapitola těchto učebních osnov, kde je výukový materiál tohoto předmětu rozdělen do šestislofk, ze kterých se skládá a do nichž se zařazovaly jednotlivé obsahy tematických celků všech ročníků, které jsme již rozebrali. Jedná se o slofkky z předmětu vlastivědy, práva, ekonomie, antropologie, ekologie a politologie, které jsou podrobněji rozepsány a k nim přiřazeny tematické celky tvořící obsah vyučovacích látek šestého a devátého ročníku.

Shrneme-li tyto učební osnovy, od autora P. Piňhy a kol., musíme konstatovat, že jsou velmi obsáhlé, pro učitele občanské výchovy mohly sloužit spíše jako pomocná učebnice či kniha, kde jsou strukturovány tematické celky, na jejichž základě tehdejší učitelé využívali. Učitel se musel těchto učebních osnov samozřejmě při své výuce držet, ale novinkou zde byla jistá míra svobody při rozhodování a dobrovolném usazení tematických celků do výuky. Tento aspekt byl demokratický, svobodný, ale pro učitele neznámý a ztíží jeho práci. Zpočátku neexistovaly k těmto osnovám ani učebnice, jak jsme již zmínili, ale postupem času tomu bylo jinak. V následujících odstavcích analyzujeme jednotlivé přehledně demokratické učebnice korespondující s obsahem těchto rozsáhlých učebních osnov občanské výchovy.

⁶³ PI HA, P. a kol.: *Občanská výchova: Učební osnovy pro 6. - 9. ročník základní školy a příslušné ročníky osmiletého gymnázia. Systém uspořádání materiálu výchovy k občanství*. Praha, 1991, s. 61-79.

4. 3. U ebnice ob anské výchovy v devadesátých letech

K této u ebním osnovám vydal J. Bílý, spoluautor těchto u ebních osnov, u ebnici s názvem *Výchova k ob anství*.⁶⁴ Tuto u ebnici schválilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky dne 21. září 1994 a zařadilo ji do seznamu u ebnic pro základní školy. U ebnici vydalo nakladatelství *FORTUNA* v roce 1995 a její cena byla stanovena na 59 Kč.

U ebnice patří svým charakterem mezi první u ebnici ob anské výchovy „Přehled u ebních osnov, která koresponduje přesný obsah a rozdělení tematických celků u ebnice do jednotlivých ročníků. U ebnice o rozsahu 247 stran obsahuje vyučovací látku od šestého do devátého ročníku, která je v u ebnici názorně členěna do bloků podle příslušných ročníků. U ebnice má měkkou (měkká obálka) sešitovou vazbu formátu A5. Z hlediska grafické podoby se jedná o u ebnici s černým písmem, kde se střídají různé styly tohoto písma. Důležité pojmy, název kapitoly a závěrečné otázky a úkoly jsou zde vyznačeny černou tušnou barvou, kurzívou autor vyznačuje různé zajímavosti i použitý literární text. U ebnice má málo obrázkového materiálu černobílé (kreslené) barvy. Na konci každého bloku u ebnice pro příslušný ročník je uvedena doporučená literatura. Z didaktického hlediska se nejedná o graficky pestrou u ebnici. Shrnutí u ebnice, obrázky, tabulky, grafy, výřezky textů z odborné literatury i publikací zde však ani u čtenáři nenajde. U ebnice není přehledná, mohla by posloužit spíše u čtenáři jako poznámkový aparát pro výuku. Rozdělení u ebnice J. Bílého, z hlediska obsahu:

I. Úvod, ve kterém autor označuje tuto knihu spíše za u ební pomůcku než za u ebnici. Zde seznamuje čtenáře s pojetím této u ebnice, které souvisí s obsahem, posláním a náplní výše popsaných u ebních osnov. Autor se zde spíše shrnuje posláním a pojetím ob anské výchovy jako tzv. živého předmětu.

II. 6. ročník

III. 7. ročník

IV. 8. ročník

V. 9. ročník

Jak jsme již uvedli, obsahová náplň těchto ročníků koresponduje s obsahem u ebních osnov a tematických celků shodně rozdělených do příslušných ročníků, které jsme již analyzovali, proto nebudeme tyto kapitoly znovu podrobně rozepisovat.

⁶⁴ BÍLÝ, J.: *Výchova k ob anství pro základní školy*. Praha, 1995.

Nyní se zamíáme na trochu pozdější sérii učebnic od autora M. Valenty, který začal od roku 1995 vydávat učebnice pro výuku občanské výchovy v 6. a 9. ročníku. Tyto učebnice korespondují s učebními osnovami P. Piňhry a jeho kolektivu. Témaata v učebnicích jsou shodná a stejně jako v osnovách zakomponovaná do jednotlivých ročníků s tematickými celky učebních osnov, které jsme již probrali, proto nebudeme (stejně jako J. Bílého *Výchovu k občanství*) podrobně rozepisovat obsahovou část, jelikož bychom opakovali to, s čím jsme se již seznámili. Dále jsou tyto učebnice pro každý ročník graficky atraktivnější, proto jejich obecnou analýzu provedeme dohromady.

Učebnice občanské výchovy M. Valenty jsou z ikonografického charakteru velmi pestré a pro žáky zajímavě sestavené. Obsahují řadu kreslených barevných obrázků, které se vždy váží k příslušnému názvu kapitoly každé vyučovací hodiny. Na stránkách nalezneme na klasickém černém písmu i obrázkový, barevný podklad, který je vždy poutavý. Text je zde i dobře viditelný. Autor zde sleduje styly a barvy písma, ale vše je dobře systematizované a slouží to k dobré orientaci. Barva názvu každého tematického celku je klasická výrazná černá a jednotlivé kapitoly jsou znázorněny modře. Z didaktického hlediska jsou to učebnice velmi povedené, pro žáky vhodné a názorně podávají tematické celky tehdy stanovených učebních osnov. Učebnicemi provází malý chlapec Valda se svými kamarády a psem, kteří vyspívají postupně v dalších dílech v mladé hochy. Tato skupina kamarádů vykládá žákovi novou vyučovací látku, která je vždy obohacena výřky z literárních textů, shrnutí, otázek a úkolů, které má žák zodpovědět nebo vykonat. Učebnice jsou také obohaceny o křížovky a jiné didakticky laděné hry. Obsah učebnic a doslov autora je zahrnut nakonec straně těchto knih. Pří výuce občanské výchovy podle nových „Píňhových“ učebních osnov, mohl učitel těchto učebnic také využívat, ale spíše jako doplňkový materiál, který zakomponoval do vyučovací látky. Učebnice jsou laděny formou dramatické výchovy, učitel se při jejich používání musel opírat i doplňkový vizuální materiál, který našel z knih nebo učebnic jiných podmínek. Nyní se zamíáme na jednotlivé učebnice občanské výchovy M. Valenty příslušných pro jednotlivé ročníky.

Občanská výchova pro 6. ročník,⁶⁵ název učebnice již zmínovaného Milana Valenty, schválilo MŠMT ČR dne 12. května 1995 a téhož roku ji vydalo nakladatelství *Práce, s.r.o.* Učebnice o rozsahu 120 stran textu je mramorovou bílou obálkou s obrázkem a

⁶⁵ VALENTA, M.: *Občanská výchova pro 6. ročník*. Praha, 1995.

celá je seřazená a vázaná ve formátu A4. Jak jsme již zmínili, text této učebnice koresponduje s pořadovými čísly učebních osnov. Úvodní část tvoří přivítání a seznámení žáka s učebnicí a s učiteli této učebnice. Poté následují jednotlivé tematické celky s kapitolami korespondujícími s pořadovými čísly učebních osnov. Po probraní kapitol v učebnici následuje souhrnné opakování poznatků z učebnice. Další část tvoří obsah a nakonec reklama M. Valenty na zakoupení nově vydané učebnice obanské výchovy pro sedmý ročník.

*Ob obanská výchova pro 7. ročník,*⁶⁶ učebnice o rozsahu 120 stran, kterou schválilo MŠMT ČR 12. února 1996 a téhož roku vydalo nakladatelství *Práce, s.r.o.*, obsahuje vyučovací látku určenou pro výuku žáka sedmého ročníku. Dále se šlo podle, v tu dobu již starých, učebních osnov, kde svým obsahem koresponduje tematické celky s učebnicemi vydanými. Učebnice má bílou obálku s barevnými obrázky, také formátu A4, seřazeného stylu. Autor M. Valenta zde povypráví námí již známého Valdu a jeho kamarády na žáky sedmého ročníku, kteří každého žáka, na prvních stránkách, do učebnice uvítají. Další část tvoří jednotlivé tematické celky s kapitolami učebních osnov, jak jsme již zmínili. Na konci učebnice nacházíme shrnutí a otázky k opakování učebnicem probrané vyučovací látky tohoto ročníku, poté obsah učebnice a závěrečnou reklamu M. Valenty k zakoupení nové učebnice obanské výchovy pro osmý ročník základní školy.

*Ob obanská výchova pro 8. ročník,*⁶⁷ název dalšího pokračování Valentových učebnic, jejichž tematické celky jsou v souladu s tehdy již dobíhajícími španělskými učebními osnovami. Učebnici obsahující 120 stran schválilo MŠMT ČR dne 1. dubna 1997 a vydalo opět nakladatelství *Práce, s.r.o.* téhož roku. Učebnice tvoří bílou obálku s barevnými obrázky a je stejná jako předchozí učebnice formátu A4. Z hlediska struktury zde na prvních stránkách nacházíme Valdovo přivítání a uvedení do obsahové náplně osmého ročníku, kde jde především o dospívání. Poté následuje vyučovací látka jednotlivých tematických celků, na konec závěrečné opakování probrané vyučovací látky tohoto ročníku, obsah a reklamu autora na zakoupení dalšího dílu učebnice obanské výchovy pro devátý ročník. Reklamu si na konci učebnice udělalo i nakladatelství *Práce, s.r.o.*, s nabídkou svých učebnic.

⁶⁶ VALENTA, M.: *Ob obanská výchova pro 7. ročník*. Praha, 1996.

⁶⁷ VALENTA, M.: *Ob obanská výchova pro 8. ročník*. Praha, 1997.

*Ob anská výchova pro 9. ro ník*⁶⁸ tvo í název posledního dílu z ady Valentových u ebnic ob anské výchovy, který se o rozloze 104 stran textu, zabývá také tematickými celky shodnými s tehdy jifl starými, dobíhajícími u ebními osnovami Pi hy a kolektivu. Tato u ebnice byla schválena MTMMT R dne 1. prosince 1997, vydalo ji také nakladatelství *Práce, s.r.o.* Do u ebnice uvádí fláka námi jifl známý Valda, flák devátého ro níku, který se s partou svých p átel dostal do puberty ó má se tak p íblílit v ku fláka devátého ro níku. Dále jsou zde probírány tematické celky u ebních osnov ob anské výchovy s jednotlivými kapitolami a jejich záv re ným souhrnným opakováním. Konec této bílé m kce vázané u ebnice (obálka bílého podkladu s barevnými obrázky), formátu A4, tvo í reklama nakladatelství *Práce, s.r.o.*, na své jifl vydané tituly.

Dal-í sérii u ebnic v tomto období tvo í t ídílná ada u ebnic ob anské výchovy. Hlavní autorkou u ebnic s názvem *Ob anská výchova pro 6. ó 9. ro ník základní -koly* je D. Fischerová a kolektiv. U ebnice jsou plné kreslených barevných obrázk , z didaktického hlediska p í výuce nevyužitelných. M íeme si domyslet, íe tyto otázky plnily funkci spí-e pro pestré oíívení u ebnice. Za velký klad m íeme ozna it názorné vypisování citát významných myslitel , spisovatel a v dc , které vhodn dopl ují obsah daného tématu nebo p íb hu v u ebnici. U ebnice nejsou koncipované jako klasické výkladové slofkky, jde v nich spí-e o pochopení, poznání a vnímání fláka v rámci vypravování jednotlivých p íb h , kterých jsou u ebnice plné. Tyto u ebnice mají vést fláky k zamy-lení a k vlastnímu uvařování a svobodnému rozhodnutí nad otázkami týkajícími se daných text , vypravování í bajek r zného charakteru. P ímo obsahov nekorespondují s tematickými celky „Pi hovýchõ u ebních osnov tak, jak tomu bylo u p edchozí *Výchovy k ob anství* od J. Bílého. U ítel mohl tyto u ebnice vyuřívát jako dopl kovou, oddechovou ást p í výuce ob anské výchovy a jednotlivá témata vhodn za adít a skloubit s pořadavky u ebních osnov. Z grafického hlediska se zde nachází modré tu né písmo, které má za úkol p ehledn rozd lovat jednotlivé nadpisy lánk a vhodných text zasazených v u ebnicích. Ostatní písmo je erné barvy na bílém podklad , z n j tu n vyzna ené d leřité pojmy. U ebnice tvo í krom jednotlivých ukázek také otázky k zamy-lení pro fláky nebo úkoly, které má u ítel se svými fláky, formou her a situa ních scének, p í hodinách vyzkou-et, cofl slouřifilo

⁶⁸ VALENTA, M.: *Ob anská výchova pro 9. ro ník*. Praha, 1998.

k jejich vcít ní se do pocit a zp sobu chování druhého. Z hlediska obsahové ásti zde chybí úvod autora, shrnutí u iva a rejst ík pojm . Tento popis t chto u ebnic je pro v–echny t í díly stejný, proto nebudeme p í analýze následujících díl popisovat kařdou u ebnici zvlá– . Jednotlivé díly u ebnic a jejich obsah si rozebereme v následujících odstavcích.

První díl této ady u ebnic nese název *Ob anská výchova pro 6. ó 9. ro ník základní –koly*,⁶⁹ který autorce D. Fischerové a jejímu kolektivu (Y. Lucká, F. Nepil, J. Třoblová, J. Vod anská, J. Drtilová, F. Koukolík, Václav Havel) schválilo tehdej–í MTTMT R dne 3. ervna 1992. Tato u ebnice mohla být vyuffívána u ítelem p í výuce od –kolního roku 1992 ó 1993. Vydalo ji *Státní pedagogické nakladatelství* v roce 1992. Cena u ebnice není uvedena. Jedná se o u ebnici m kké (s bílým podkladem desek) se–ítové vazby formátu A4, o po tu stránek 71. *Malé p íb hy, P t kapitol o odli–nosti, Zimní procházky, Old ich v dub, Andorra, Linoleum, Babi ka s bejbinkou, O skromnosti, O p átelství, Ruce, U–i, Du–e, Srdce, Mozek, lov k ó pán p írody, Cirkus, Drogy, O d tech, rodi ích a lidské spole nosti, V da a my, Slovo o slovu* jsou názvy jednotlivých kapitol této u ebnice doprovázené r znými literárními vý atky text vztahujících se k tématu.

Druhý díl této ady u ebnic nese stejný název jako p edchozí u ebnice, a to *Ob anská výchova pro 6. ó 9. ro ník základní –koly*.⁷⁰ Autorka D. Fischerová se svým kolektivem (F. Koukolík, J. Drtilová, T. Havlík, J. Grygar, J. Třoblová, E. Hornová, S. Hubálek, J. Třlíchal, E. Bakalá) sestavila v roce 1994. U ebnice byla schválena MTTMT R dne 27. dubna 1994, o její vydání se zaslouffilo nakladatelství *Vy–ehrad, spol. s.r.o.* Cena u ebnice byla stanovena na 56 K . Na 88 stranách textu jsou zde probírána tato témata: *Pohádky o pravd , svobod a lidském osudu, Rok ve svých prom nách a slavnostech, O lidském srdci a rozumu, O lidské povaze, Chovejme se jako zví ata, řivot lov ka na planet Zemi, Sexuální výchova, Spravedlnost a právo, lov k mezi dobrem a zlem: o morálce a sv domí*. Z hlediska své koncepce, vyjma odli–ného obsahu, je tato u ebnice, m kké (s bílým podkladem desek) se–ítové vazby formátu A4, stejná tak, jak tomu bylo u grafické podoby u ebnice p edchozí. Tehdej–í u ebni osnovy zde doprovází témata pojednávající zejména o pravd , svobod lidského uavřování, o chování lov ka v řivotních situacích, o morálce, o spravedlnosti a právu nebo rok ve

⁶⁹ FISCHEROVÁ, D. a kol.: *Ob anská výchova pro 6. ó 9. ro ník základní –koly*. Praha, 1992.

⁷⁰ FISCHEROVÁ, D. a kol.: *Ob anská výchova pro 6. ó 9. ro ník základní –koly*, 2. ást. Praha, 1994.

svých proměnách a slavnostech. Zde se uitel ve své výuce tohoto předmětu mohl lépe inspirovat a výuku, v souladu s náplní tehdejších učebních osnov, oživit a flákově chápaní přiblížit na názorných výkresích z různých literárních textů, které sloužily především k zamýšlení.

Posledním z těchto děl této řady učebnic, její hlavní autorkou je již zmíněvaná D. Fischerová se svým kolektivem (Y. Lucká, B. Blafek, J. Drtilová, J. Troblová, S. Hubálek, J. Grygar, F. Koukolík, T. Mrdlant, T. Halík) je *Obanská výchova pro 6. a 9. ročník základní školy*.⁷¹ Tato učebnice je opatřena (se flutým podkladem desek) sešitové vazby formátu A4. Byla schválena tehdejší MŠMT ČR dne 22. května 1996 a téhož roku ji vydalo nakladatelství *Vy-ehrad, spol. s.r.o.* Její tehdejší doporučená cena byla stanovena na 60 Kč. Učebnice je stejně graficky koncipována jako předchozí dvě části s počtem stran 80. *Pohádky, Mé tělo, můj hrad, život s médii, Jak se bránit nepřítivému osudu, Nemyslet jenom na svou kariéru, Seznamování, Svět od začátku až do konce, O vývoji života, snášenlivosti, v domě a smrti, Jít se svět do záhuby, Cesty a úskalí duchovního hledání* jsou názvy kapitol této učebnice, z nichž některé vhodně korespondují s obsahem tematických celků tehdejších učebních osnov.

D. Fischerová a kolektiv (E. Bakalá, Y. Lucká, T. Mrdlant) vydala k této části učebnic pracovní sešit s názvem *Obanská výchova pro 6. a 9. ročník základní školy o pracovní sešit*.⁷² Tento pracovní sešit vhodně doprovázející témata všech těchto výše popsaných učebnic vydalo nakladatelství *Vy-ehrad, spol. s.r.o.* a schválilo MŠMT ČR dne 27. května 1997. Pracovní sešit má sešitové vazby formátu A4 má zelenou obálku s obrázkem ve tvaru srdce znázorňující skupinu dětí různých ras, kteří symbolizují světové přátelství a soudržnost. Z hlediska grafické podoby je sešit laděn černobíle, obrázkové kresby jsou také černé barvy. Z didaktického hlediska obsahu je zde řada otázek, příběhů ze života vedoucích k zamýšlení a konverzaci, tematicky zaměřených obrázků k doplnění a řada vtipných historek souvisejících s tématem látky, které slouží k odreagování žáka. Tento pracovní sešit je dobře didakticky zpracován, byl oceněn na 46 Kč a na svých 68 stranách textu obsahuje:

I. *Slovo úvodem* sloužící flákově i pedagogově, ve kterých kolektiv autor seznamuje žáka a učitele s obsahem a způsobem práce tohoto pracovního sešitu. Autoři

⁷¹ FISCHEROVÁ, D.: *Obanská výchova pro 6. a 9. ročník základní školy*, 3. část. Praha, 1996.

⁷² FISCHEROVÁ, D.: *Obanská výchova pro 6. a 9. ročník základní školy o pracovní sešit*. Praha, 1997.

zdraz ují, fe tento se-it neml suplovat podklad pro zkou-ení na známky i písemného testování, ale pro utvo ení si vlastního názoru nad ur itým problémem a snahu jeho vy e-ení. Dále se zde v odstavci pro u itele, klade draz na vyuffívání tohoto se-itu pro debatování, hry, rozvíjení fantazie, spolupráci, rozvoj my-lení fláka.

II. Já ó kapitola první, která slouffí k sebepoznání fláka a uv dom ní si jeho postavení ve sv t a spole nosti obecn .

III. My ó p ízna ný název druhé kapitoly, ve které si má kaflký flák uv domit d leflitost kolektivu a práce v týmu. Zárove je zde zdraz ována d leflitost pomáhat si navzájem. Auto i zde zaznamenávají i problematiku tzv. bílé vrány v kolektivu, kterou by m l flák odbourat a snaflit se být dobrým kamarádem, pomocníkem a rádcem v-em pot ebným.

IV. Na vlastní o i ó kapitola t etí pojednávající o sv t flákova o ima, jak vnímá sv t okolo sebe, zda má nasazené pomyslné r flové brýle, i vidí sv t realisticky nebo pesimisticky.

V. Dovednost, rady, recepty ó aspekty tvo ící název tvrté kapitoly, ve které se flák dozvídá o svobodném um ní mluvit a vyjad ovat své názory, o um ní konverzace, komunikace obecn a naslouchání druhým lidem. V p ípad sporu se má um t ubránit slovnímu i jinému napadení a vyžrát tím nad vlastním trápením. V tomto duchu se nese celý obsah této kapitoly.

VI. Myslivna ó v po adí poslední pátá kapitola, která je zam ena na flákovo p emý-lení a tím vy e-ení ur itého jemu náhodn p edloflenému problému. Zde bychom mohli uplatnit metodu problémové výchovy.

VII. Myslíte si, fe se nám to povedlo? Touto záv re nou otázkou se zabývají auto i tohoto pracovního se-itu obracející se na fláka a jeho u itele. Auto i zde uvádí své kapitoly pouflitých v jednotlivých u ebnicích jejich ob anské výchovy, které se váflou a kolidují s tématy tohoto pracovního se-itu.

S pracovním se-ítem jsme se ve výuce ob anské výchovy doposud nesetkali, m flame tedy íci, fe se v na-em bádání jedná o p evratnou novinku, ve které dochází formou didaktických dopl ova ek, her, otázek a úkol , vybarvování obrázk , k íflvek a osmism rek k dosaflení hlub-ího zájmu fláka o jifl probrané u ivo, které si na bázi r zných praktických her a cvi ení upevní a ve své pam ti uchová, cofl je i cílem kaflkého eduka ního procesu. Pracovní se-ity, které dopl ovaly u ebnice r zných p edm t , zaznamenaly sv j rozvoj zejména od roku 1996, kdy byly vytvo eny nové, jifl nep echodné u ební osnovy pro vzd lávání flák na základních -kolách. flák byl

využíván podle Vzdělávacího programu Základní škola, ve kterém byl obsah vyučovací látky občanské výchovy zjednodušen a systematizován do menšího počtu tematických celků příslušného ročníku. K těmto osnovám vznikla i sada učebnic a pracovních sešitů, nicméně se jejich analýze nebudeme věnovat, jelikož se tato problematika netýká tématu naší práce, v níž analyzujeme proměny učebnic a učebních osnov občanské výchovy na přelomu osmdesátých a devadesátých let, kde pro nás bylo nejdůležitější zaznamenat přechod ze socialistického pojetí předmětu k dnešnímu demokratickému.

5 Komparace podobností a rozdíl ve výuce ob anské výchovy v 80. a 90. letech 20. století

V předchozích kapitolách jsme analyzovali jednotlivé, tehdy dostupné, učebnice nálefkící k p edm tu ob anské výchovy a také učební osnovy a jejich koncepci a obsahovou nápl . V t-ínou jsme jifl srovnání podobností a rozdíl v každé kapitole učinili, ale nyní se zam íme na globální zhodnocení t chto učebnic a učebních osnov osmdesátých a porevolu ních devadesátých let.

Učebnice osmdesátých let nebyly pro fláka, z hlediska ikonografické podoby a obsahové nápln p edm tu, asi moc zajímavé, nicmén musíme podotknout, fle v t chto učebnicích nebylo zbyte né množství textu, které by fláka a učitele p i výuce nové látky zahltilo. Učebnice korespondovaly s pořadavky učebních osnov a byly dob e didakticky zpracované. Jediné, co bychom jim mohli vytknout, byl fakt, fle se ady neobm ovaly a flák probíral po celé desetiletí jednu shodnou vyu ovací látku, kterou učitel musel vkomponovávat do soudobé doby a jejich událostí, takfle n které tabulky v učebnici nebyly jifl aktuální a jednotlivé grafy se postupem vývoje doby také obm ovaly. Zde musel učitel učebnici zaktualizovat. Nicmén jsou tyto učebnice dob e didakticky stav né, jejich obsah je samoz ejm ovlivn n zna n ideologicky, ale flák si z této učebnice mohl p e íst úryvky z básní i literárních text , výkladová ást kapitoly byla popsána také srozumitelnou formou vzhledem k flákovu v ku. Učitel mohl vyufflívát záv re ného shrnutí kapitol pro fixaci flákem nabytých poznatk , nebo otázek a úkol , které sloufily pro zopakování si a vybavování probrané vyu ovací látky. Záv rem t chto učebnic byl vfdy slovní ek cizích poj m vztahujících se k obsahu v učebnici, ve kterém si mohl flák samostatn vyhledat konkrétní, jemu neznámé termíny.

Budeme-li učebnice ob anské nauky let osmdesátých srovnávat s porevolu ními učebnicemi, zjistíme jeden podstatný fakt. Učebnice osmdesátých let byly daleko lépe didakticky zpracované nefl učebnice let devadesátých, se kterými jsme se v této práci seznámili a podrobili je analýze. Moflná je celá tato záleflitost dána tím, fle v osmdesátých letech existovalo, v tehdej-í SSR, st edisko na výzkum a analýzu učebnic, které existuje ve sv t dodnes. Po roce 1989 bohuffel toto st edisko v na-í zemi zaniklo a vznikaly učebnice, které byly svým textem zna n p ehlceny a didakticky nesprávné.

Porevolu ní u ebnice snaží se korespondovat „Pi hovyõ u ební osnovy byly zna n obsahov rozsáhlé a u itel m l p i výuce ob anské výchovy velkou práci s prací v u ebnici, mnohdy u ebnici ani p i výuce nepoužíval. U ebnice od jifl zmi ovaného J. Bílého byla spí-e jakousi u ební pom ckou pro u itele tehdej-í ob anské výchovy, jelikofl korespondovala s obsahem u ebních osnov a jednotlivé tematické celky zde byly za azeny do p íslu-ných ro ník . Tato u ebnice v-ak byla pro fláka velmi nep ehledná, nepestrá a pozbývala komplementární didaktický materiál, který je, zejména pro výuku tohoto p edm tu, d leflitý.

U ebnice D. Fischerové a jejího kolektivu byly pestré, ale u itel z nich fláka také vyu ovat nemohl, jelikofl postrádaly výkladovou ást. Zárove tvo ily adu obrázk , které nebyly didakticky využitelné. Naopak velmi p ínosné byly svými vý atky z literárních text , které sloufily k zamy-lení fláka nad danou problematikou a vyvození vlastního úsudku a snaha problém vy e-ít. M fláme zde zaznamenat rozvoj problémové výuky.

M. Valenta se svou adou u ebnic pat í asi mezi nejlep-í tehdej-í autory u ebnic ob anské výchovy, které korespondují s „Pi hovýmiõ u ebními osnovami. Zde je velký d raz kladen na flákovu iniciativu, d vtíp a samostatné my-lení. flák zde m l také e-ít jednotlivé problémy, názorn vyhledávat informace p i vypl ování didakticky lad ných dopl ova ek i jiných úkol . U ebnice jsou velmi pestré, pro fláka poutavé a u itel z nich mohl erpat adu vhodných témat p i výkladu u ební látky.

M fláme konstatovat, fle spojením t chto 3 autor u ebnic ob anské výchovy by vznikla u ebnice didakticky správná, která by zahrnovala ve-keré komponenty, které má obsahovat a flák by se z u ebnice nejen nau il nové látce, ale také by zap emý-lel nad problematikou vyu ovací látky, zahrál by si vhodnou didaktickou hru a zamý-lel se nad r znými problémy vý atk z text .

Je nutné si uv domit postavení ob anské výchovy jako p edm tu. V osmdesátých letech m l tento p edm t nau ný a výchovný charakter, který m l u itel svým ideologickým p sobením ovlivnit. flákovi m la být témata výuky ú eln zakomponována, dále mu m l být nastaven správný zp sob flivota v socialistické spole nosti. V první polovin devadesátých let nebyl tento p edm t se svými tematickými celky zcela pochopen, m l být utvá en v pr b hu let. Ob anská výchova m la spí-e aspekt demokratického charakteru, kdy m l u itel dbát na flák v samostatný názor, m l fláka nau it a vysv tlit flivot v demokratickém stát . Vyu ovací hodiny m ly probíhat spí-e formou besed, diskuzí, etbou literárních text , e-ením problém nad

danými tématy. Bohužel zde chyběla výkladová, vdecká část programu, kde si měl žák určitější poznatky zapamatovat. Učivo bylo pojímáno spíše výchovným směrem.

Ve výuce občanské výchovy v osmdesátých a devadesátých letech můžeme zaznamenat podobnosti v plánování učiva tohoto programu na základě učebních osnov, které vždy daný ročník tematicky rozebraly a přidělily mu určitý počet hodin, který vhodně rozdělily na výuku jednotlivých tematických celků. Obsahové podobnosti, které v tomto programu zaznamenáváme, v osmdesátých i devadesátých letech se vždy shodují s tematikou probírání národního státu. Dále jsou zde shodná témata o život ve společnosti, státním zřízení, státním hospodářství, rodině a o nutnosti ochraňovat přírodu a životní prostředí.

Naopak rozdílnosti jsou zde samozřejmě v ideologickém pojetí programu, jelikož i výše popsané obsahové podobnosti jsou vykládány v osmdesátých letech v rámci socialismu a v devadesátých letech v rámci demokracie. V osmdesátých letech je výuka tohoto programu pojímána v rámci politicko-ekonomické oblasti tehdejšího státu, kdy je žák součástí kolektivu a v zájmu kolektivu a socialismu musí jednat v celém svém životě. Naopak v devadesátých letech je žák brán jako jedinec, který si má utvářet své názory, řídit ve společnosti s jinými, kde má respektovat názory každého svobodného jedince. Sám žák je zde pojímán jako svobodná, samostatně smýšlející bytost, jeho svobodné názory mají být vyslyšeny.

S nastolením nových učebních osnov v roce 1996 dochází k systematizaci programu občanské výchovy, vznikají učebnice obsahově rozsáhlé, ale pro výuku občanské výchovy značně vhodné učebnice „Přehled učebních osnov. V souvislosti je výchovka k občanství formována jako program, který má žáka naučit, používat, dbát na jeho svobodný názor a úvahu. Žák má v programech diskutovat, spolupracovat ve skupinách při řešení nějakého tematického problému, dále v programu vyvíjet nabytých dovedností z jiných získaných programů a ve výchovném občanství je vhodně aplikovat. Dnešní učebnice jsou i daleko lépe didakticky zpracované a jejich témata aktivizují žáka. Bohužel existuje i řada nedobrych učebnic, které nejsou didakticky správné.

6 Dotazníkové –et ení a vyhodnocení výsledk k výuce ob anské výchovy na p elomu 80. a 90. let 20. století

V této ásti diplomové práce se budeme zabývat výzkumným –et ením na bázi anonymního dotazníku, který byl p edlofen u itel m, kte í vyu ovali ob anskou výchovu na p elomu osmdesátých a devadesátých let, a tím se je na–e problematika bezprost edn dotkla a n které i zaujala.

Z metodického hlediska postupu práce jsme si nejprve vytvo ili dotazník s cílenými otázkami pro u itele ob anské výchovy. Otázek bylo celkem 14, z eho poslední otázka byla pro u itele nepovinná, mohli v ní doplnit své vzpomínky na dobu výuky tohoto p edm tu. Po sestavení reprezenta ního vzorku jsme si ur ili mufl a fleny u itele ob anské výuky, kte í dosahují v ku okolo padesáti a více let. Jako relevantní ukazatel nám pro vyhodnocení na–eho výzkumu posta ilo 50 respondent , je velice t flké vyhledávat, v dne–ní dob , u itele tehdej–í ob anské výchovy, kte í jsou schopni odpov d t na zmi ované otázky. Dotazníky byly rozeslány elektronickou cestou na jednotlivé e-maily u itel vyu ujících ob anskou výchovu v sou asnosti. Návratnost byla stoprocentní, zmi ovaní u itelé byli ochotni odpov d t. V dotazníkovém –et ení je kladen d raz p edev–ím na u ebnice a u ební osnovy dané doby. K t mto otázkám pat í varianty odpov dí, které mohl u itel za–krtnout. U itel m l možnost v odpov di „jině svou otázku vyplnit dle svých slov, která se neztotofl ovala s obsahem ostatních variant odpov dí. Po zadání a následném sb ru informací do–lo k vyhodnocení jednotlivých dotazník a k celistvému zaznamenání výsledk , které si rozebereme v následujících odstavcích. Celý dotazník je voln k nahlédnutí v p íloze této práce.

1. Jsem : flena mufl (ozna te prosím k ílkem)

První otázka tohoto dotazníku zam ující se na pohlaví daného respondenta. Není ani p ekvapivé, fl z 91 % tvo ily respondenty fleny a z 9 % mufl u itelé ob anské výchovy na základních –kolách. Tudífl nám na ná–dotazník odpovídaly hlavn fleny.

2. V k:

V této otázce m l kaflký respondent vypsát sv j v k. V kové rozd lení se rovnom rn pohybovalo v intervalu 50-60 let u mufl i flen. V kov mlad–í ani star–í

učitelé na tento dotazník neodpovídali. U starších 60 let můžeme vydedukovat bu jejich nezáměr, nebo hlubší neznalost práce na počítači.

3. Aprobace:

Nejmálo ji uvádějí aprobace respondentů s odbornou výchovou tvořily: ruský jazyk, dějepis a český jazyk.

4. Učebnice tehdejší obanské nauky v osmdesátých letech byly obsahově, názorné a tematicky:

- a) přehlednější než učebnice porevoluční
- b) nepřehledné, špatně se z nich vyučovalo
- c) přehledností podobné učebnicím porevolučním
- d) nevzpomínám si

Následující tabulka zaznamenává procenta odpovědí daných respondentů. U učitelů se v 53 % shodli, že tehdejší učebnice obanské nauky, osmdesátých let, byly obsahově, názorné a tematicky přehlednější než učebnice porevoluční. Což vychází i z naší analýzy těchto učebnic. Většina učitelů se shoduje s naším zhodnocením těchto učebnic. Naopak 7 % dotazovaných uvádí, že byly nepřehledné a špatně se z nich vyučovalo. 39 % dotazovaných si nevzpomíná a 1 % tvrdí, že byly přehledností podobné učebnicím porevolučním.

Tabulka 1.10 Učebnice obanské nauky v osmdesátých letech

	a	b	c	d
učitelé	53 %	7 %	1 %	39 %

5. Jsem zastáncem/kyním státem řízených učebních osnov:

Ano Ne

Zde bylo úkolem každého učitele zaznamenat, zda by si přál opětovné zavedení učebních osnov a jestli je jejich zastáncem či odpůrcem. Mnoho učitelů odpovědělo, že učební osnovy již neexistují a 82 % nejsou jejich zastánci a vyhovuje jim současný RVP (Rámcový vzdělávací program), kde si splní výstup, ale je na nich jakým způsobem a

kritéria pro dotazníkové –et ení týkající se výuky v osmdesátých letech, nicméně její následující níže uvedený popis věk je zajímavý a její popis ní do souasného pojetí výchovy obanské cenné. Podotknout musíme i střílnost na dnešní pojetí tohoto pedm tu, kde tídni uitel tento pedm t pojímá jako tídnickou hodinu, což je velmi –patné.

„Asi jsem pro Vá–dotazník moc mladá, za ala jsem u it v roce 1991, u ebnice moc nepouffívám, nikdy a fládné se neshodují s na–ím TWP, je nutné improvizovat, dávám p ednost povídání, samostatné práci í Spí–neflu ebnice by se hodily pracovní listy, které by u itel mohl rozdat, sta ila by sada pro –kolu a p j ovat si je do hodin, kopírovatí .. fiáci by s nimi pracovali, kdyflchce u itel samostatnou prácií .. V t–í pr –vih vidím v tom, fle OV se u í neaprobovan , vyfasují v t–inou tídni u itelé a e–í tam omluvenky a dal–í tídnické v cíí ō

Z tohoto výzkumného –et ení na bázi dotazníkového –et ení, kde nebylo v bec jednoduché vyhledat vhodných 50 respondent , vplynuly následující záv ry:

Odpov dí tohoto dotazníkového –et ení se ú astnilo více flen vyu ujících obanskou výchovu jak v osmdesátých, tak i devadesátých letech 20. století. Mufský element je zde zastoupen v malé podob , m fleme tedy íci, fle tehdej–í i dne–ní podoba obanské výchovy je spí–e záleflitostí flen, kte í v tomto eduka ním procesu p sobí. V k dotazovaných respondent se pohyboval v rozmezí 50-60 let. U ebnice obanské výchovy v osmdesátých letech minulého století byly v t–inou dotazovaných hodnoceny jako p ehledn j–í, na rozdíl od u ebnic porevolu ních. Tím se na–e hypotéza, kterou jsme p í analýze t chto u ebnic provád li, potvrdila. Dále by mnozí u itelé jifl nezavád li u ební osnovy do výuky, ozna ovali je za omezující, sou asná podoba RVP jim vyhovuje. Socialistické u ební osnovy byly hodnoceny jako znesnad ující pro práci u itele, u itel se p í tehdej–í obanské nauce nemohl projevit tak kreativn jako v sou asné výuce tohoto pedm tu. P elomový rok 1989-1990 znamenal pro dotazované zna né ztíflení jejich práce, nadmíru stresu p í pojetí a realizaci vyu ovacích hodin obanské výchovy. S touto problematikou korespondují i na–e hypotézy, které jsme v souvislosti s touto tematikou nastínili, potvrdily.

P í absenci u ebnic, vyuffíváli u itelé ve své práci vhodného didaktického materiálu, který si sami p ipravili, nebo také etbu soudobých novin, asopis , literárních text a médií, nad jejichfl problematikou vedli ve svých hodinách diskuse a

besedy se fláky. U ební osnovy P. Pi hy a kolektivu autor byly pro tehdejší učitele obanské výchovy značně nepřehledné, rozsáhlé a svým obsahem tematických celků jim ztěžovali práci při výuce tohoto předmětu. Jako první porevoluční učebnice se nejvíce vyvíjely učebnice obanské výchovy od M. Valenty, ale učitel se podle tehdy dostupných učebnic využívali nepatrně, mnozí je při své výuce nevyužívali. Za nejlepší období, kdy obanskou výchovu využívali, považují výuku od devadesátých let až po současnost.

Hypotézy, které jsme při analýzách učebnic a učebních osnov, v této práci, nastínili, se osvědčily a na základě tohoto výzkumného dotazníkového šetření jsme obdrželi dobrou zpětnou vazbu, která byla pro naši práci důležitá.

7 Závěr

Cílem této práce bylo analyzovat učebnice a učební osnovy obanské výchovy na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století, a zároveň zaznamenat změny u učitelů v pojetí tohoto předmětu v tomto historickém období, který znamenal ukončení socialistického zřízení v tehdejší republice a nastolení demokracie v naší zemi.

V této diplomové práci došlo k teoretickému prozkoumání pojmu učebnice, z hlediska její struktury, funkcí, významu, výzkumných hledisek, pojetí a jejím celkovým uchopením a zařazením v edukačním procesu. Dále k analýzám přelomových učebnic a učebních osnov osmdesátých a devadesátých let, kdy zde byl smírný přelomový rok 1989, na jehož základě jsme analyzovali učebnice a učební osnovy pojeté v rámci socialismu a demokracie, kde následně došlo k zaznamenání jejich shod a podobností. Pravdivost hypotéz této práce byla ověřena na základě výzkumného dotazníkového šetření, jenž byl proveden u učitelů vyučujících obanskou výchovu v době, která koresponduje s názvem této práce. Právě v tomto šetření jsme si potvrdili nelehký úkol učitelů tehdejší povolení obanské výchovy v jejich práci a celém edukačním procesu. Tehdejší učitel musel téměř od základů vybudovat novou demokraticky pojatou podobu tohoto předmětu, připravit si didaktický materiál a vhodně ho aplikovat do výuky. Povolení absence těchto učebnic způsobovala značné změny v průběhu tohoto předmětu. U učitelů musel při své práci projevit velkou míru kreativity, profesionality a pedagogických znalostí, aby vhodně pojal výuku tohoto předmětu v období, které výrazně zasáhlo do života nejen školy, ale také celé společnosti.

Obanská výchova byla dle přelomového předmětu jak za dob socialistického zřízení naší země, tak v povoleném demokratickém utváření naší vlasti. Stejně tak je dle přelomového předmětu v dnešní době, bohužel si to mnoho lidí, učitelů, neuvědomuje, a tak se bohužel máme doznat, že je tento předmět pojmán jako třídnická hodina nebo oddechová vyučovací hodina pro učitele a žáky, což je špatně. Toto pojetí zastávají povětšinou učitelé neaprobovaní v tomto předmětu. Doufám, že i tato diplomová práce přispěje k uvědomění si dle přelomosti a pojetí tohoto předmětu jednak ve školství, ale i v celé společnosti. Stejně tak nastíní v této práci na potřebu analyzovat učebnice, z hlediska jejich didaktické správnosti, nežli dojde k jejich schválení a zařazení do edukačního procesu. Problematiku špatné koncepce učebnic jsme již v této práci

nastínili, stejně tak absenci výzkumného střediska, které se této problematice věnuje a v naší zemi chybí. V zahraničí je ovšem tento výzkum na úrovni a tamější kolektiv na něj klade velký důraz.

Tato diplomová práce naplnila všechny cíle, které jsme si předsevzali, a dále přinesla řadu výsledků, které potvrdily i naše hypotézy vznikající během celé práce. Z hlediska vyhledávání vhodného materiálu na její realizaci a poté jejich analýzu a snadnější dostupnosti, byla náročná.

8 Poufíté zdroje a literatura

BÍLÝ, J. *Výchova k ob anství pro základní -koly*. Praha: FORTUNA, 1995.

IHÁK, J., TYRYCHTR, Z. *Ob anská nauka pro 8. ro ník základní -koly*. Praha: SPN, 1983.

DUNOVSKÝ, J., LADMAN, J., BRA OK, J. *Ob anská nauka pro 7. ro ník základní -koly*. Praha: SPN, 1982.

FISCHEROVÁ, D. a kol. *Ob anská výchova pro 6. ó 9. ro ník základní -koly*. Praha: SPN, 1992.

FISCHEROVÁ, D. a kol. *Ob anská výchova pro 6. ó 9. ro ník základní -koly, 2. ást*. Praha: Vy-ehrad, spol. s.r.o., 1994.

FISCHEROVÁ, D. a kol. *Ob anská výchova pro 6. ó 9. ro ník základní -koly, 3. ást*. Praha: Vy-ehrad, spol. s.r.o., 1996.

FISCHEROVÁ, D. a kol. *Ob anská výchova pro 6. ó 9. ro ník základní -koly ó pracovní se-ít*. Praha: Vy-ehrad, spol. s.r.o., 1997.

JAKUBCOVÁ, P. *Analýza didaktické vybavenosti u ebnic ob anské výchovy pro 6. ó 7. ro ník základní -koly*. Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta.

JANHUBA, A. *Spole enské a státní z ízení SSR*. Praha, 1982. Studijní materiál. Univerzita J. E. Purkyn v Brn , Pedagogická fakulta.

JELÍNKOVÁ, A., PRUSÁKOVÁ, V. *Ob anská nauka pro 6. ro ník základní -koly*. Praha: SPN, 1981.

JIRÁSKOVÁ, V. *Ob an v demokratické spole nosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.

KALHOUST, Z., OBST, O. a kol. *kolní didaktika*. Praha: Portál, 2002.

KNECHT, P., JANÍK, T. a kol. *U ebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2008.

MA ÁK, J., TWEVC, T, TWEVC, V. *Slovník pedagogické metodologie*. Brno: Paido, 2005.

MA ÁK, J., TWEVC, V. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003.

MARET, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009.

MICHOVSKÝ, V. *Nový model u ebnic d jepisu. Tvorba u ebnic, 3*. Praha: SPN, 1981.

PI HA, P. a kol. *Ob anská výchova: U ební osnovy pro 6. ó 9. ro ník základní -koly a p íslu-né ro níky osmiletého gymnázia*. Praha: Orbis, 1991.

PI HA, P. a kol. *Úvod do výchovy k ob anství*. Praha: Orbis, 1992.

PR CHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997.

PR CHA, J. *U ebnice: Teorie a analýzy eduka ního média*. Brno: Paido, 1998.

SIKOROVÁ, Z. *Výb r u ebnic na základních a st edních -kolách*. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2004.

STAN K, A. *Výchova k ob anství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007.

TMONÍK, O. *Úvod do didaktiky základní -koly*. Brno: MSD s.r.o. Brno, 2005.

U ební osnovy základní -koly: ob anská nauka, 6. - 8. ro ník. Praha: SPN, 1978.

U ební osnovy základní školy: obanská nauka, 6. - 8. ročník. Praha: SPN, 1986.

U ební osnovy základní školy: obanská nauka, 6. - 8. ročník. Praha: SPN, 1990.

VALENTA, M. *Obanská výchova pro 6. ročník.* Praha: Práce, s.r.o., 1995.

VALENTA, M. *Obanská výchova pro 7. ročník.* Praha: Práce, s.r.o., 1996.

VALENTA, M. *Obanská výchova pro 8. ročník.* Praha: Práce, s.r.o., 1997.

VALENTA, M. *Obanská výchova pro 9. ročník.* Praha: Práce, s.r.o., 1998.

WAHLA, A. *Strukturní složky u ebnice geografie.* Praha: SPN, 1983.

ZUJEV, D., D. *Školnyj u ebnik.* Moskva: Pedagogika, 1983.

<http://www.spn.cz/historie.php> (platné k 15. dubnu 2013)

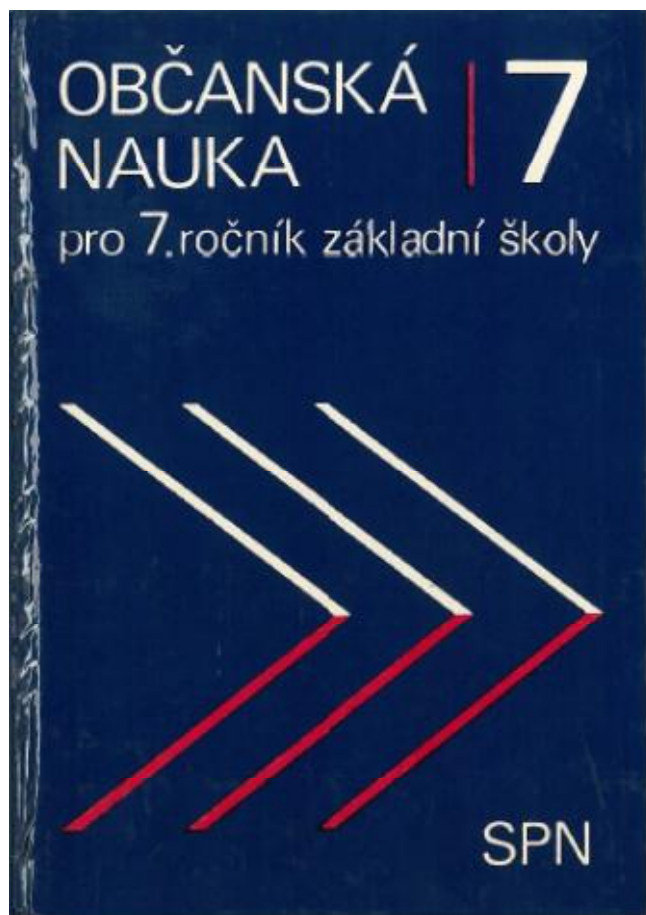
9 Přílohy

9. 1. Seznam a obrázky obálek u učebnic použitých v diplomové práci

JELÍNKOVÁ, A., PRUSÁKOVÁ, V. *Občanská nauka pro 6. ročník základní školy*.
Praha: SPN, 1981.

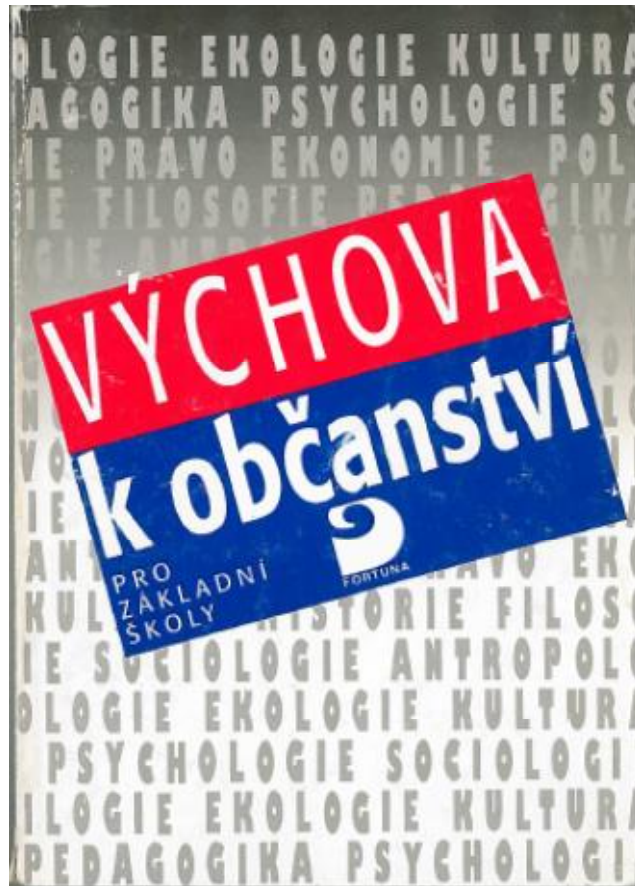
DUNOVSKÝ, J., LADMAN, J., BRÁDKA, J. *Občanská nauka pro 7. ročník základní školy*. Praha: SPN, 1982.

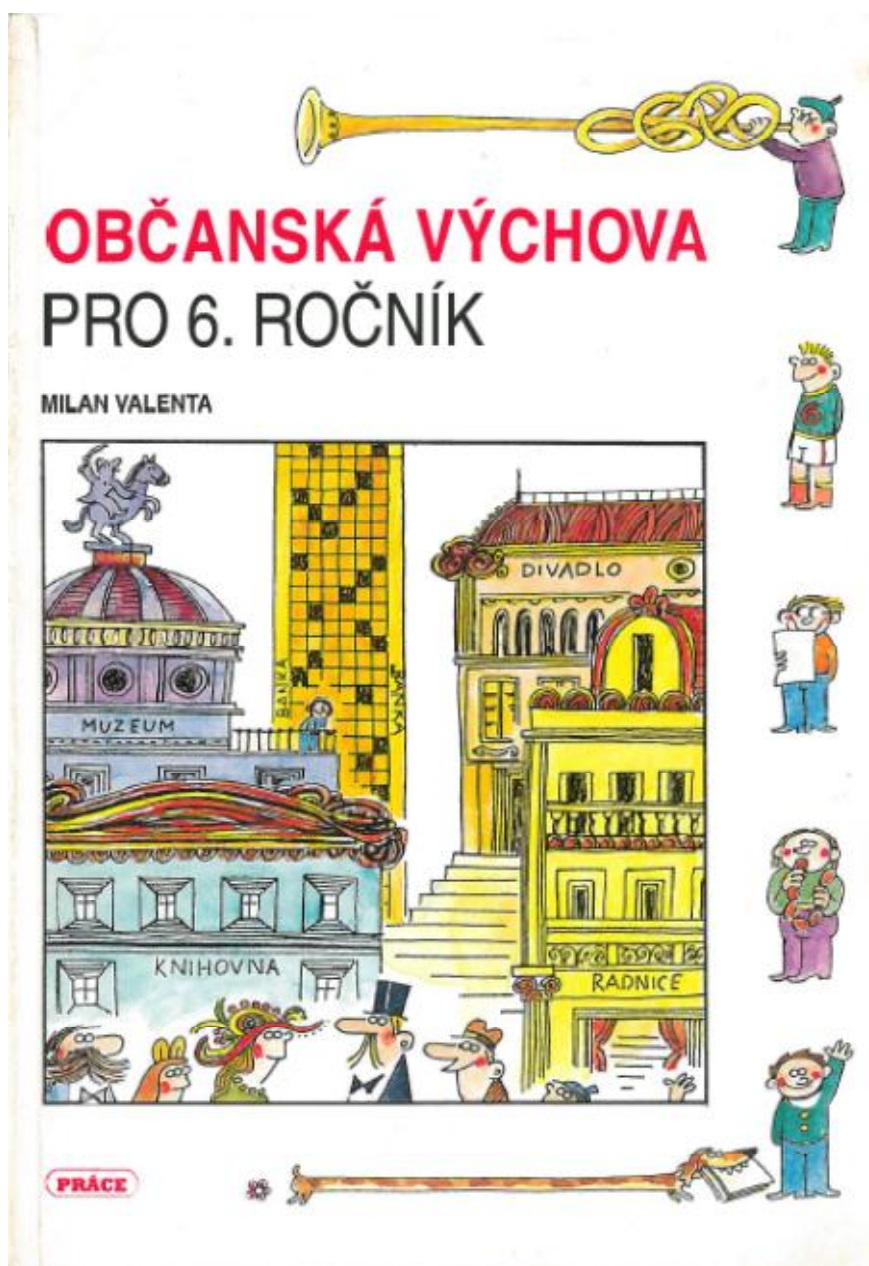

IHÁK, J., TYRYCHTR, Z. *Občanská nauka pro 8. ročník základní školy*. Praha: SPN, 1983.

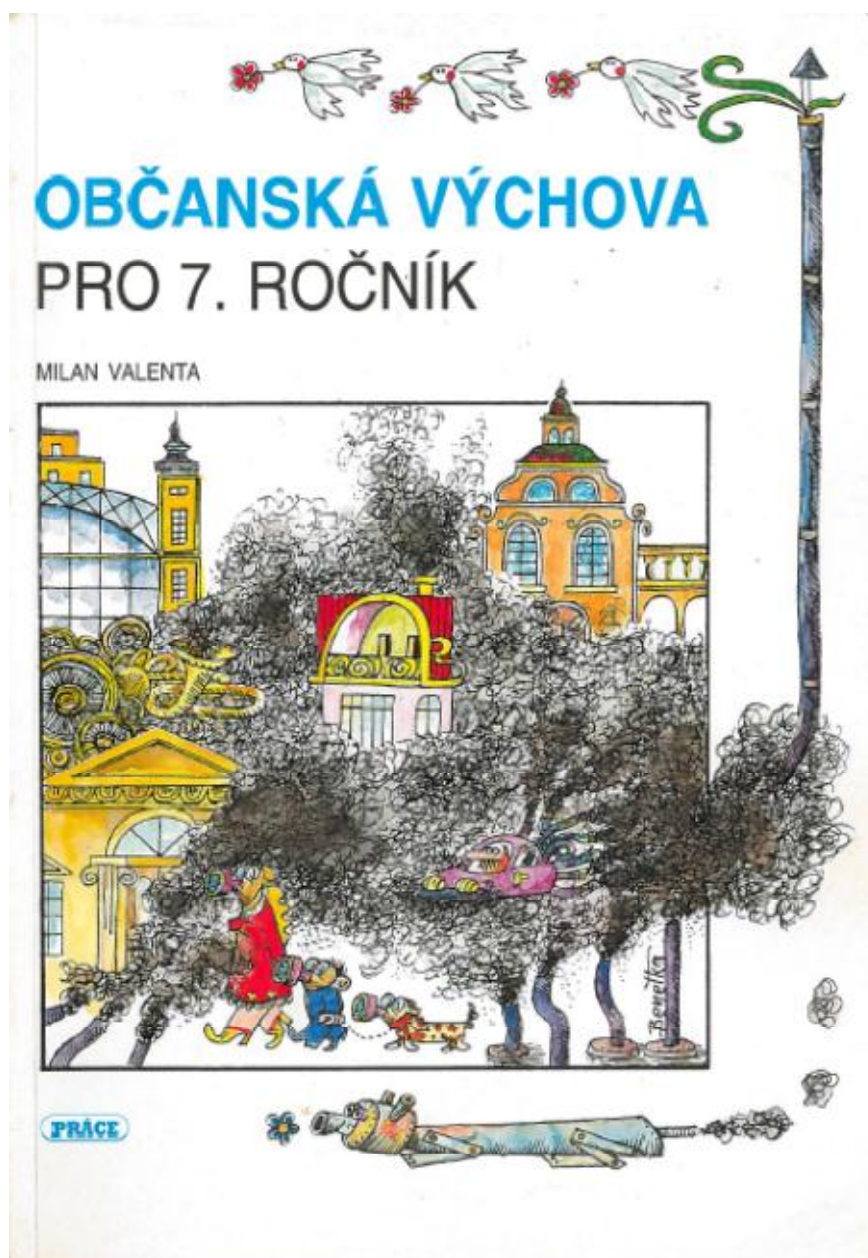

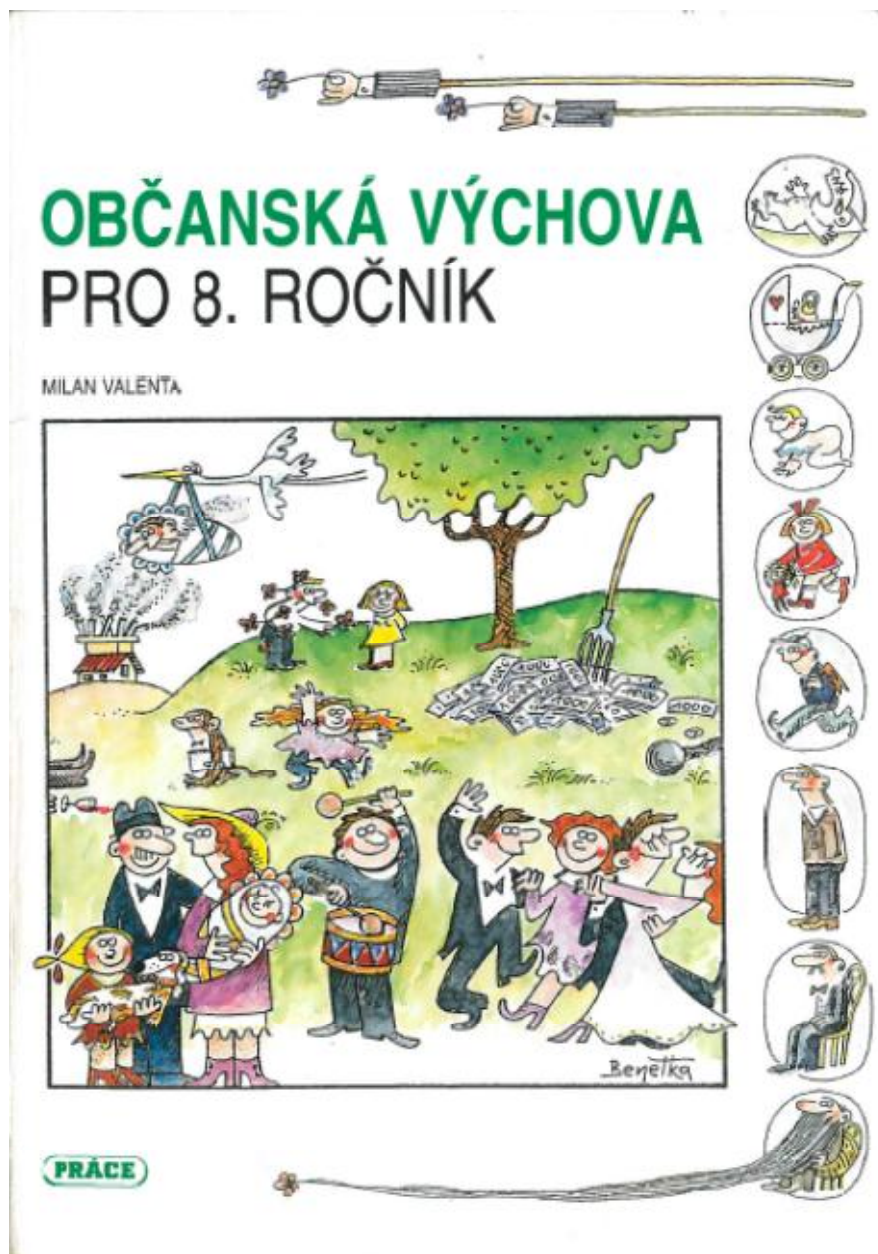
BÍLÝ, J. *Výchova k občanství pro základní školy*. Praha: FORTUNA, 1995.

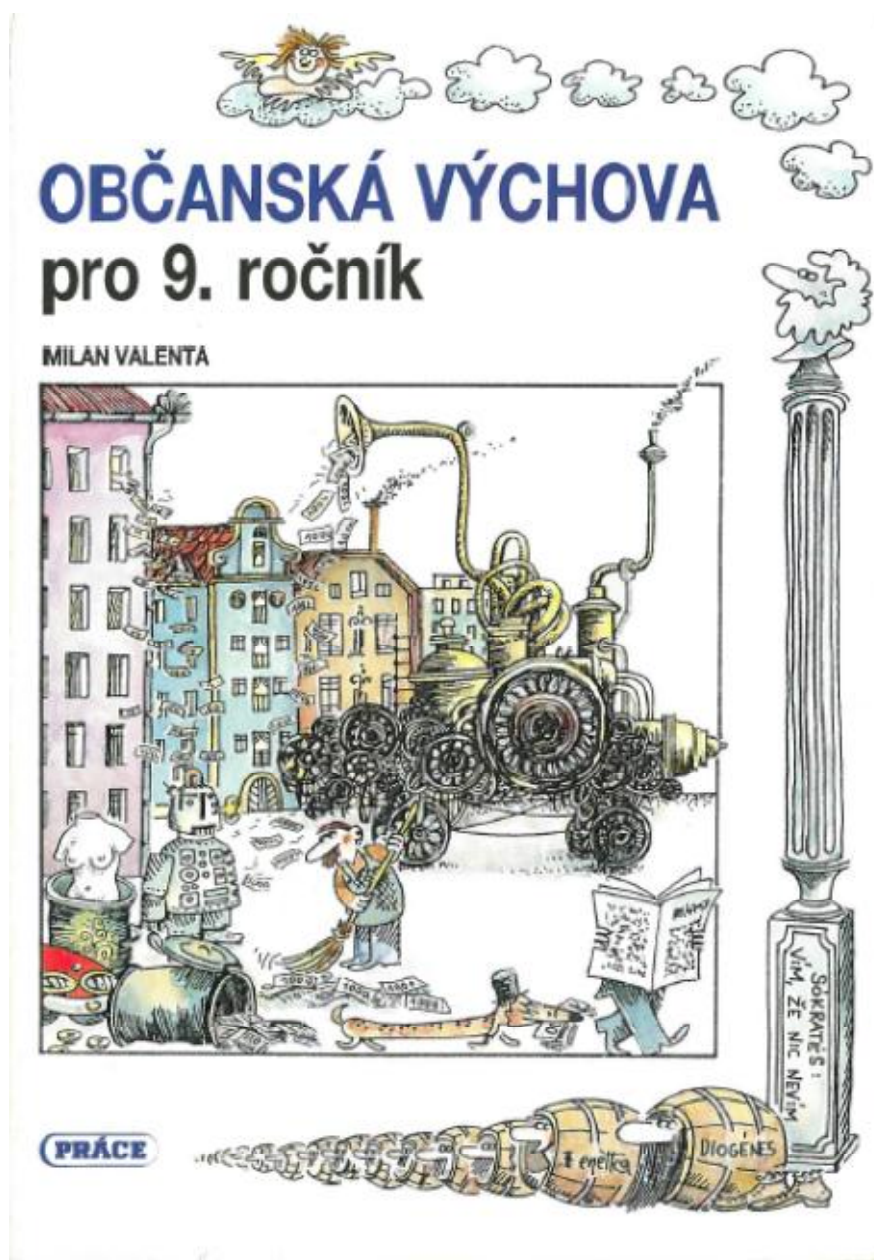

VALENTA, M. *Občanská výchova pro 7. ročník*. Praha: Práce, s.r.o., 1996.

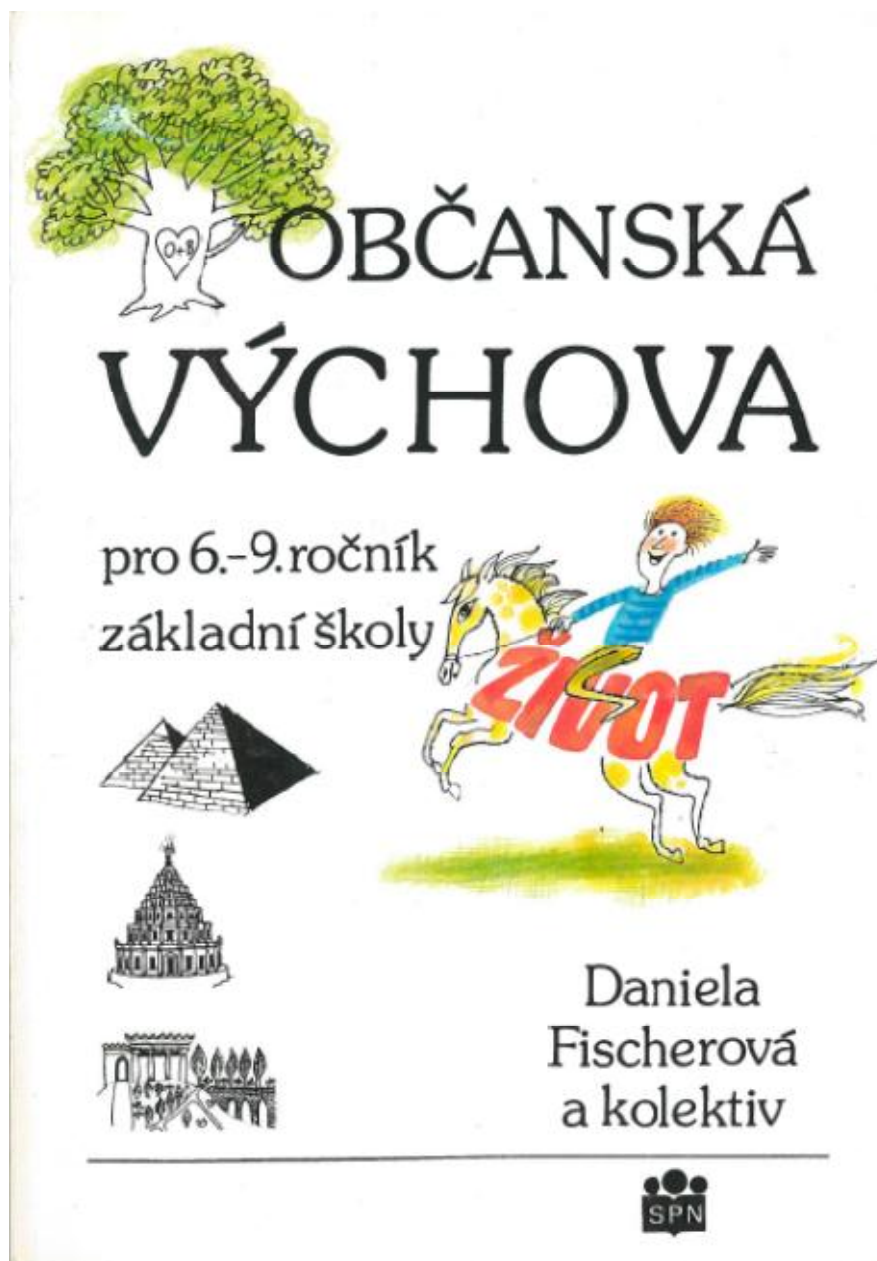

VALENTA, M. *Občanská výchova pro 9. ročník*. Praha: Práce, s.r.o., 1998.

FISCHEROVÁ, D. a kol. *Občanská výchova pro 6. ó 9. ro ník základní -koly*. Praha:
SPN, 1992.

FISCHEROVÁ, D. a kol. *Občanská výchova pro 6. a 9. ročník základní školy, 2. část.*

Praha: Vy-ehrad, spol. s.r.o., 1994.

OBČANSKÁ VÝCHOVA

pro 6.-9. ročník
základní školy

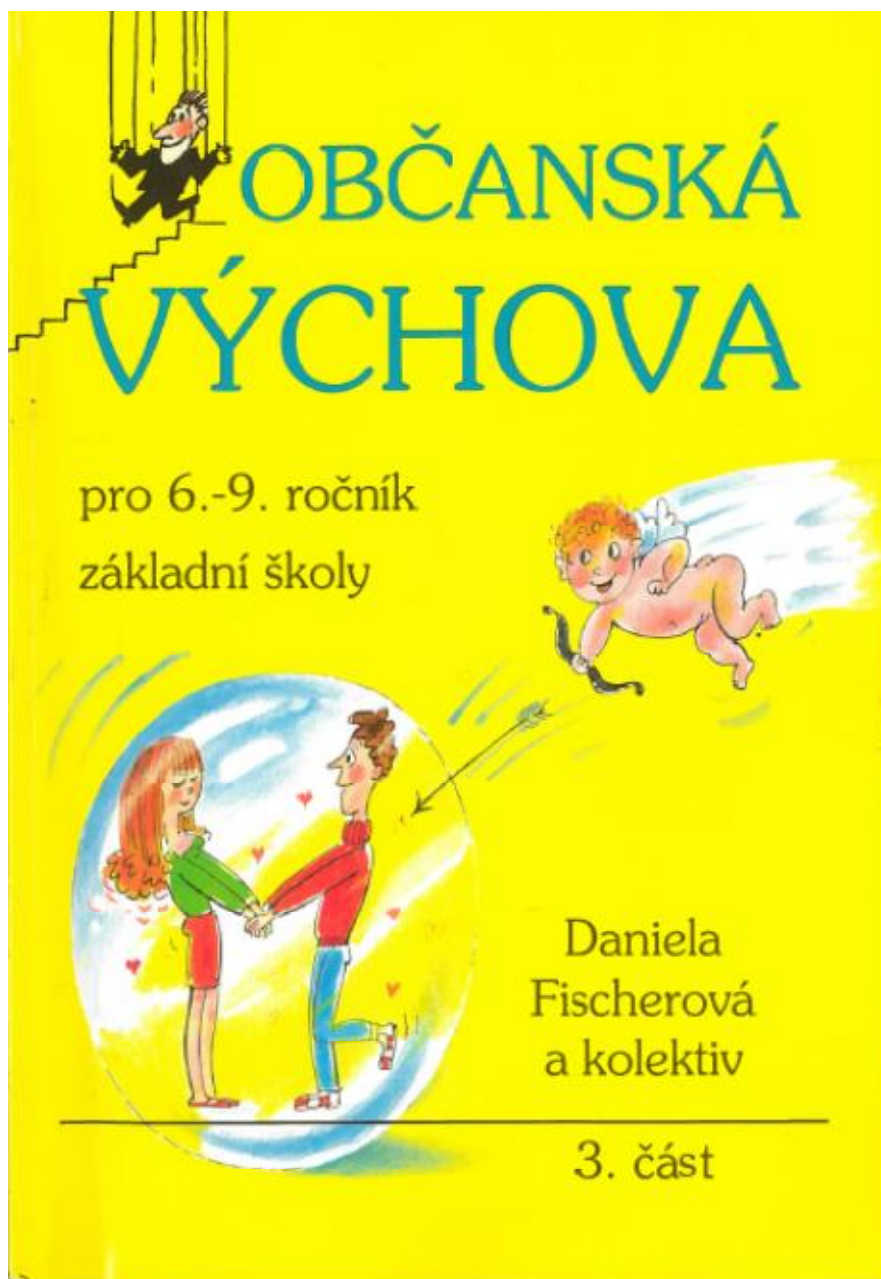

Daniela
Fischerová
a kolektiv

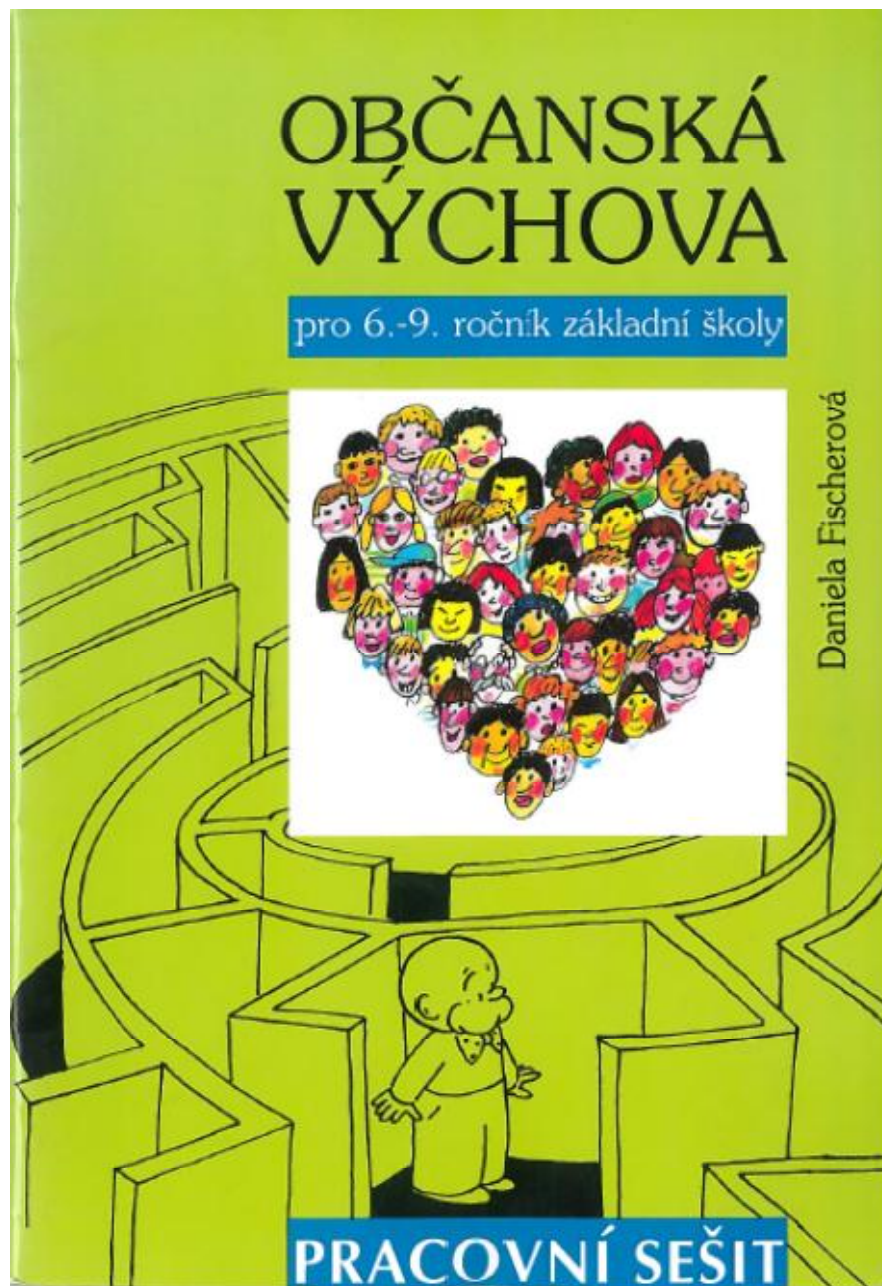
2. část

FISCHEROVÁ, D. a kol. *Občanská výchova pro 6. a 9. ročník základní školy, 3. část.*

Praha: Vyšehrad, spol. s.r.o., 1996.

FISCHEROVÁ, D. a kol. *Občanská výchova pro 6. a 9. ročník základní školy a pracovní sešit*. Praha: Vyehrad, spol. s.r.o., 1997.

9. 2. Dotazník k –et ení v diplomové práci

Dotazníkové –et ení

Vážené kolegyně , vážený kolego,

obracím se na vás, u itele ob anské výchovy i výchovy k ob anství, s prosbou o vypln ní následujícího dotazníku, na téma: Prom ny u ebnic ob anské výchovy na p elomu 80. a 90. let 20. století, kde si kladu za cíl zanalyzovat a zhodnotit prom ny u ebnic a u ebních osnov ob anské výchovy na p elomu osmdesátých a devadesátých let 20. století. Dále také zaznamenat t flkosti, se kterými se jist potýkal kařdý u itel ob anské výchovy v rámci pojetí a uchopení tohoto p edm tu v dob , kdy kon ící éra socialismu znamenala i ukon ení u ebnic ob anské výchovy a jejich u ebních osnov a nastolením demokracie po revoluci roku 1989, kdy byla výuka tohoto p edm tu, p i dlouholeté absenci u ebnic, pro kařdého pedagoga velice t flká. Tento významný p ed l v historii na-í novodobé spole nosti byl výrazným zásahem nejen do spole nosti a flivota lidí obecn , ale i do nového pojetí a uchopení p edm tu ob anské výchovy.

Vážené kolegyně , vážený kolego, prosím vás o vypln ní následujícího dotazníku, který významnou m rou pom fle k napln ní a dokon ení mé diplomové práce. **Dotazník je anonymní**, týká se va-ích zku-eností s výukou tehdy jist nelehkého a d ležitého p edm tu znamenající nutnou dávku projev va-í kreativity a profesionality p i realizaci výuky p edm tu ob anské výchovy. Zárove vás prosím o co nejv t-í up ímnost p i jeho vypl ování ó jde o v decký výzkum, na kterém se svou m rou podílíte i vy a pravdivé odpov dí mají cenu.

Postup p i vypl ování dotazníku je jednoduchý. Ozna te vřdy **jednu odpov k ířlkem**. Tam, kde je to pořadováno, vypi-te, prosím, odpov na vymezené místo. U ostatních odpov dí tak ne i te.

D kuji vám mnohokrát za vypln ní!

Marek Hadá ek

DOTAZNÍK

1. **Jsem : žena** **muž** (označte prosím křížkem)

2. **V k:**

3. **Aprobace:**

4. **U učebnice tehdejší obanské nauky v osmdesátých letech byly obsahově, názorné a tematicky:**
 - a) nepřehledné a nevhodné učebnice porevoluční
 - b) nepřehledné, špatně se z nich využívalo
 - c) nepřehledností podobné učebnicím porevolučním
 - d) nevzpomínám si

5. **Jsem zastáncem/kyním státem zřízených učebních osnov:**

Ano Ne

6. **Socialistické, státem diktované, učební osnovy obanské nauky byly pro práci tehdejšího učitele:**
 - a) zjednodušující
 - b) znesnadňující a učitel nemohl projevit svou kreativitu
 - c) nevzpomínám si

7. **Průlomný rok 1989 až 1990 pro mne znamenal, v rámci výuky obanské výchovy:**
 - a) stres při přípravách a práci výuce tohoto předmětu
 - b) nevzpomínám si

- c) signál projevu mé kreativity p i vizi svobody s nástupem demokracie
- d) zna né ztížení mé práce
- e) odmítnutí vyu ovat nadále tento p edm t
- f) jiné (prosím dopl te) í í í í í í í í í í í í í í í í í

8. P i absenci u ebnic a zavedením p echodných u ebních osnov pro výuku ob anské výchovy ve –kolním roce 1990 ó 1991 jsem ve výuce využíval/a:

- a) etby novin, asopis a r zných literárních text a soudobých médií
- b) nevzpomínám si
- c) mnou vytvo ený didaktický materiál
- d) tehdej–ích socialistických u ebnic, kde jsem za–krtal nehodící se
- e) jiné (prosím uve te) í í í í í í í í í í í í í í í í í

9. Zp sob provedení výuky ob anské výchovy jsem v t chto letech pojal/a:

- a) diskusemi a besedami se fláky nad soudobými tématy
- b) klasickou formou frontální výuky
- c) nevzpomínám si
- d) jinak (prosím uve te) í í í í í í í í í í í í í í í í í .

10. U ební osnovy, jejichfl autorem byl Petr Pi ha a kol., platné v letech 1991 ó 1996, byly podle mého názoru:

- a) obsahov zna n nep ehledné, zt flovaly mi práci
- b) nevzpomínám si
- c) zna n p ehledné, svobodné, rád/a jsem podle nich vyu oval/a

Děkujeme Vám za vyplnění tohoto dotazníku!

9. 3. Seznam tabulek použitých v diplomové práci

Tabulka . 1 o u ebnice ob anské nauky v osmdesátých letech

Tabulka . 2 o u ební osnovy v osmdesátých letech

Tabulka . 3 o -kolní rok 1989-1990 v ob anské výchov

Tabulka . 4 o -kolní rok 1990-1991, p echodné u ební osnovy v ob anské výchov

Tabulka . 5 o zp sob pojetí ob anské výchovy ve výuce

Tabulka . 6 o u ební osnovy 1991-1996

Tabulka . 7 o první porevolu ní u ebnice ob anské výchovy

Tabulka . 8 o spokojenost u itel s porevolu ními u ebnicemi

Tabulka . 9 o výuka ob anské výchovy